УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

мр Жаклина Новичић

ЛИБЕРАЛНЕ ТЕОРИЈЕ О РАТУ И МИРУ

докторска дисертација

Београд, 2014. године

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OD POLITICAL SCIENCE

Žaklina Novičić, Mr. Sc.

LIBERAL THEORIES OF WAR AND PEACE

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2014

Ментор:

Редовни професор др Илија Вујачић
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

Академик др Војислав Становчић

Редовни професор др Драган Р. Симић
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Датум одбране:

ЛИБЕРАЛНЕ ТЕОРИЈЕ О РАТУ И МИРУ

Р е з и м е

Дисертација настоји да утврди развојни пут, садржај и противречности либералних размишљања о рату и миру. Истраживање је фокусирано на три тематске области (три теоријска правца) либералних размишљања о рату и миру, односно тзв. либералног интернационализма: пацификујући ефекат међународних организација (либерални институционализам), пацификујући ефекат ширења демократије (теорија демократског мира) и пацификујући ефекат економске међузависности (комерцијални либерализам). Анализа је усмерена на три историјска таласа либералног интернационализма: класични либерализам XVIII и XIX века, модерни либерални „идеализам“ прве половине XX века, и нови или савремени талас после Другог светског рата са сукцесивним успонима од 70-их и 90-их година XX века. Временски оквир испитивања теме протеже се, дакле, на неколико векова, са нагласком на савремени период и, посебно, на време од 90-их година XX века. Природа предмата захтевала је примену хипотетичко-дедуктивне методе и компаративне методе као општенаучних метода, док је на оперативном нивоу коришћена анализа садржаја.

Полазиште дисертације је, дакле, идеја да се и кроз историју, као и у савременом развоју обележеном глобализацијом, могу идентификовати елаборације три наведене идеје либералног интернационализма, као и три основне противречности које оптерећују његов развој у кохерентну либералну теорију о рату и миру: етатизам против космополитизма, минимална управа против активне управе, и економија против политике (*McGrew*, 2002). Налази дисертације потврђују постављене почетне хипотезе.

Дисертација потврђују да се најраније појавила идеја о међународној организацији (федерацији) као путу ка миру, и да је она, током историје, остајала доминантна школа мишљења унутар либералног интернационализма. У расправама представника овог либералног правца, данас познатог као „либерални институционализам“, третирају се важне теме повезане са тезом о пацификујућем

дејству међународних институција, као што је однос према суверенитету држава, или однос према сили као средству успостављања међународне организације. Дисертација показује и то да савремени институционалисти не бране директно тезу да међународне институције стварају мир, већ имају мање амбициозан циљ — да објасне појављивање сарадње у случајевима кад се интереси држава суштински не сукобљавају, као и „функционалне подстицаје“ за њу. Налаз дисертације је и да институционалисти данас прихватају, у крајњем, кључне поставке реализма (нпр. о анархији међународне политике), и да зато остаје спорно питање да ли описани развој институционализма представља алтернативу реализму.

Дисертација је идентификовала историјску дубину и друге утицајне либералне теорије која одговара на питања рата и мира, формулисане око претпоставке да демократске државе међусобно не воде ратове. У тези се констатује да је последњих пар деценија „теорија демократског мира“ постала једна од најутицајнијих области у истраживањима рата и мира, и данас се сматра главним либералним доприносом дебати о узроцима рата, као и најсвеобухватнијим и најубедљивијим либералним нападом на теоријску хегемонију реализма. Утврђено је да је заједничко за разне представнике теорије демократског мира то што факторе који доприносе миру налазе првенствено унутар држава, односно у карактеристикама демократске врсте поретка. Међутим, налази дисертације показују да, када се постави питање механизма промене недемократских држава у демократске, међу либералима настаје дубока подела која има логичке и теоријске, али и конкретне и практичне импликације, и то на: „оптимистични неинтервенционизам“, на једној страни, и „месијански интервенционизам“ на другој страни.

Разматрање треће либералне претпоставке о рату и миру — тезе да трговина доприноси миру у свету, у савременој фази обухваћене називом „трговачки“ или „комерцијални либерализам“, довело је до налаза да се она заснована на старим и једноставним претпоставкама да ће цена ратовања довести до разумевања да се он не исплати. Крајње тезе које произлазе из комерцијалног либерализма изражавају став да економски интереси генерално доминирају над политичким, и да економија тј.

тржишта потискују политику и ограничавају њен значај како унутар државе тако и изван ње. Дисертација потврђује, ипак, да однос између економске и политичке моћи у односима држава и даље остаје веома сложен и нерешен у либералној интернационалистичкој мисли.

Дисертација је потврдила да је кроз историју развоја либералних размишљања о рату и миру могуће уочити и напред наведене противречности и логичке тензије савременог либералног интернационализма. Дилема „етатизам или космополитизам“ изражава, у крајњем, нужност опредељивања међу либералима за давање предности или суверенитету држава или слободи појединаца у одговорима на питање да ли је суверена држава препрека или стуб изградње либералног светског поретка, било да се он гради помоћу међународног организовања или повећањем броја демократских држава. На постављено питање склони су да одговоре афирмативно либерали „етатистичких“ убеђења, док либерали космополитских убеђења одговарају на њега негативно. Мада се основна либерална вредност — слобода, не доводи у питање, однос према суверенитету остаје, међутим, двосмислен у либералном интернционализму, што је потврђено у дисертацији.

У погледу друге идентификоване дилеме либералног интернационализма — минимална управа насупрот активној управи, која се тиче питања постоји ли уопште потреба за међународном управом и колики би био обим њеног деловања, дисертација је показала да се она посебно јасно изразила са преласком из класичног у модерни талас либерализма. Док је код класичних либерала постојала генерална незаинтересованост за активну међународну управу и међународну политичку машинерију, модерни либерални интернационалисти XX века поново су се окренули заговарању међународне организације, што је тренд који се наставља и у савремном периоду.

Одвајање економске и политичке моћи у међународним односима изражено у трећој дилеми, односно у приступу познатом као „комерцијални либерализам“, доводи до супротстављања економије и политике и до објашњења економских односа као просто неутралних механизама за идентификовање и постизање глобалног

интереса. Ипак, однос између економске и политичке моћи остаје и даље веома компликован, контроверзан и отворен за расправу, нарочито у време савремене глобалне економске кризе.

Три наведене дилеме представљају најсажетији приказ противречности и логичких тензија либералног интернационализма, и оне су главни извор његових двосмислености, као и напада критике. Оштрица критике је првенствено усмерана на, у суштини, идеолошку природу либералних теорија о рату и миру: оне мање представљају објашњавајуће теорије, а више идеологију која легитимише либерални светски поредак, који је мирољубив код куће, али „опасан“ и „културно империјалистички” изван тзв. зоне мира.

Закључак дисертације је да идентификоване противречности либералног интернационализма и одговор на њих, као и одговор на критичке примедбе опонената, јесу од пресудне важности за теорије либералног интернационализма. Теоријска кохерентност либералног интернационализма значајно је умањена уколико он остаје неотпоран на уочене противречности и критику, и даје неконзистентна објашњења о рату и миру. Ипак, либерални интернационализам није јединствен по рањивости на интелектуалну критику, јер ни друге теоријске традиције које се баве питањима рата и мира не пружају конзистентне и кохерентне анализе. Савремени либерални интернационализам смештен је у незавидну позицију између његове објашњавајуће и нормативне амбиције, између утопије и реалности, између реализма и космополитизма. Постојање унутрашњих логичких противречности, као и двосмислених политичких препорука намеће потребу даљег критичког преиспитивања либералних теорија о рату и миру.

Кључне речи: рат, мир, теорије, либерализам, интернационализам, институционализам, демократски мир, комерцијални либерализам.

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: историја политичких теорија, теорија међународних односа

УДК: 321.01:329.12(043.3); 341.3:327.56

LIBERAL THEORIES OF WAR AND PEACE

Summary

The dissertation seeks to determine the developmental path, content and contradictions of liberal thinking on war and peace. The research focuses on three thematic areas (three theoretical approaches) of liberal thinking on war and peace, or so called liberal internationalism: pacifying effect of international institutions (liberal institutionalism), pacifying effect of spreading democracy (democratic peace theory) and pacifying effect of economic interdependence (commercial liberalism). The analysis focuses on three historical waves of liberal internationalism: classical liberalism of XVIII and XIX century, the modern liberal „idealism“ of the first half of the twentieth century, and the new or contemporary wave after World War II, with the successive ascents from the 1970s and 1990s. The time frame of the research extends, therefore, over several centuries, with emphasis on the modern period, and especially on time of the1990s. The nature of the subject has required the application of the hypothetical-deductive method and the comparative method as general methods, while at the operational level content analysis is used.

The starting point of the dissertation is, therefore, the idea that through history and in contemporary development marked with globalization, elaborations of these three ideas of liberal internationalism could be identified, as well as three basic contradictions that plague its development into a coherent liberal theory of war and peace: statism vs cosmopolitanism, minimal governance vs active governance, and economics vs politics (*McGrew*, 2002). The findings confirm initial hypothesis of the dissertation.

The dissertation confirms that the the idea of an international organization (federation) as a road to peace appeared first, and that it has remained, throughout history, dominant school of thought within the liberal internationalism. Important issues associated with the idea of pacifying effect of international institutions, such as the relation toward a state sovereignty, or toward a force as a means of establishing an international organization, have been considered in the discussions of proponents of this liberal approach today known as „liberal institutionalism“. The dissertation also shows that modern institutionalists do not

directly consider the thesis that international institutions create peace, but have a less ambitious goal — to explain an emergence of cooperation in cases where the interests of the states are not in substantially in conflict, and „functional incentives“ for cooperation. The finding of the dissertation is that institutionalists today accept, ultimately, the key propositions of realism (e.g. the idea of anarchy in international politics), and therefore the issue whether described development of institutionalism is an alternative to realism remains contentious one.

The dissertation also identified the historical depth of the other influential liberal theory which gives answer to the question of war and peace and was formulated around the premise that democratic states do not fight wars with each other. Over the past few decades “Democratic Peace Theory” has become one of the most influential research areas in war and peace studies, and today it is considered as a main liberal contribution to the debate about the causes of war. It is also considered as the most comprehensive and most persuasive liberal strike on a theoretical hegemony of realism. It has been found that various proponents of the Democratic Peace Theory have in common that they find factors that contribute to peace located primarily within the state or in the characteristics of a democratic type of order. However, dissertation finds that, when question of a mechanism for changes from undemocratic to democratic state is asked, a deep division between liberals occurs. The division is logical and theoretical, but also has concrete and practical implications: it leads to the split on “optimistic noninterventionism”, and “messianic interventionism”.

A consideration of the third liberal assumption about war and peace — an idea that trade contributes to peace in the world, nowadays called „commercial liberalism“, have led us to the finding that it is based on old and simple assumptions that the price of war lead to understanding that it is too costly to wage it. Ultimate propositions derived from commercial liberalism express a view that economic interests generally dominate over political one, and that the economy, i.e. market suppresses policies and restrict its significance, both within the country and outside it. The dissertation confirms, however, that the relationship between economic and political power in relations between states

remains very complicated, controversial and open to debate, especially in time of current global economic crisis.

The dissertation has confirmed that the above mentioned contradictions and tensions of contemporary liberal internationalism can also be observed throughout the history of liberal thinking on war and peace. The tension "statism vs cosmopolitanism" expresses, ultimately, the necessity among liberals of opting for giving priority to state sovereignty or to freedom of individuals in answering to the question of whether the sovereign state is an obstacle or a pillar of construction of a liberal world order, whether it was built by international organization or by increasing the number of democratic states. On this question, "statists" liberals tend to respond positively, while cosmopolitan liberals respond negatively to it. Although the basic liberal value — freedom is unquestionable, the attitude toward sovereignty remains, however, ambiguous one in the liberal internationalism, what is confirmed in the dissertation.

Regarding the second identified dilemma of liberal internationalism — minimal governance vs active governance, which concerns the question of whether there is general need for the international governance and what would be the scope of its competences, the dissertation has shown that this tension is particularly clearly expressed in the transition from classical to modern wave of liberalism. While classical liberals had generall lack of interest for an active international governance and an international political machinery, modern liberal internationalists of twentieth century returned itself to advocating an international organization, the trend that continues nowdays.

The separation of economic and political power in international relations expressed in the third dilemma — or the approach known as „commercial liberalism", leads to opposition of economics and politics and to explaination of economic relations as simply neutral mechanisms for identifying and achieving global interest. However, the relationship between economic and political power remains very complex and unresolved in the liberal internationalist thinking.

Three aforementioned dilemmas represent the most concise display of logical contradictions and tensions of liberal internationalism, and they are the main source of its

ambiguity and criticism. The sharpest criticism is primarily focused on, essentially, ideological nature of liberal theories of war and peace: they represent less explanatory theory and more an ideology legitimizating the liberal world order, which is peaceful at home, but „dangerous“ and „cultural imperialistic“ outside the so-called liberal zones of peace.

The conclusion of the dissertation is that the identified contradictions of liberal internationalism and the response to them, as well as a response to critical remarks of his opponents, are of crucial importance for the theory of liberal internationalism. Theoretical coherence of liberal internationalism is significantly reduced if it remains nonresistant to the perceived contradiction and criticism, and if it provides inconsistent explanations about war and peace. However, liberal internationalism is not unique in vulnerability to intellectual criticism — other theoretical traditions that deal with issues of war and peace also do not provide a consistent and coherent analysis. The modern liberal internationalism is placed into the unenviable position between its explanatory and its normative aspirations, between utopia and reality, between realism and cosmopolitanism. The existence of internal logical contradictions and ambiguous policy recommendations imposes, however, the need for further critical reevaluation of liberal theories of war and peace .

Keywords: war, peace, theory, liberalism, internationalism, institutionalism, democratic peace, commercial liberalism.

Scientific field: Political Science

Special topics: history of political theory, international relations.

UDK: 321.01:329.12(043.3); 341.3:327.56

САДРЖАЈ

УВОД	14
ПРВИ ДЕО	28
1. Историјски развој либералних схватања о рату и миру	29
1.1. Рани мировни планови као претече либералних теорија о рату и миру	29
1.2. Класични либерали XVIII и XIX века о рату и миру	41
1.2.1. Прве модерне анализе рата и мира: Гроцијус, Монтексје, Русо, Пејн	41
1.2.2. Имануел Кант и „либерални троугао“	48
1.2.3. Енглески класични либерали XVIII и XIX века: Кобден, Смит, Мил,Бентам	55
1.2.3.1. Трговина као велики лек за све	57
1.2.3.2. Неостваривост федерације и алтернативна средства мира	63
1.2.3.3. Узроци рата, праведност рата, империјализам	68
1.3. Модерни либерални идеализам о рату и миру	80
1.3.1. Вудро Вилсон	81
1.3.2. Норман Енџел	84
1.3.3. Џон Хобсон	86
1.3.4. Џон М. Кејнз	87
1.3.5. Лудвиг фон Мизес	88
1.3.6. Фридрих Хајек	89
ДРУГИ ДЕО	96
2. Тематски приказ нових либералних теорија о рату и миру	97
2.1. Међународне институције и мир: либерални институционализам	98
2.1.1. Рани институционализам: Кантов „федерализам слободних држава”	101
2.1.2. Даљи развој функционалистичко-институционалистичких истраживања	107
2.1.2.1. Функционализам	107
2.1.2.2. Остала рана истраживања	110
2.1.2.3. Међународни режими, међузависност и неолиберални институционализам	114
2.1.3. Функционализам и неофункционализам: Митрани, Хас, Дојч	117
2.1.3.1. Дејвид Митрани и „практични систем мира“	117
2.1.3.2. Ернст Хас и неофункционализам	120
2.1.3.3. Карл Дојч и регионалне интеграције	124
2.1.4. Међузависност и неолиберални институционализам	127
2.1.4.1. Кохејн и „сложена међузависност”	127

2.1.4.2. Институционализам, микроекономски приступ и теорија игара	131
2.1.4.3.Проблем неизвршења обавеза сарадње и проблем релативне добити	133
2.1.4.4.Нео-нео синтеза у питањима међународне сарадње	136
2.1.4.5. Наставак развоја институционализма и друга истраживања	141
2.1.5. Институције колективне безбедности	144
2.1.5.1. Вудро Вилсон и Друштво народа	145
2.1.5.2. Логика и проблеми колективне безбедности	148
2.2. Демократија и мир у свету: теорија демократског мира	156
2.2.1. Кантов „републикански мир“	160
2.2.2. Вилсонов „демократски мир“	165
2.2.3. „Либерани мир“ Мајкла Дојла	169
2.2.4. „Крај историје” Френсиса Фукујаме	173
2.2.5. Остала истраживања демократског мира	179
2.3.5.1. Узрочна логика теорије демократског мира	182
2.3.5.2. Монадски и дијадски приступ у теорији демократског мира	185
2.3. Трговина, међузависност, глобализација и мир: комерцијални либерализам	193
2.3.1. Основне координате расправе: трговина, међузавиност, глобализација	197
2.3.2. Аргументација о трговини/међузависности	200
2.3.2.1. Економска аргументација — одвраћање од рата	202
2.3.2.2. Социолошка аргументација — изградња заједништва	204
2.3.2.3. Ефекат преливања (*spill-over*)	205
2.3.4. Савремене квантитативне анализе	206
2.3.5. Савремена теза о „капиталистичком миру”	211
ЗАКЉУЧАК	222
Литература	233
Биографија аутора	252

УВОД

РАЗВОЈ И ПРОТИВРЕЧНОСТИ ЛИБЕРАЛНИХ ТЕОРИЈА О РАТУ И МИРУ

Дуга је историја ратовања, као и планова за светски мир. Насиље и сукоби су стални пратилац људске историје, која је истовремено и историја мировних планова и пројеката вечног мира. Штавише, мировни планови и покрети посебно су се развијали после ратова. Дуготрајност ових појава и константност расправа о њима отежавају покушај да откријемо ко је измислио први план за вечни мир или ко се први бавио узроцима ратова и сукоба. Томе треба додати и чињеницу да су најранија размишљања о рату и миру била несистематична и мање представљала ригорозне теорије, а више скупове здраворазумских идеја нормативно утемељених у циљу превазилажења насиља, крвопролића и рата.

Различите теорије дају различите одговоре на проблем превазилажења ратова и питање како успоставити трајнији мир у свету. Политички реалисти тврде да је рат неизбежна последица *анархије* у односима између држава и доказују да пацификујуће дејство имају, рецимо, одређене констелације моћи између држава. Са друге стране, либералне теорије о рату и миру које су предмет ове дисертације, објашњавају утицај на мир у свету који имају демократско уређење држава, економска међузависност између њих и заједничко чланство у међународним организацијама.

Либерализам се као политичка идеологија концентрише око *слободе појединца* као врховне вредности.[1] Поред те заједничке нормативне нити свих либералних теорија, могуће је разликовати либерализам као политичку филозофију и теорију управе која настоји да објасни услове остварења политичких слобода и либералне управе унутар државе, са једне стране, и либерализам као теорију која се бави питањима рата и мира у односима између држава, са друге стране. Либералне теорије које се баве питањима рата и мира са филозофијом либерализма повезују и *интернационализам* — у смислу унапређења наднационалне економске активности, глобалног ширења демократије и развоја глобалне управе. Либерални интернационализам као теорија о рату и миру, и либерализам као политичка филозофија, јесу повезани уколико се *људска слобода* схвата као универзална

[1] Више у: Становчић, Војислав, *Власт и слобода*, Удружење за политичке науке и Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 179-181.

вредност, али једно не имплицира нужно и друго: нису сви либерали истовремено и интернационалисти, нити су сви интернационалисти истовремено либерали.[2]

Важан контрапункт за разумевање либералних теорија о рату и миру, које су предмет ове дисертације, јесте реализам, као државоцентрична парадигма у којој су државе основне јединице анархичног међународног система и рационални ентитети са стабилним идентитетима, мотивисани првенствено једним поривом — жељом да опстану.[3] Реалисти су песимисти у погледу међународне политике, и слажу се да би стварање мирољубивог света било пожељно али сматрају да не постоји лак начин да се избегне окрутни свет безбедносног надметања и рата. „Стварање мирољубивог света сигурно је једна привлачна идеја, али није практично остварива“.[4] Како је приметио један од најистакнутијих реалиста прве половине XX века, Едвард Халет Кар „реализам настоји да нагласи неодољиву снагу нагона опстанка и неизбежни карактер постојећих тенденција и да инсистира да највиша мудрост лежи у прихватању и прилагођавању овим силама и оваквим тенденцијама.”[5] Због ограничења анархичног система рат остаје, према реалистима, изван сфере етичког разматрања (мада тиме реализам не валоризује рат).[6] Реалистичка теорија се може интелектуално трасирати од Тукидида, преко Макијавелија и Хобса, до данашњих дана (Волц, Миршајмер).[7]

---

[2] Интернационализам се везује за разне политичке филозофије (социјализам, на пример).

[3] Ово је крајње поједностављен опис ове школе мишљења, чији је један од најистакнутих представника амерички теоретичар Кенет Волц. Више у: Новичић, Жаклина, *Неореализам Кенета Волца: анализа структуралне теорије међународне политике*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

[4] Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, превод: проф. др Драган Симић, мр Драган Живојиновић, Миљан Филимоновић, Удружење за студије Сједињених Америчких Држава у Србији, Београд, 2009, стр. 40.

[5] Carr, Edward H., *Twenty Year' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, 2nd ed, Macmillan, London, 1962, p. 10. Према: Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила, о. ц.*, стр. 40.

[6] Више у: Nick Megoran, “Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity”, *Geopolitics*, Vol. 13, No. 3, pp. 473–497.

[7] Кључним савременим делом (нео)реалистичке теорије сматра се: Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Reading, Mass: Addison-Wesley, 1979. [Волц, Кенет, *Теорија међународне политике*, превели Жаклина Новичић и Филип Ејдус; Центар за цивилно војне односе, Београд, 2008]

Либералне теорије које се баве питањима рата и мира и које настају у супротности према реализму, не постоје као јединствена теоријска традиција већ, сасвим супротно, постоји низ мање-више сличних приступа у оквиру тзв. либералног интернационализма. Разни приступи стварају „какофонију либералних гласова“, а сматра се да је „мит о монолитној традицији” либералног интернационализма створио управо Едвард Халет Кар који је видео „много више кохерентности међу либералним интернационалистима него што је стварно постоји”.[8] Кар је допринео стварању утиска да је либерализам само синоним за идеализам или утопизам које одликује доктрина природне хармоније интереса, односно став да ће се кроз тежњу ка просвећеном самоинтересу људи и влада унапредити глобално јавно добро и међународна хармонија. На много начина, либерални интернационализам је био „стигматизован тим идеалистичким наслеђем”.[9]

Тешко се могу наћи две класификације либералног интернационализма са истим категоријама, што говори о томе колико су класификације аналитичко средство условног важења. У једној класификацији се, на пример, разликују следећа четири приступа либералног интернационализма: либерални институционализам, структурални либерализам, либерални реформизам и либерални космополитизам.[10] *Либерални институционализам* је највише усредсређен, државоцентричан, конзервативан и прагматичан, а најмање радикалан, утопијски и космополитски правац; он не одбацује реалистички концепт анархије која подразумева непостојање централне власти са монополом на легитимну употребу силе у односима између држава, а која, према реалистима, представља структурално ограничење међународног мира и сарадње, али се бави „функционалним подстицајима” за сарадњу и објашњава зашто су сарадња и мир између држава вероватнији и остварљивији него што то реалисти тврде. *Структурални либерализам* не одбацује

[8] McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, in Held, David and Anthony McGrew (eds.), *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, p. 269.

[9] *Ibid*.

[10] *Ibid*, pp. 274–281.

реалистички концепт хегемоније, али истиче „посебан либерални карактер хегемоније САД" и његов значај за одржање либераног и демократског међународног поретка; у оквиру овог приступа формулисана је тзв. теорија демократског мира према којој либералне демократије не ратују међусобно, а ширење демократије доприноси миру у свету. *Либерални реформизам* игнорише све теоријске теме и концепте реализма, па самим тим и рат и сукобе, и бави се идејом глобалне управе у смислу мреже мултилатералних институција са Уједињеним нацијама у центру, и објашњава, с циљем да превазиђе, њене недостатке. *Либерални космополитизам* представља радикалну критику постојећег светског поретка и бави се могућностима остварења глобалне социјалне правде усредсређене на благостање појединаца.

У прилог релативности класификација говори и чињеница да би ретко који аутор који себе одређује као либералног интернационалисту могао да се смести унутар оквира само једног од наведених приступа. Релативност класификација доказују и други покушаји разврставања либералних теорија о рату и миру. Постоје, на пример, класификације које поред издвојеног *(нео)либералног институционализма*, у опису сличном горе наведеном, само теорију демократског мира (структурални либерализам у првој класификацији) препознају као *(нео)либерални интернационализам*, а као трећи приступ у оквиру (нео)либерализма наводе *(нео)либерални идеализам* који се дефинише кроз посвећеност стварању демократске глобалне управе и глобалних друштвених покрета. [11]

Постоје и разне друге класификације теоријских приступа унутар либералног интернационализма. Он се може поделити и на: класичан и нови; на институционалну, комерцијалну и републиканску варијанту; на конзервативну и космополитску форму; на индивидуалну и државоцентричну варијанту итд.[12] Мада се свака од наведних дефиниција и класификација може оспорити, све оне, и поред тога, служе да нагласе различитост унутар традиције либералног интернационализма.

---

[11] Cf. Dunne, Tim, "Liberalism", in Smith and Baylis (ed.), *The Globalisation of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2001, pp. 165-171.

[12] Наведено у: McGrew, Anthony, "Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism", *o. c.*, p. 269.

Полазиште дисертације је да се либерални интернационализам може свести, према одговорима на питање узрока рата и начина успостављања мира, на три фундаменталне тезе — о доприносу миру који дају ширење и раст: 1) међународних институција, 2) демократије, и 3) трговине, односно економске размене и економске међузависности. Данас се теоријски приступи који обрађују ове теме подводе под називе *либерални институционализам*, *теорија демократског мира* и *комерцијални либерализам*.[13] Оваквом класификацијом се избегава да се исте тезе подводе под различите категорије, као што је случај у неким од претходно наведених класификација. Поменута три приступа се у дисертацији користе у значењу која ће даље бити прелиминарно одређено (поред онога што је о некима од њих већ речено).[14]

1) *Либерални институционализам* се концентрише око либералне тезе о утицају међународних институција на мир у свету, и потврђује важност деловања међународних институција и чланства држава у међународним организацијама за мирољубиве односе између држава. Под називом (нео)либерални институционализам, овај правац се афирмисао посебно 70-тих година XX века као дистинктна школа мишљења унутар савременог либералног интернационализма. Међутим, током XIX и XX века водило се више периодичних расправа о потреби за светском државом или владом, или о обиму међународне управе.

2) *Теорија демократског мира* објашњава зашто либералне демократије не ратују међусобно и тврди да ће ширење демократије допринети миру у свету. Ово је традиционална либерална теза која се крајем XX века развија у најразрађенију либералну теорију о тзв. демократском миру (миру међу демократијама). Овом теоријом објашњава се како демократски уређене државе теже миру (и профиту), да

[13] Cf. Geis, Anna and Wolfgang Wagner, *From Democratic Peace to Democratic Distinctiveness: A Critique ofDemocratic Exceptionalism in Peace and Conflict Studies*, CLPE Research Paper, vol. 4, no. 8, 2008, pp. 1-52, (http://ssrn.com/abstract=1313700; приступљено 16. јула 2012). Аутор наведеног текста се, у том контексту, користи и терминима ко што су: институционални мир, демократски мир, комерцијални мир.

[14] Рецимо, нема суштинске разлике између либералног институционализма и либералног реформизма у првој наведеној класификцији, будући да се оба правца баве, у крајњем, пацификујућим дејством глобалне управе.

су оне мирољубиве *интер се*, да тиме стварају зону мира, и да се са повећањем броја демократских држава елиминишу узроци рата.

3) *Комерцијалним либеразмом* означавамо првенствено бављење тезом да миру доприносе тежња за профитом, или слободна трговина, слободно тржиште, ширење капитализма, економске међузависности или глобализације.[15] Ова либерална теза заснива се на простим и вероватним претпоставкама: како се користи од мира повећавају, тако се повећава и цена рата; када државе схвате да су ратови неизмерно скупи, биће одвраћене од њиховог вођења. Тезе о пацификујућој улози профита као мотива развијале су се још пре Првог светског рата, до када је већ више генерација класичних и неокласичних економиста дошло до закључка да се ратови више неће водити пошто се неће исплатити. Крајем XX века ова теза достиже највише домете славњењем глобализације и тржишног капитализма.

У најкраћем, три наведене идеје о „узајамно појачавајућој динамици“ пацификације коју стварају раст међународне управе, ширења либералне демократије и транснационалне економске интеграције,[16] сумирају либералну логику „кругова врлине“, коју је још Кант изразио тезом о слободној федерацији либералних република која негује дух трговине као основној „цигли” за изградњу мирољубивог међународног поретка. Она се изражава и синтагмом „Кантов троугао“, чије „углове“ представљају међународне институције, демократија и економска међузависност као путеви који воде ка миру.[17] Ова логика се развија кроз целу историју либералне мисли, а у савременом периоду нова генерација либерала покушава да објасни

[15] Док су прва два назива старија па не можемо да идентификујемо ко их је први користио, трећи назив је скоријег датума: „комерцијалним либерализмом“ (или „трговачким либерализмом“) назвали су аргументацију која повезује трговину и мир Роберт Кохејн и Џозеф Наj крајем 80-их и почетком 90-их година XX века. Keohane, Robert O., “Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War”, in D. A. Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University, 1993, p. 271. Nye Jr., Joseph S., “Neorealism and Neoliberalism”, *World Politics*, 1988, Vol. 40, No. 2, p. 248–249.

[16] Cf. Oneal, John and Bruce Russett, “Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations”, New York; London: Norton, 2001, Ch. 6.

[17] На пример у: Oneal, John and Bruce Russett, “The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1991”, *World Politics*, Vol. 52, No. 1, 1999, pp. 1-37.

односе у новом свету обележеном глобализацијом користећи поново традиционалне либералне идеје о превазилажењу рата.

Три наведене либералне тезе „Кантовог троугла“ обухватају, условно говорећи, две повезане теме: политичку (демократије и институције као путеви мира) и економску (трговина, односно економска међузависност као пут мира). У политичким објашњењима тврди се да су ратови последица или погрешних унутрашњих структура држава или неуспеха да се створи међународна политичка структура. У економским објашњењима ратове подстиче меркантилистичка организација економије, па се слободна трговина препоручује као лек за рат.

Полазиште дисертације је и налаз да се либералне теорије о рату и миру од времена просветитељства до данас развијају у следећа три велика таласа: класични либерализам XVIII и XIX века; модерни либерални „идеализам“ прве половине XX века; и нови либерализам савременог доба после Другог светског рата са узастопним успонима (или фазама) од средине 70-их и са почетком 90-их година XX века.[18]

Један од циљева дисертације под насловом „Либералне теорије о рату и миру“ је да утврди да ли постоји јасан континуитет између три таласа либералног интернационализма у погледу основних тема, премиса и главних аргумената у расправи о рату и миру. Циљ је и да се уоче значајне разлике међу либералним интернационалистима у тумачењу ратова или мировним предлозима и ономе што

[18] Cf: McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, *o. c.*, pp. 269-273. У наведеном тексту се сугерише нешто другачија периодизација, тј. називи ових сукцесивних таласа либералног интернационализма: класични (XVIII и XIX век), нови либерални интернационализам (од почетка XX века до 60-их година XX veka), и ренесанса либералног интернационализма (од 80-их година XX века до данас). Овим се, међутим, добија то да се истим или сличним називима обележавају и фаза развоја са почетка XX века — „нови“ либерални интернационализам, и један правац савременог либералног интернационализма — (нео)либерални институционализам (или скраћено „неолиберализам“, што значи, у потпуном преводу — нови либерализам). Због тога су, за потребе ове дисертације, нешто промењени називи наведених таласа либералних размишљања о рату и миру: фазу развоја од почетка XX века назвали смо „модерним“ либерализмом (који следи за „класичним“ таласом), како би ознака „нови“ остала за савремену фазу развоја од 70-их и 80-их XX века, будући да се у овој фази даље развијао (нео)либерални институционализам (неолиберализам) као правац унутар тог „новог“ либералног интернационализма. Тако се избегава да се „новим либерализмом“ (другим речима, неолиберализмом) означи и фаза равоја либералног интернационализма са почетка XX века и правац либералног интернационализма из савремене фазе, па се „новим“ означава и савремени талас либералног интернационализма, и у оквиру њега правац нови либерални институционализам.

наглашавају у њима. Дисертација представља покушај да се испита у којој мери постоји јединствена либерална теоријска традиција која се бави питањима рата и мира и да ли, заправо, уместо ње — постоји низ мање-више конкурентних приступа у оквиру тзв. либералног интернационализма.

Теорије либералног интернационализма на први поглед делују конзистентно, али се чини да унутар ове теоријске традиције постоје и дубље двосмислености, чији корен неки виде у „суштинском резоновању и етичкој заснованости традиције либералног интернационализма“.[19] Један савремени аутор сажео је те противречности у развоју либерног интернационализма кроз следеће бинарне опозиције:[20] (а) минимална управа *vs* активна управа — која указује на неслагање о одговарајућем обиму и образложењу за либералну међународну управу (међународну организацију); (б) индивидуална слобода *vs* суверенитет државе — која се тиче питања да ли је суверена држава спојива са индивидуалном слободом као највишим либералним циљем, и указује на двосмислен став либералног интернационализма према држави и суверенитету; и (в) и економија *vs* политика — која указује на сложеност односа између економског и политичког у либералној мисли и на проблематичност одвајања политичке и економске сфере међународних односа.

1) Дилема минимална управа *vs* активна управа одражава „дуготрајно неслагање унутар либералне политичке теорије у погледу улоге државе у друштвеном животу“, а узрок тог неслагања се може, једним делом, испратити до различитих етичких концепција слободе.[21] Док класична концепција слободе наглашава негативну слободу — слободу од непрописаних ограничења, модерна концепција наглашава позитивну слободу — слободу деловања. Ово разликовање повлачи различите концепције одговарајуће улоге управе и потребе за њеним неинтервенисањем — негативна слобода, или интервенисањем — позитивна слобода. Резултат је неслагање о одговарајућој улози управе у либералном друштву, односно

[19] McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, *o. c.*, p. 281.

[20] *Ibid*., pp. 281-284.

[21] *Ibid*., pp. 283-284.

сукоб између заговорника ограничене управе (негативна слобода) и активне управе (позитивна слобода).

(б) Дилема индивидуална слобода *vs* суверенитет државе супротставља етатизам и космополитизам у одговорима либерала на питање да ли је суверена држава препрека или, пак, стуб изградње либералног светског поретка. Либерали етатистичких убеђења склонији су да на ово питање одговоре афирмативно, док космополитски испирисни либерали одговарају на њега негативно. Ова подела се сматра, у основи, етичком, и суштинском дилемом либералног интернационализма.[22] Она се уочава посебно у контрадикторним препорукама либерала по питању тзв. хуманитарних интервенција: више космополитски настројени либерали, углавном, одобравају хуманитарне интервенције тврдећи да универзална права човека имају превагу над суверенитетом држава, док либерали „етатисти“ изражавају противљење и војним интеревенцијама у хуманитарне сврхе и давању предности универзалним принципима над суверенитетом држава.[23]

(в) Дилема економија *vs* политика, указује на то да је одвајање политичке и економске сфере у либералној интернационалистичкој мисли врло проблематично јер у својој најчистијој форми доводи до одвајања политичке и економске моћи и до „наивног плуралистичког објашњења“[24] слободне трговине, слободног тржишта међународних економских односа као просто „неутралних механизама за артикулацију и остварење глобалног интереса или глобалног јавног добра“.[25]

---

[22] *Ibid*., p. 281. (Подела на либерале етатисте и либерале космополите сугерише се и у: Antonio Franceschet, “Sovereignty and freedom: Immanuel Kant’s liberal internationalist legacy”, op. cit, pp. 209–228.)

[23] *Ibid*., p. 282. (Тако и у: Hoffman, Stanley, “The crisis of liberal internationalism“, *Foreign Policy*, Issue 98, Spring 1995, p. 70. У наведеном тексту се космополитски либерали који „наглашавају моралну арбитрарност граница“ између држава или народа, по овом питању супротстављају, како аутор наводи, „традиционалном либерализму“ који сматра да се „универзалне вредности његове вере реализују у свету држава и помоћу њега, а не светске државе“.)

[24] *Ibid*.

[25] *Ibid*. Аутор класификације наведених противречности либералног интернационализма ову противречност (економија *vs* политика) објашњава, заправо, у контексту међународних институција што, по нашем мишљењу, непотребно сужава обухват наведене противречности, а истовремено непотребно компликује даљу анализу будући да се пацификујуће дејство међународних институција третира у оквиру посебног правца — либералног институционализма.

Углавном, ова дилема указује на сложеност односа између економског и политичког у либералној мисли, и на противречне одговоре либерала на питање односа моћи и интереса, са једне стране, и слободне трговине, економске међузависност или данас глобализације, са друге стране.

Унутрашње логичке тензије либералног интернационализма наглашава критика из других теоријских перспектива због игнорисања стварних извора моћи у светској политици и подупирања „наивне наде“ у способност међународних институција, економске међузависности и демократије да превазиђу политику силе. Либерални интернационализам се критикује због његове, у суштини, идеолошке природе, односно због тога што „мање функционише као објашњавајућа теорија“, више као „витална идеологија која легитимише либерални мултилатерални светски поредак, прикрива доминацију моћних, било хегемонистичких држава или глобалног капитализма (или обоје), над остатком човечанства“. Тиме се, према критичарима либералног интернационализма, међународна стварност разара „толико екстензивно“ да ова традиција, на крају, не представља „ништа друго него утопију“, схваћену као покушај да се створи „од политичке теорије норма којој политичка пракса треба да се повинује”. Основним интелектуалним неуспехом либералног интернационализма сматра се његова „неспособности да се бави стварним изворима моћи у светској политици и стварним (а не номиналним) структурама које ефективно управљају светским поретком“. Историјски посматрано, либерални интернационализам се идентификује као „идеологија моћних а не слабих“, а либерални поредак као мирољубив код куће али „опасан и културно империјалистички” изван тзв. зоне мира.[26]

*

На основу уводних напомена ове дисертације и прелиминрног прегледа материје, може се рећи да генерална хипотеза овог истраживања сугерише

[26] Наводи критике према: McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, *o. c.*, p. 284.

непостојање јединствене либералне теоријске традиције која се бави питањима рата и мира, односно указује на постојање низа мање или више сличних приступа који елаборирају углавном три основне идеје које се тичу пацификујућег дејства: међународних организација, ширења демократије и економске међузависности. Кроз три велика таласа либералног интернационализма (класични, модерни и нови) може се пратити како развој три наведене идеје тзв. либералног интернационализма, тако и три значајне противречности које деле либерале и у питањима рата и мира: минимална управа *vs* активна управа, суверенитет *vs* слобода појединца, и економија *vs* политика. Противречности либералног интернционализма даље наглашава критика која долази из других теоријских традиција а усмерена је првенствено на његову идеолошку природу која се првенствено огледа у оправдвању способности међународних институција, економске међузависности и демократије да превазиђу политику силе, и необазирању на стварне узроке моћи и сукоба у међународним односима.

Поред опште хипотезе, дисертација треба да потрврди и низ посебних (и појединачних) хипотеза које се одражавају и у њеној структури. Прва посебна хипотеза односи се на историјски развој либералних схватања о рату и миру, и она сугерише да је логику либералних „кругова врлине“ тј. узајамно појачавајућег, пацификујућег дејства међународних институција, демократије и међузависности, најјезгровитије изразио Имануел Кант, који се данас уобичајено обележава као главни класични претеча савременог либералног интернационализма, и уједно је инспирација настанка синтагме „Кантов троугао“ која резимира либералну логику о рату и миру.

Друга посебна хипотеза коју ова дисертација односи се на темтски садржај либералних теорија о рату и миру. У оквиру ње, посебне хипотезе даље елаборирају садржај три савремена правца либералних размишљања о пацификујућем дејству међународних институција, демократије, и међузависности, и претпоставка је да ове три варијанте савременог либералног интернационализма афирмишу важност прописаних либералних путева ка миру. Претпоставка је и то да се савремени

праваци либералног интернционализма — (нео)либерални институционализам, теорија демократског мира и комерцијални либерализам, међусобно разликују, али — да постоји и одређени континуитет у њима у погледу основних премиса у објашњавању рата и мира.

Трећа посебна хипотеза посвећена је преиспитивању кохерентности либералног интернционализма као целине, као и противречностима које спречавају формулисање јединственог става и препорука либералних интернационалиста по питањима рата и мира (минимална управа *vs* активна управа, суверенитет *vs* слобода појединца, и економија *vs* политика). Ова хипотеза изражава претпоставку да се наведене противречности јављају кроз сва три таласа либералног интернционализма, да она значајно смањује теоријску кохерентност либералбних размишљања о рату и миру. Претпоставка је да уочене противречности даље наглашва критика либералног интернационализма из других теоријских традиција, и да је она усмерена првенствено на његову идеолошку димензију као средства оправдања постојећег либералног поретка које доприноси занемаривању стварних узрока сукоба и извора моћи у међународној политици.

Расправа о овако дефинисаном предмету истраживања спада у подручје историје политичких теорија, будући да је овом дисертацијом покривен временски период од више векова промишљања на трагу либералног интернационализма. То налаже историјски приступ материји која се бави актуелним темама рата и мира у току историје (либералних) идеја, и покушај да се оцрта „мапа пута“ либералне мисли о питањима рата и мира од XVII века до данас. Једна од основних претпоставки истраживања је да је већина либерала у овој расправи била мотивисана либералним вредностима индивидуалне слободе, политичке једнакости и демократије, али да су они првенствено бавили начинима на које међународни односи унапређују или ометају ове либералне вредности. Кроз овако формулисану дисертацију се традиционална питања политичке теорије — као што су питања морала, демократије, права човека, повезују са низом других питања везаних за рат и мир, сардњу и сукобе, као што су питања суверенитета држава или међународних

интервенција, која директно спадају у подручје дисциплине међународни односи. Другим речима, у овој дисертацији бавимо се материјом која „пресеца“ разне дисциплинарне области политичких наука, од политичке теорије до теорије међународних односа.

ПРВИ ДЕО

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ЛИБЕРАЛНИХ СХВАТАЊА О РАТУ И МИРУ

1. Историјски развој либералних схватања о рату и миру

1.1. Рани мировни планови као претече либералних теорија о рату и миру

У западној политичкој литератури, која је родно место либерализма, Данте Алигијери (*Dante Alighieri,* 1265-1321) је, вероватно, био први који се снажно залагао за успостављање међународне организације под једним светским владарем као начину да се дође до трајног мира. Одређени континуитет мировних планова постојао је од Дантеа па барем до краја XVIII века (и касније) — кроз списе Пјера Дибое (*Pierre Dusois,* 1250–1322), Марсилија Падованског (*Marsilius of Padua,* oko 1275–1342), Јиржија Пођебрада (*Jiří z Poděbrad,* 1420–1471), Емерика Круза (*Emeric Cruce,* 1590–1648), Војводе Силија (*Duc de Sully,* 1560–1641) и других мислилаца који се данас наводе као претече Друштва народа, Уједињених нација или Европске уније, и у чијим се идејама, с правом или не, траже смернице за либералне програме XX и XXI века.

Разна предлагана решења за проблем рата одсликавала су опште тенденције тога времена обележеног бројним ратовима који су трагичан врхунац имали у „Тридесетогодишњем рату“ (1618–1648). Расположиви прегледи раних мировних планова показују да су, ипак, то само на први поглед били планови за трајни мир и да, у основи, они представљају покушаје да се реше проблеми који нису били само непосредни проблеми ратовања. У једном од свеобухватнијих истраживања и анализа историје либерне мисли о рату и миру које је спровео Френсис Хинсли (*Francis H. Hinsley*), резултат чега је књига „Моћ и тражење мира” из 1963 године,[27] закључује се да је приоритетно место у раним мировним плановима имало питање политичке организације Европе, која се налазила у току „спорог, али масивног преласка са средњовековних на савремене институције и појмове“, односно однос Европе са спољним светом, као и „жеља да се оствари успех тамо где средњи век није успео —

[27] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*, Cambridge University Press, 1963.

у крсташком рату“.[28] Другим речима, интерес за европски политички поредак и његов однос према остатку света, а не брига за мир сама по себи, били су главна инспирација већине мировних планова све од Дантеа па до XVIII века.

Данте је, на пример, писао о општем миру као универзалном начелу и најбољој „ствари за срећу“, односно „најбољем начину да људски род оствари себи својствено дело“,[29] и бавио се питањем „да ли је светска монархија неопходна за светско добро“ — као „јединствена владавина“ која је „изнад свих у времену, односно, у свему изнад свега што се мери временом“,[30] али га је интересовала и политичка организација тадашње Европе.[31] Пјер Дибоа се интересовао за очување јединства европских хришћана, за нови европски политички поредак кроз обнову „Свете земље“ преко хегемоније и политичке контроле од стране Француске, односно за њену доминацију, експанзију и вођење крсташких ратова.[32]

Марсилије Падовански илуструје још већу подређеност интереса за мир другим проблемима и заинтересованост за нови политички поредак којим је требало заменити средњовековно царство. Он се у књизи „Бранилац мира” (*Defensor pacis*), упркос наслову, није бавио овим међународним проблемом, осим да би констатовао да он заслужује „рационално испитивање“.[33] И Јиржи Пођебрадски се залагао за

---

[28] *Ibid.*, p. 14. Хинсли налази да је мир искључиво или првенствено био сматран „нус производом“ решења неког другог политичког проблема: покретања крсташког рата, одбране Европе од Турака (у мањој мери од Руса), реконструкције средњовековног европског поретка који је слабио, или стварања нове империје. *Ibid*., p. 23.

[29] Алигијери, Данте, *Монархија*, превод Светислав Бајић, Центар за изучавање традиције „Укронија”, 2004, стр. 22.

[30] *Ибид.*, стр. 15, 23, 25-26, 29, 33. Данте је писао да је „зло (је) имати мноштво владара“ (*иб.*, стр. 37), а „Монархија“ се, иначе, описује као „дело чежње за универзалним владарем“ (*иб.*, Предговор, стр. vii).

[31] *Ибид*., стр. 84, 91.

У Дантеовој Италији су тада трајале борбе између цркве и Светог римског царства (*Sacrum Romanum Imperum*). „*Pax Romana* је била његова инспирација; он је чињеницу Христовог рођења за време Августа (Октавијана, *прим.* Ж.Н.) сматрао знаком божанског прихватања система *Pax Romana*“. Galtung, Johan, *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*, International Peace Research Institute, Oslo, September, 1967, p. 9.

[32] Dubois, Pierre, *De Recuperatione Terrae Sanctae* [1306]. Према: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *o. c.*, pp. 15-16.

[33] Padua, Marsilius of, *Defensor pacis* d. 1342?, Harvard university press, Princeton Theological Seminary Library, 1920,

укидање рата у Европи као вечном савезу хришћанских владара да би се отклонила опасности од Турске, као и за крсташки рат као средство у том циљу.[34]

Ни утопијска европска традиција тога доба није била апсолутно пацифистичка, већ је признавала праведне ратове. Тако је Томас Мор (*Thomas More*, 1477–1535), аутор чувене „Утопије“ признавао ратове за колонизацију у Новом свету[35] — за њега „није било нимало проблематично оно што је називао ‘оправданим ратовањем’“: запоседање територије коју староседеоци не користе.[36] Мор је писао да су „староседеоци“ непријатељи у оправданом рату јер „не дозвољавају другоме народу, који по природној нужди мора да живи од тог земљишта, да га запоседне и користи“.[37] Неки утописти су заговарали светску монархију под доминацијом појединих земаља — на пример Шпаније, што је био случај Томаза Кампанеле (*Tommaso Campanella*, 1568–1639), који је у чувеном „Граду сунца“ писао о „слагању онога што је небеско са земаљским и моралним, и о распрострањењу хришћанске

(https://ia700301.us.archive.org/5/items/defensorpacisofm08emer/defensorpacisofm08emer.pdf; приступљено 20. маја 2010. године).

[34] Према: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *о. с.*, p. 19; (уп.: Johan Galtung, *Theories of Peace*, op. cit., p. 9.)

[35] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *о. с.*, pp. 19-20.

[36] Милош Милић, „Предговор“ у: Мор, Томас, *Утопија*, (наслов оригинала: Morus, Thomas, *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia*, 1516), превод Фрањо Баришић, Београд, 2002. стр. 17-18.

[37] Мор, Томас, *Утопија*, *о. ц.*, стр. 112. Цео споменути цитат Томаса Мора гласи: „Нова насеобина задржава старо уређење са острва, а прима и урођенике, уколико су ови вољни да живе у њеној заједници. Здружени тако добровољно, они, услед истог начина живота и истих обичаја, убрзо постају један народ, и то на обострану корист. Јер захваљујући уређењу своје заједнице они убрзо постижу да земљиште, које су до јуче урођеници сматрали сиромашним и неплодним, убрзо постане извор благостања и за једне и за друге. Уколико урођеници одбију да с њима живе по њиховим законима, онда их досељеници са острва истерају са оног земљишта које су за себе одредили. Ако се урођеници томе опиру, онда их присиле ратом. Јер они сматрају даје сасвим оправдано ратовати да би се добило извесно земљиште које неки народ не користи, већ га само поседује као необрађену и празну површину, а ипак не дозвољава другом народу, који по природној нужди мора да живи од тог земљишта, да га запоседне и користи.“

Милош Минић, аутор „Предговора“ уз превод чувене Морове књиге, објашњава да је наведена кратка Морова примедба о оправданости насиља истовремено била и критика стања у Енглеској. Он претпставља и да се овај цитат односио на америчка индијанска племена која су настојала да сачувају своју територију од шпанских освајача, али исто тако он може да се односи и на енглеске велепоседнике који су велике обрадиве површине претворили у пашњаке, одузимајући сељацима земљиште од којег су ови „по природној нужди“ живели. Тако би сељаци с пуним правом могли да употребе насиље да би повратили оно што ће њима више користити него бесправном поседнику, племићу. Наведено у: Милош Милић, Предговор, у: Мор, Томас, *Утопија*, *о. ц.*, стр. 17.

вере у Новом Свету, као и о њеној непоколебљивости у Италији и Шпанији (...),“[38] док је у другим делима тражио уједињавање људског рода (које је, по његовом мишљењу, било на путу остварења) под папском владавином, и то посредством његовог смртног непријатеља — шпанске монархије.[39] Кампанела је дословно писао следеће:

> „Огроман пораст шпанске монархије је божје дело; Бог је изабрао најпобожнији међу народима Европе и обележио га божјим знамењем да би се њима послужио за остварење намера свога провиђења, он му је дао кључеве новог света да би свуда где сунце сија религија Исуса Христа имала своје свечаности и своје жртве. Нека католички краљ уједини под своје жезло цео свет, његов назив није више празна реч ...“.[40]

Кампанела је тврдио да је божја воља доминација Шпаније, вршена делом директно и делом кроз посредовање полуаутономних држава, која у асоцијацији са духовно реформисаним али политички моћним папством, треба да донесе спасење нацијама.[41] У низу дела он је касније шпанску доминацијом заменио француском (одајући захвалност новом заштитнику и омаж звезди у успону Ришељеовој Француској, и чекајући дан када ће француски престолонаследник – будући Луј XIV, увести посебну државу у хришћански свет.[42]

---

[38] Кампанела, Томазо, *Град сунца*, (наслов оригинала: Campanellae, Thomae F., *Appendix politicae, Civitas Solis, Idea reipublicae philosophicae*) са студијом Пола Лафарга о Т. Капманели, превела са латинског Даринка Грабовац. Култура, Београд 1964, стр. 62.

[39] Наведено у: Пол Лафарг, „Т. Капманела“, у: Кампанела, Томазо, *Град сунца*, о. *ц*., стр. 99. Уп.: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *o. c.*, pp. 19-20.

[40] Цитат је из дела *De monarchia hispanica* (писаног у затвору шпанског краља око 1600, које није било објављено до 1620; други спис из тог доба је *Discorsi politici ai principi a'Italia*); неведено према: Пол Лафарг, „Т. Капманела“, *о. ц.*, стр. 99. Око 1630. године, пошто су га Шпанци прогнали и током азила у Француској, Кампанела је написао другу серију књига (од којих је најзначајнија била *Le Monarchie delle Nationi*, 1635).

[41] Наведено у: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *o. c.*, p. 19.

[42] *Ibid*., pp. 17-18.

Ноторни пацифисти тога доба једини су осуђивали и безусловно одбацивали рат, али истовремено нису били склони ни идеји међународног организовања. Тако је Еразмо Ротердамски (*Erasmus Roterdamus,* 1466–1536), рецимо, сматрао међународну организацију појавом маргиналног значаја и, „ако се уопште изјашњавао о међународној организацији, доводио је у питање циљеве оних који су је предлагали — саркастично, као што је оспоравао и право крсташа на освајање и ругао се њиховим плановима.“[43] Еразмо је сматрао да се рат може коначно елиминисати само реформом „људске природе“.[44]

И у многим другим мировним плановима тог времена, крајња сврха организације није била општи мир, него „селективни крсташки рат против неверника“ [45] Мир није био главни циљ поменутих мислилаца због чињенице да им је првенствени интерес било „редуковање брзог развоја система држава на неки облик или поредак“.[46] Један од разлога за то била је и „замена старијих програма за оживљавање крсташког рата проблемом одбране против Турака“, како закључује Хинсли налазећи да су то биле две најзначајније снаге тог времена које су заједно увериле писце раних мировних планова којима избегавање рата ни на који начин није било спорно, да је ургентнија потреба, ипак, било јединство Европе, а не мир. Европске међусобне борбе сматране су узроком турског напредовања, и ови писци су изражавали жалост што хришћани морају међусобно да ратују док неверници напредују.[47] Хинсли бележи да је још један моћан фактор деловао у истом правцу: наиме, то што су суверене државе, које су јачале, улазиле у сукоб са обичајима и ставовима преосталим из претходних политичких и верских система, чији први резултат је било то да су неке суверене државе саме преузимале исте навике и

---

[43] *Ibid.,* p. 18.

[44] Erasmus, Desiderius, *Institutio Principis Christiani,* 1536. Chapters III— XI; Translated, with an Introduction by Percy Ellwood Corbett, M.C. Oxford, 1921, p. 29; (https://archive.org/stream/cu31924016939260/cu31924016939260_djvu.txt; приступљено 10. маја 2012. године).

[45] Corbett, Percy Ellwood, “Introduction”, *o. c.*, p. 11.

[46] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*“, *o. c.*, pp. 17-18.

[47] *Ibid.*

претпоставке и хтеле да оживе сан о европском царству под својом контролом. „Најједноставнији и најмање софистициран начин да се избегну ривалства раздвојених држава, био је да једна земља оствари доминацију над другима“.[48]

Савремени прегледи раних мировних планова бележе да је од конкретних земаља — Фанцуска, рецимо, била „плодан произвођач” планова за међународно организовање и промоцију мира тога доба.[49] Француски писци (спомињани Пјер Дибоа, и нешто касније Емерико Круз, и Војвода Сили) — без обзира на то да ли су своје планове за вечни мир заснивали на дипломатији, арбитражи, судским решењима итд., истовремено су приписивали Француској водећу улогу у Европи. Постојала је „блиска веза (...) између тежње за миром и тежње за снагом” (моћи), а управо је реакција на француску злоупотребу предности у моћи и ратове које је она покренула подстакла и веће занимање првенствено за мир, а мање за моћ у Европи, што је тренд који се испољава у каснијој фази раних мировних планова од средине XVII века коју репрезентују: Опат Сен-Пјер (*Abbé de Saint Pierre*, 1658–1743), Вилијам Пен (*William Penn*, 1644–1718) и Џон Белерс (*John Bellers*, 1654–1725).[50]

Пре него што наведемо пар општих тенденција везаних за мировне планове из друге фазе раног развоја, треба споменути и то да је у неким мировним пројектима идентификована „јединствена мешавина старих и нових тенденција“.[51] Таква мешавина се може наћи у мировном пројекту Војводе Силија — у његовој замисли Европе „као једне породице”, који је писао о „неморалу рата“ и „узалудности агресије“, а истовремено „изражавао симпатије“ за француски империјализам и француску хегемонију у Европи, уз додатке у виду рата против Турске и Русије и

[48] *Ibid.*, p. 18. Хинсли закључује да су управо због тога међународни планови од XV до XVII века генерално тражили јединство, док је успон независних држава чинио то јединство све више неизводљивим, и да се зато јединство тражило „не као генерално јединство, него јединство остварено мање традиционалним империјалним средствима“.

[49] Dougherty, James and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman Pub Group, 5th Edition, 2001, pp. 8-11.

[50] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, p. 29.

[51] *Ibid.*, p. 20.

упућивање на традицију крсташког рата.[52] Силијев пројекат заговарао је вечни мир, али тај циљ је био подређен проблему европског поретка који је, ипак, требало да служи највише интересима његове родне Француске. А први који је потпуно раскинуо са традицијом праведних ратова био је Емерико Круз који, мада ни сам није признавао концепт једнакости држава, јесте успео да избегне да тежњу за миром претходно подреди политичким циљевима — и заложио се за међународну организацију којој би мир био главни циљ, и био први који се заложио за савез свих држава познатог света, иступао против империјализма и колонијализма, итд.[53]

Нова посебна фаза у развоју раних мировних планова наступа, дакле, од средине XVII века, када се мировни планови све више, и првенствено, баве питањем мира и решењем проблема рата, а мање питањем моћи у Европи и осталим међународним проблемима који нису били директно везани за ратовање. Ова идејна промена објашњава се историјским контекстом: претња од Турака је почела да се смањује, а моћ и организација европских држава све је брже расла (посебно моћ Француске). У то време, суверене државе су биле све јаче, улазиле су у сукоб са обичајима и ставовима преосталим из претходних политичких и верских система, и први резултат тог сукоба је било то што су неке суверене државе саме преузимале исте навике и претпоставке као империје и тежиле оживљавању сна о европском царству под сопственом контролом.[54]

Нови планови одсликавају промену у тадашњој политичкој ситуацији у Европи, и актуелну, мада спору, транзицију од стања које фаворизује превласт једне силе у Европи ка стању „веома блиском једнакости између неколико земаља“.[55] Тај нови развој омогућио је Сен-Пјеру, Пену и Белерсу да напусте многе раније мировне планове усмерене на очување или оживљавање хијерархијског система контроле над Европом као целином, па је жеља да се успостави мир постала њихов превасходни

[52] *Ibid.*, pp. 23-28. [Наводи су из: Sully, Duc de, *Le Grand Dessein d`Henri IV*, 1638].

[53] *Ibid.*, pp. 20-3. [Хинсли цитира: Cruce, Emeric, *Le Nouveau Cynee*, 1623].

[54] *Ibid.*, p. 32.

[55] *Ibid.*, p. 37.

циљ. Што су мање били заинтересовани да своје савезе конципирају као средства за остварење ваневропских аспирација и политичке превласти у Европи, они су били више заинтересовани за избегавање међуевропских размирица. Утолико су, са друге стране, они више писали о улози међународне организације у очувању мира. То су били први предлози у модерном добу за увођење међународне организације са ширим овлашћењима и са примарним циљем одржања мира, са конкретнијим и детаљнијим описима процедура које треба поштовати, и развојем идеја о потреби да се мир заснује на, у крајњем, санкционисању силе.[56]

Федерални приступ заснован на међународном организовању добијао је све више следбеника у првој половини XVIII века, а до краја тог века и почетком XIX века, постао је скоро универзално признат. Углавном, сматра се да је до почетка XVIII века било још увек могуће заговарати међународни мир и неким другим средствима а не међународним организовањем, али да су после тога заступници међународне организације тешко могли да као први циљ заговарају било шта друго осим одржања мира. Сен-Пјер, Пен, Белерс нису донели много тога суштински новог у другој фази развоја раних мировних планова; међутим, тај њихов истински интерес за мир, био је довољан да је „нови приступ коначно био уведен“.[57] Сен-Пјер, Пен и Белерс заговарали су, дакле, међународну организацију која би углавном била ограничена на Европу, али нису спомињали протеривање неверника и освајање територија ван Европе.[58]

Оно што је код аутора мировних пројеката из ове фазе можда и најважније за тему ове дисертације, јесте наговештај дилеме која ће окупирати све даље либералне мировне пројекте, а која је садржана већ у самом схватању да се мир може остварити

---

[56] *Ibid.*

[57] *Ibid.*, p. 33.

[58] *Ibid.*, Chapter. 2, pp. 33-45. Главна дела ове тројице аутора мировних планива су: Penn, William, *An Essay towards the Present and Future Peace of Europe by the Establishment of an European Dyet, Parliament or Estates*, 1726; Bellers, John, *Some Reasons for an European State proposed to the Powers of Europe, by an Universal Guarantee and an Annual Congress, Senate, Dyet or Parliament, to settle any difficulties about the bounds and rights of Princes and States hereafter*, 1710-1712; Saint Pierre, Abbé de, *Projet pour rendre la Paih perpetuelle en Europe*, 1713.

помоћу организације независних држава. Та дилема тиче се суверенитета држава и односа међународне организације према њему. Она је садржана у питању да ли би та мировна организација била савез држава или јединствена држава — конфедерација или федерација. Сен-Пјер, Пен, Белерс и други били су индиферентни према том проблему, и „нису били одлучни о томе да ли постоји потреба за бољом организацијом јединствене заједнице која би изгубила оне прастаре империјалне окове, или за наматањем нове организације појединцима и супротстављеним државама које су саставни делови те организације“[59]. Они су се бавили независним суверенима који коегзистирају у „нечему што је за њих већ била јединствена заједница, или ће ускоро то постати“.[60] За њих, дакле, „постојале су раздвојене државе, али оне нису биле толико раздвојене да би уопште дошло до избора између федералне или конфедералне шеме”.[61] Сен-Пјер је, на пример, писао да није тачно да ће државе постати зависне у спољним односима ако одустану од права да спорове решавају ратом, јер „зависност од арбитраже није ништа мање мучна од зависности од силе оружја”, и тврдио да ће тиме владари себи обезбедити, у погледу њихове унутрашње позиције, „много већу безбедност у тренуцима слабости (...) од поседовања суверенитета”, јер ће, заузврат, придруживање савезу „сваком владару помоћи против побуњеника силом његових конфедерата”.[62]

У основи, циљ Сен-Пјера, Пена и Белерса био је да искорене „зло одвојених суверенитета” које је било у Европи уведено само стотинак година пре њих, што је био циљ међународних планова још од времена кад су први пут писани. [63] Међутим, чак и када су морали да се суоче са чињеницом постојања тог „зла”, они су као средство његовог искорењивања прописивали сарадњу тих истих суверена, и гарантовали су, за сва времена, територијална уређења и политичка права која је то

[59] *Ibid.*, p. 42.

[60] *Ibid.*

[61] *Ibid.*, p. 42.

[62] *Ibid.*, pp. 42-43; [Цитати су из: Saint Pierre, Abbé de, *Projet pour rendre la Paih perpetuelle en Europe*].

[63] *Ibid.*, pp. 44-45.

„зло” увело у њихово време. То је био извор свих њихових противречности и неизвесности и, уједно, ослонац критике њихових планова.[64]

Даља битна недоследност у списима Сен-Пјера, Пена и Белерса, идентификује се у заговарању силе ради одржања мира, будући да ови аутори, иако нису тражили да се ратом реши питање редистрибуције територије, нису се ни устезали да траже увођење савеза силом — ако је то потребно.[65] Углавном, Сен-Пјер, Пен и Белерс били су јасни о потреби да њихови савези заснивају на сили кад једном буду уведени, али нису очекивали да ће сила бити касније и коришћена, јер у будућности неће бити „ничега важног за регулисање између суверена, изузев будућих или непосредних сукцесија суверенитета”, и „нико неће бити у искушењу да врши освајање, пошто освајања нису могућа”.[66]

Решења Сен-Пјера, Пена и Белерса, као претеча федералистичког приступа проблему рата, била су у складу са временом у ком су живели, када људи нису зазирали од тога да заговарају одржање мира помоћу прибегавања сили, првенствено због тога што су били убеђени да у пракси неће бити потребно ослањање на силу — једном када се уведе међународна организација. Ипак, такав став не иде у прилог тврдњама да су се Сен-Пјер, Пен и Белерс апсолутно држали пацифистичких идеја или да представљали „радикални пацифизам”.[67]

Генерално се за ране ране мировне планове, као својеврсне претече либералних теорија о рату и миру, може рећи то да им у првој фази мир сам по себи и није био првенствени циљ (већ је то била или политичка организација Европе у контексту њене транзиције са система империја на систем држава, и у контексту њеног односа са спољашњим светом), али да и у другој фази развоја мировних планова — од средине XVII века, када мир и међународно организовање као средство постизања мира постају главни циљ ових планова, сила није била потпуно

[64] *Ibid.*

[65] *Ibid.*, pp. 34-38.

[66] *Ibid.*, p. 40; [Цитати су из: Saint-Pierre, Abbé de, *Abregi du Projet de Paih Perpetuelle*, 1713].

[67] *Ibid.*, p. 39.

елиминисана из њих као средство остваривања политичких циљева. Дакле, чак се ни федералисти из друге фазе развоја овог периода нису устручавали да своје савезе заснују на сили.

У раним мировним плановима сила је, дакле, била и даље присутна, а рат се узимао здраво за готово. Преовлађујући став према рату у интернационалистичкој мисли све до краја XVII века била је средњовековна дистинкција на праведни и неправедни рат, а снага ове традиционалне дистинкције се континуирано одсликавала у већини филозофских размишљања о рату и миру.[68] Та класична средњовековна доктрина, која је најраније и најјасније била изражена у учењу Св. Томе Аквинског (*Tommaso d' Aquino,* 1225-1274) и његових следбеника, формулисала је основне услове праведног рата (*ius ad bellus*) који су дуго остали непромењени. Аквински је наводио три услова праведног рата: рат мора да објави и поведе легитимни орган власти (владар), мора постојати праведни разлог за рат, и он се мора водити са праведном намером.[69]

Знатно пре Св. Томе Аквинског, катлички бискупи Свети Амброзије (*Aurelius Ambrosius*, 330-397) и Свети Августин (*Aurelius Augustinus*, 354-430) усвојили су међу првима доктрину праведног рата, ослањајући се и на хришћанске и на хебрејске списе, како би показали да ратови могу да се воде са исправном намером (хришћанска љубав за жртве неправде). Свети Августин је формулисао суштину ове доктрине у контексту слабљења Римског царства, први пут у делу *Contra Faustum,* где је поставио питање критично за хришћанство — да ли је вођење рата нужно грех, и на њега је дао негативан одговор. Наглашавајући изузетни карактер рата, Св. Августин је заузео став да су ратови правдени ако се воде да би се осветила неправда или принудили непријатељи цркве, а његов одговор остао је актуелан током целог Средњег века: „Праведни су они ратови којима се свети неправда, када један народ или једна држава против којих се води рат нису казнили злочине својих или нису

[68] *Ibid.*, p. 16.

[69] Aquinas, Thomas, *Summa Theologica*, незавршено дело написано између 1265. и 1274. године. Наведено у: Јовановић, Милош, „Доктрина праведног рата и међународно право", *Међународни проблеми*, бр. 2-3, 2007, стр. 245-246.

вратили оно што су одузели на неправедан начин".[70] Код Августина, мир који није био од Бога био је „ђавољи мир", а краљевска власт без папског благослова била је власт пуког насиља, тј. узурпаторска власт.[71]

Углавном, у посматраном периоду развоја раних мировних планова владала је углавном доктрина праведног рата, док је пацифистичка традицаја била реткост и, осим већ споменутог Еразма Ротердамског, међу ретким пацифистима у оквирима доктрине хришћанске Европе били су и квекери.[72] Пацифизам је био стална и циклична тема у свештенству и међу лаицима током хришћанске историје, али доста мање и ређе заступљена од доктрине праведног рата — која је рат дозвољавала као „мање зло". Ретки пацифисти су, дакле, заговарали апсолутно и безусовно одустајање од рата, експлицитно се изражавали против њега и против доктрине праведног рата, са критиком коју је сажето изразио Еразмо Ротердамски речима да „праведно" значи, у ствари, „сваки рат који на било који начин објави било који владар против било кога".[73] Разликовање између праведног и неправедног рата оптерећује тешкоћа универзализације појма „праведности", а Хинсли примећује да је ова дистинкција напуштана уколико се схватало да „доктрина према којој је рат понекад морално оправдан отвара пут за доктрину према којој се рат увек може политички оправдати".[74]

---

[70] Saint Augustin, *La Cite de Dieux,* tome 3, Paris, Editions du Seuil, Coll. Points sagesses, 1994, p. 112. Према: Милош Јовановић, „Доктрина праведног рата и међународно право", *о. ц.,* стр. 246.

[71] Августинова „Божја држава" се одликовала превлашћу аристократизованог клера над световном влашћу, и била је супротстављајена земаљској или ђавољој држави. Више у: Симић, Драган, *Позитиван мир: Схватања Јохана Галтунга*, Академија Нова, Архив Кљакић, Београд, 1993, стр. 22.

[72] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.,* p. 18. Квекери су радикални хришћански покрет из средине XVII века, настао у Енглеској, и који се проширио на Сједињене Државе, а био је посвећен животу у складу са унутрашњим светлом, без догми, свештенства и других црквених форми.

[73] Наведено у: Musto, Ronaldo, *The Catholic Peace Tradition,* New York: Orbis Books, 1986, p. 131. Интелектуални водич средњовековног пацифизма у западној традицији се најбоље изражавало у девизи да „црква нема мач". Са хришћанским духом у складу је новозаветни наратив Исуса Христа као краља и спасиоца свог народа који пати под бруталном владавином Римског царства — и на крају свог човечанства — и не представља га као војног вођу, него као неког ко изграђује заједницу „миротвораца", радикално другачију од владавине и вредности империјалног поретка, која избегава политичко насиље као средство. Протестантска реформација је, такође, изнедрила неке пацифистичке покрете.

[74] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.,* pp. 16-17.

Рани мировни планови се нису дубље бавили етиком ратовања и праведношћу ратова — чак ни на начин на који су то радили Тома Аквински и остали представници хришћанске католичке мисли. Али, сама подела на праведни и неправедни рат била је имлицирана у овим планова, будући да из њих сила још увек није била потпуно елиминисана, и да сама та чињеница подразумева да дозвољавају рат у одређене, праведне сврхе. У ранијој фази, то су били ратови против неверника, или против Турака и других освајача, док се у другој фази развоја мировних планова њихови творци нису устручавали да оправдају постојање силе зарад одржавања својих замишљених мировних савеза, уз наду да силу, ипак, практично неће бити потребно примењивати.

1.2. Класични либерали XVIII и XIX века о рату и миру

1.2.1. Прве модерне анализе рата и мира: Гроцијус, Монтексје, Русо, Пејн

Са наговештајима просветитељства у Холандији, Француској, Енглеској и Немачкој, које је било духовна претеча Француске револуције, захватило целу Европу и досегло чак до Северне Америке, постепено су секуларизована размишљања о рату и миру. Најеминентнији филозофи тадашњег времена углавном су тежили да заснују своје концепције не на религији, чије догме више нису имале ауторитет као раније, него искључиво на разуму и природним законима. То је основна тенденција која је обележила наредни период и она се одсликава већ у првим модерним запажањима о стању рата и условима за успостављање трајног мира која се, у мање или више развијеном облику, могу наћи код Хуга Гроцијуса (*Hugo Grotius*, 1583–1645), Шарла де Монтескјеа (*Charles de Montesquieu*, 1689–1755), Жан Жак Русоа (*Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778), Томаса Пејна (*Thomas Paine*, 1737–1809) и других мислилаца тога доба.

Модерне анализе рата и мира засноване су потпуно на идеји природног права и на уговорима између појединаца. Сви наведени и многи други мислиоци

просветитељства пристајали су уз идеју природног права и друштвеног уговора, и залагали се за „радикално упрошћен“ и „минималистички“ универзални морал, при чему су субјекте тог морала дефинисали минимално, тј. поседовањем екстремно уског скупа права и дужности, док је принцип самозаштите остајао врхунски принцип и основа морала.[75]

Најкарактеристичнија особина теоретичара природног права и друштвеног уговора из XVIII и XVIII века је то што су користили идеју *природног стања* — идеју која игра кључну улогу у теорији морала.[76] Овај термин осмислио је Томас Хобс (*Thomas Hobbes,* 1588-1679) као ознаку за стање политичке заједнице које је природно непријатељско. Другим речима, међу државама, природно стање је стање рата („рат свију против свих“), будући да нема спољашње силе која намеће законе.[77] Хобс је инспирисао даљу расправу о природном стању и човековим природним склоностима у којој су учествовали Гроцијус, Русо, Кант и многи други мислиоци просветитељства. Они су упоређивали понашање држава у свету са понашањем људи у природном стању, које су одређивали као стање у којем активне јединице коегзистирају без неке више власти над њима.

Секуларизација филозофских размишљања о рату и миру била је одраз промене историјских околности тога доба, које обележава стварање, раст и развој држава и, с тим у вези, ојачање принципа суверенитета држава. Под тим утицајем, и теоријска разматрања о рату и миру стицала су све више примеса „државног разлога”.[78] Стварање модерне територијалне државе довело је до тога да се рату

---

[75] Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*: *Political Thought and the International Order*, Oxford: University Press, [1999] 2002, p. 5.

[76] *Ibid.*, p. 6.

[77] Према Хобсу, постоје три узрока сукоба: такмичење, неповерење и слава. Такмичење води сукобима за добит, неповерење води сукобима за безбедност, а слава води сукобима за углед. Хобс, Томас, *Левијатан*, Култура, Београд, 1961, Поглавље XIII, стр. 91.

[78] Идеја „државног разлога“ (*raison d'état*) кодификује технике којима владар (обично, мада постоји и републиканска верзија) мора да заштити своју државу, одбацујући сва друга морална и уставна разматрања. Штитећи државу, владар штити себе; али то је такође био и начин за заштиту грађана од опасности грађанског рата, иностраних пораза, или чак економског колапса. Наведено у: Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*, *o. c.*, p. 6.

прибегавало отворено и према потреби, и ускоро ниједан облик борбе није била рат осим оног који се водио између суверених држава.

Тенденција секуларизације била је можда најјасније уочљива у процесу развоја међународног права. Хуго Гроцијус и остале претече међународног права били су теоретичари природног права, који су даље преносили континуирану традицију праведног и неправедног рата, уз то је секуларизовали и отклањали из ње последње заостале трагове средњовековних погледа на рат који су за њега тражили одобрење Бога.[79] Тада долази до транзиције ове доктрине из теолошког контекста са моралним импликацијама у чисто секуларну област са правним тумачењем — тј. до раздвајања права од морала у контексту стварања међународног права. Поред тога, долази и до даљег одвајања два различита аспекта раније јединствене доктрине праведног рата: *ius ad bellum* (право на рат) и *ius in bello* (право у рату), при чему је овај други аспект постао првенствени предмет позитивног међународног права (о коме класична средњовековна доктрина праведног рата углавном није имала шта да каже).[80]

Описани тренд је био логична последица чињенице да је класично међународно право настајало као право између суверених и једнаких држава, док се доктрина праведног рата појавила знатно раније и, у суштини, од почетка била тешко спојива са принципом суверенитета држава.[81] Принцип суверенитета, који је инхерентно садржан у међународном праву, створио је тако једну битну дилему за

---

[79] Гроцијусова главна дела су: *De Jure Belli ac Pacis* (О праву рата и мира) из 1625. године, *De Indis* (Индије) из 1604-1605. године; *De Jure Praedae* (Право заплене) из 1868; *Mare Liberum* (Слобода мора) из 1609. године.

[80] О даљем развоју доктрине праведног рата у контексту развоја позитивног међународног права у: Јовановић, Милош, „Доктрина праведног рата и међународно право", *о. ц.*, стр. 243-265. Ова својевсрна релативизација оправданости покретања рата у корист понашања у рату може се наћи и код других правника и легалиста тога времена, на пример код Самјуела Пуфендорфа (*Samuel von Pufendorf*, 1632–1694), а до потпуне релативизације дошло је код Емерика де Вателa (*Emeric de Vattel*, 1714–1767).

[81] Доктрина праведног рата заснована је, наиме, на филозофском постулату да постоје виши и универзални принципи, док се, са друге стране, класично међународно право заснива на принципу суверенитета који, по дефиницији, не познаје више принципе, и на позитивизму правних норми — односно на позитивистичкој теорији, која искључиви извор налази у понашању и вољи држава. Више у: Јовановић, Милош, „Доктрина праведног рата и међународно право", *о. ц.*, стр. 244.

либералне мислиоце која до данас одржава поделу међу њима — између оних који фаворизују суверенитет држава и оних који му претпостављају стварање шире међународне или глобалне заједнице.[82]

Гроцијусово наслеђе можда на најбољи начин показује контроверзе процеса транзиције са система империја на систем држава, и са религиозне на секуларну верзију теорије праведног рата. Он је био далеко од тога да рат сматра стањем изван оквира морала и закона, јер га је сматрао инструментом права: рат не само да је, за њега, био дозвољен, него је понекад био и потребан у међународном праву као средство поновног успостављања правде и кажњавања држава које чине прекршаје добро установљеног права. Гроцијус је оправдавао рат као инструмент правде, под условом да се његово вођење ограничи међународним правом, и одобравао је држави најдалекосежнији скуп права на рат који је тада био расположив (посебно је прихватио снажну верзију међународног права на кажњавање и на присвајање територије која се не користи на одговарајући начин од стране домородачких народа).[83]

Ричард Так (*Richard Tuck*) закључује да је за Гроцијуса, као и за Хобса, самозаштита остала врхунски принцип и основа морала у поређењу са којим су сви други традиционални морални принципи „очигледно локални и спорни, и лака мета скептицизма“.[84] Уз општирно цитирање и анализу Гроцијусових мисли, Ричард Так

---

[82] Слично томе, класична међународна правна доктрина је давала предност држави и у економским односима, насупрот заговарању стварања глобалне економске заједнице. Више о томе и о Гроцијусовим ставовима у контексту класичне политичке економије у: Van de Haar, Edwin, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *International Relations*, Vol. 24, No. 2, 2010, p. 137-138.

[83] Grotius, Hugo, *On the Law of War and Peace*, (De Jure Belli ac Pacis, 1625), trans. A. C. Campbell, London, 1814, (http://www.constitution.org/gro/djbp.htm, приступљено 5. маја 2012. године).

Општа теорија је Гроцијуса даље довела до тога да је приписао упоредива права и приватним лицима, чиме је модерне либералне теорије права, које је лансирао, снабдео једним далекосежним објашњењем међусобног понашања субјеката, како у држави, тако и у међународној арени. Према: Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace, o. c.*, pp. 5-6.

[84] *Ibid.*, pp. 107-108. Због свега наведеног, дисктинкцију између Гроцијуса и Хобса, Ричард Так, види као релативну, и закључује да није било радикалне разлике међу њима, те да је представа о хуманистичкој јуриспруденцији и прегроцијанској традицији веома погрешна. Он бележи и да је крајем XVII века постало опште место да се између Гроцијуса и Хобса мало шта има бирати. Так истиче да, са друге стране, многи Хобса сматрају аномалијом теорије природног права, и да га,

показује да је Гроцијусов ангажман ишао руку под руку са немилосрдном холандском колонизацијом у Индији почетком XVII века.[85] Коначно, Так указује да је Гроцијус дао снажан подстрек хуманистичкој интелектуалној традицији о рату и миру која је хвалила ратове у интересу одређених република и видела „драматичне моралне разлике“ између хришћанске, тј. европске цивилизације, са једне стране, и варваризма, са друге стране. За разлику од ње, владајућа интелектуална традиција до почетка XVII века, настале на трагу критеријума Св. Томе Аквинског, била је нужно критична према већини тадашњих војних активности.[86] Нешто мање оштре су оцене Гроцијусове теоријске традиције као „средњег пута“ између повиновања голим реалностима силе и претераног идеализма.[87]

Жан Жак Русо је изложио прву модерну анализу стања рата и замисли вечног мира која се директно надовезала на традицију мировних планова Опата Сен-Пјера, са једне стране, док је, са друге стране, он био и највећи изузетак од традиције тих оптимистичних мировних планова, и данас се сматра претечом реализма у теорији међународних односа.[88] У спису „Одломак из пројекта вечног мира господина опата Сен-Пјера“ (1756–1761), Русо изражава поштовање Сен-Пјеру, преносећи делове његовог плана, уз сопствени историјски увод и коментаре.[89] Други спис који је

заправо, треба сматрати њеним најбољим експонентом. Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*, *o. c.*, pp. 108f.

[85] Гроцијус је као холандски филозоф, адвокат, хуманиста, писац, и службени дипломата и историограф био дубоко уплетен у холандску политику почетком XVII века и породично везан за холандску трговачку аристократију.

[86] Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*, *o. c.*, p. 78.

[87] Хедли Бул описује „гроцијанизам“ као „средњи пут између макијавелизма и претерано идеалистичког кантизма. Bull, Hedley, “Martin Wight and the Theory of International Relations,” *British Journal of International Studies*, Vol. 2, 1976, pp. 101–116.

[88] Приписује му се став који, у најкраћем, гласи да до рата долази просто зато што нема ничега што би га спречило, што је суштина реалистичког схватања политике силе у стању анархије. Више у: Waltz, Kenneth N., *Man, the State end War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, [1954] 1959, pp. 167–169.

[89] „Одломак из пројекта вечног мира господина опата Сен-Пјера“ написан је 1756. године, а објављен 1761. Jean-Jacques Rousseau, “Exirait du Projet de Paix Perpetuelle de Monsieur l’ Abbe de Saint-Pierre“, in *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, ed. from the original manuscripts and authentic editions, with introductions and notes by C. E. Vaughan, Cambridge University Press: Cambridge, 1915, Vol. 1, pp. 364-387. (http://files.libertyfund.org/files/710/0065-01_Bk.pdf, приступљено 3. јуна 2012. године)

истовремено писао, али је објављен две деценије касније, „Пресуда о вечном миру” (1756–1782), представља Русоово властито мишљење које се знатно разликовало од Сен-Пјеровог.[90] Међу осталим списима у којима се бави вечним миром и стањем рата истиче се онај под насловом „Стање рата” или „Стање рата произашло из друштвеног стања”, написан скоро истовремено (око 1755. године).[91] Може се рећи да узети заједно, ови списи показују да је Русо сматрао да проблем који је још Сен-Пјер поставио (стања рата и успостављања вечног мира) не може да реши ништа друго осим најригиднije и нераскидиве конфедерације; али је, истовремено, очекивање да се таква конфедерација успостави, он истовремено сматрао савршено утопијским.[92] Русо је, заправо, преокренуо Хобсову слику природног стања да би утврдио да је човек природно мирољубив, да није ратоборан, и да рат, заправо, претпоставља постојање организованих заједница — све страхоте рата произлазе из самих мера опреза које људи предузимају да би га спречили, тј. из стварања државе.[93]

Русо је међународне сукобе сматрао аутоматском последицом међународног система, тј. да не може да их елиминише ништа друго до федерације свих држава, али је истовремено увиђао и то да настанак те федерације не спречава ништа друго до самог међународног система; и пошто је увидео да не постоји начин да се федеративни савез уведе другачије него револуцијом, Русо се питао „да ли је такав савез уопште пожељан или га се треба плашити, због тога што одједном може да донесе више зла од оног које би, иначе, било спречавано вековима“.[94]

Федерација је била решење за проблем рата и за Шарла де Монтескјеа, али он је већ јасно тај предлог засновао на идеји о мирољубивој природи република, која се

---

[90] „Пресуда о вечном миру”, написана је такође 1756. године, али објављена тек 1782. Jean-Jacques Rousseau, “Judgement sur la Paix Perpetuelle“, in *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, C. E. Vaughan (ed.), *o. c.*, pp. 388-396.

[91] Jean-Jacques Rousseau, “L’État de Guerre (Que l’État de Guerre nait de l’État Social “L’Etat de Guerre)”, in *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, C. E. Vaughan (ed.), o. c., pp. 281-294.

[92] Уп. Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, p. 46.

[93] *Ибид.*, pp. 49-50. (Уп: C. E. Vaughan, *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, Notes, *o. c.*, pp. 284-294.)

[94] Jean-Jacques Rousseau, “Judgement sur la Paix Perpetuelle“, *o. c.*, p. 396.

почела помаљати у јавној свести тога доба. Он је тврдио да су мир и ублажавање дух република, а да дух монархије представљају рат и проширење доминације: „Монархији је својствен дух рата и ширења, а републици, пак, дух мира и умерености. Те две врсте владавине могу само на насилан начин да опстану у једној федеративној републици“.[95] Монтескје је, такође, изнео идеју о трговини као алтернативи освајању, и чувен је по изреци да је „природно дејство трговине да води миру“.[96] Може се рећи да је Монтескје „учинио можда најзначајнији покушај до тада да се изрази веза између две идеје које су и раније постојале: да стање природе представља стање људске друштвености, са једне стране, и да је у међународном оквиру дозвољено веома екстензивно ратовање, са друге стране“.[97] И управо због тога што је рат сматрао дозвољеним у међународним односима, он се није бавио самим мировним плановима, и није даље био предмет овог прегледа историје развоја либералне мисли о рату и миру.

Томас Пејн је следио Монтексјеа у схватању да су републике пример за мирољубиво понашање, али он је већ сакупио у једну визију идеју међународне федерације, републиканске владе и историјског напретка.[98] Успех међународног мировног плана осигурале би само републиканске институције.[99] Пејн је критиковао институцију монархије због унутрашње тираније и међународно због агресије, а Сен-Пјеров „Велики план” сматрао је примером међународне федерације за окончање рата, тврдећи да је једини разлог што тај план није усвојен била распрострањеност система монархија који је имао користи од ратовања. Сједињене Државе за Пејна су

---

[95] Монтескје, Шарл, „О духу закона“, [1748],превео Аљоша Мимица, Завод за уџбенике, Београд, 2011, стр. 110.

[96] *Ибид.*, стр. 261. Монтескјеов поглед на трговину и на питања рата не могу се потпуно разумети ако се нема у виду његова битна дистинкција између трговине луксузним робама и економске трговине, при чему трговина луксузом служи потребама мањине и, изнад свега, политичке елите. Више у: Howse, Robert, “Montesquieu on Commerce, Conquest, War, and Peace”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 31, No. 3, 2006, pp. 9-16.

[97] Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*, *o. c.*, p. 184.

[98] Пејн, Томас, *Права човека*, [први део 1791, други део 1792], Филип Вишњић, Београд 1987, стр. 144-145.

[99] *Ибид.*, стр. 342.

биле пример за мирољубиву федерацију у Европи.[100] Он је предвиђао и „да цела Европа може да постане једна велика република, а да човек може потпуно да се ослободи.”[101] Апелујући на либерале у Британији, Пејн је предлагао и стварање једне међународне конфедерације која би се састојала од Америке, Француске, Холандије и Велике Британије, и која би осигурала мир, разоружање и слободну трговину.[102]

Из описаног развоја првих модерних размишљања о рату и миру унутар либералне теоријске традиције се може закључити да је први истакнути заговорник плана мирољубиве федерације република био амерички писац Томас Пејн, а не Имануел Кант како се то обично данас тврди. Преглед истакнутих претеча и раних либерала показује и то да су већ до средине XVIII века биле развијене идеје које ће све до данас остати, као што ћемо видети, основ либералне мисли о рату и миру: идеја међународне федерације, мирољубиве природе републике и исте такве природе трговине. Прва наведена идеја је најстарија и била је највише елаборирана, али су све три биле већ добро познате образованим људима XVII века.

1.2.2. Имануел Кант и „либерални троугао“

Из прегледа истакнутих претеча и раних либерала видимо да је први истакнути заговорник плана мирољубиве федерације република био амерички писац Томас Пејн, и да су већ до средине XVIII века већ биле развијене идеје које ће, све до данас, остати основ либералне мисли о рату и миру, као што ћемо видети у наставку ове дисертације: идеја међународне федерације као пута ка трајном миру, идеја мирољубиве природе република и исте такве природе трговине. Данас се наведене идеје повезују синтагмом „либерални троугао” или „Кантов троугао“, мада су све три биле познате образованим људима тог времена и пре Имануела Канта (*Immanuel Kant*, 1724–1804). Кант је, ипак, био једна од најистакнутијих фигура

[100] Пејн, Томас, *Здрав разум и други списи*, [1776], Завод за уџбенике и наставна средства, 2004, стр. 26.

[101] Пејн, Томас, *Права човека, о. ц.,* стр. 250.

[102] *Ибид*., стр. 266-271.

просветитељства и централна фигура модерне филозофије генерално.[103] За његове одговоре на питања рата и мира најрелевантнији је, пре свих, невелики есеј „Вечни мир: Филозофски нацрт“ из 1795. године, у интересантној форму уговора, као и спис под називом „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка“, настао нешто раније, 1784. године.[104] У следећим Кантовим речима изражено је језгро либерализма — тј. појма слободе, основе његове морално-политичке филозофије:

> „Слобода члана друштва као човека, чији принцип за конституисање једне политичке заједнице ја изражавам у формули: нико ме не може присилити да на његов начин будем срећан (онако како он замишља добробит других људи), јер свако срећу сме тражити на путу који се њему самом чини добар, ако при том само не наноси штету слободи других да теже некој сличној сврси, која може постојати скупа са свачијом слободом према могућем општем закону (тј. не сметати истом праву других).“[105]

Императив који је основ морала и закона, према Канту гласи: „Поступај тако да максима твоје воље увек може истовремено важити као принцип свеопштег законодавства“.[106] Другим речима, мој поступак је примерен ако сви, без супротстављања и сукоба, полажу право да ураде нешто слично. Ми смо у стању да сазнамо шта је исправно, шта је наша дужност — кроз универзализацију принципа на

---

[103] Из перспективе историје европске мисли посебно је важна Кантова трилогија: „Критика чистог ума“ (1781), „Критика практичног ума“ (1788) и „Критика моћи расуђивања“ (1790).

[104] Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, превод: Марцел Шнајдер, у: Кант, Имануел, *Ум и слобода: Списи из филозофије историје, права и државе*, Велика едиција Идеје, Београд, 1974, стр. 135-169. Имануел Кант, „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка”, превод: Душица Гутеша, у: Имануел Кант, *Ум и слобода, о.ц*, стр. 27-41.

[105] Кант, Имануел, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, превод Слободан Жуњић, у: Имануел Кант, *Ум и слобода: Списи из филозофије историје, права и државе, о. ц.*, стр. 103.

[106] Кант, Имануел, „Критика практичног ума“, БИГЗ, Београд, 1979, стр. 53.

којима планирамо да делујемо и узимајући у обзир последице тога што би ови принципи постали универзални закон — тј. категорички императив.[107]

Једна од импликација Кантовог објашњења наше моралне способности да сазнамо морални закон и делујемо у складу са њим јесте његов аргумент да људска бића никад не би требало третирати само као средство, него увек као сврху по себи.[108] Сваки човек је, дакле, циљ по себи, и права сваког човека пред законом иста су као и права других. Принцип поштовања човека био је једна од инспирација идеје универзалних људских права, која је у XX веку постала толико утицајна, а Кантова филозофија морала постала је кључна референтна тачка за сву каснију, и за савремену, међународну етику.[109] Његово објашњење морала узима се као рационално и универзално језгро моралног расуђивања које може да обезбеди мерило за моралну критику која прекорачује границе култура, али постоје и мишљења да његова морална теорија није у стању да одржи своје тврдње о универзалности, да је сувише апстрактна и рационалистичка, и самим тим неосетљива на особености различитих искустава и етичких традиција.[110]

Кант није пошао од тврдње да су појединци у природном стању зли и да им зато треба *Левијатан* да би створио поредак, али је сматрао да они јесу, у суштини, дефектни и неспособни да доследно превазиђу своје базичне материјалне апетите, па зато држава и закони обезбеђују спољашње покоравање моралу, као и контекст у којем се, током времена, могу неговати моралне способности људи и у којем је могућ напредак. Најбољи политички контекст за то је република, као држава у којој је приватна својина институционализована, постоји подела власти (законодавна, извршна и судска), и те власти су политички одговорне грађанском телу одраслих

[107] Према: Hutchings, Kimberly, "Immanuel Kant", *o. c.*, p. 218.

[108] Кант, Имануел, *Заснивање метафизике морала*, превео: Никола М. Поповић, Београд, Дерета, 2008, стр. 74.

[109] Према: Hutchings, Kimberly, "Immanuel Kant", in: *Critical Theorists and International Relations*, Jenny Edkins and Nick Vaughan-Williams (ed.), Routledge, 2009, pp. 218-219.

[110] *Ibid.*

(тада само мушких) власника.[111] Као услове за мирољубиве међународне односе Кант прописује да државе буду уређене као републике, да оне међусобно формирају мировни савез („слободну федерацију”) у којем се односи регулишу међународним правом и да све државе поштују универзално, космополитско право странаца на гостопримство, као и да негују „дух трговине”.[112] Ови услови трајног мира у складу су са захтевима морала, а Кант тврди да се могу идентификовати и снаге које ће га вероватно остварити: то су „природни” механизми страха и похлепе који подстичу народе ка републиканизму и мировном савезу без обзира на морал.[113] Другим речима, историја нас гура у правцу напретка ка републиканским заједницама, мирољубивим међународним односима и развоју духа трговине.

Кант је преузео од Русоа концепцију међународног стања природе као стања рата у којем, „истина, непријатељство не избија у сваком тренутку, али то избијање ипак стално прети”.[114] Кант није видео излаз из тог неугодног стања природе у уједињењу раздвојених држава и није заговарао светску државу. Он је задржао своју моралну позицију, али га она није спречила да нагласи да понашање појединца и државе у стању природе нису иста ствар. Сматрао је да људи морају да се удруже да би преживели, али да државе то не могу, по самој својој суштини, будући да не признају никакву највишу законодавну власт над њима која им гарантује њихова права. Инсистирао је да државе, као и појединци, не могу да буду лишене слободе: појединци морају себи наметнути државу, да би остали слободни; на исти начин, за Канта је „слободна федерација” била нешто што државе морају да наметну саме себи — и истовремено да остану слободне.[115]

---

[111] *Ibid.*

[112] Видети: Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 142-149 (Први, други и трећи дефинитивни члан). Видети у цитираном спису и: „Први додатак: О гаранцији вечног мира“ (стр. 149-155). Такође, исте идеје Кант развија и у: Кант, Имануел, „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка”, *о. ц.*, стр. 34-36 („Седми став”).

[113] Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 154-155.

[114] *Ибид.*, стр. 141-142.

[115] О неизводљивости светске владе у: Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 145-147 (Други дефинитивни члан).

Кант није, дакле, заговарао међународну федерацију у савременом смислу речи. Он је користио изразе као што су „федерација” и „савез држава” као опис онога што је суштински владавина права између држава које остају суверене. Он је израз „слободна федерација“ изводио из речи уговор (*foedus*), и предвиђао замену постојећег несавшеног обичајног међународног права одређеном структуром међународне заједнице заснованом на уговору између независних држава. Када међународна власт нужно не постоји, федерација може једино да узме облик побољшаног међународног права, а мир неће бити заштићен, него ће до њега доћи онда када државе, као трајно независни народи, добровољно прихвате владавину права која неће бити подржана међународном организацијом нити физичком силом.[116]

Кант је био против насилног мешања у унутрашње ствари других земаља, јер такве интервенције представљају „повреду права једног ни од кога зависног народа“ и „угрожавају самосталност свих држава”.[117] Вио је и критичар колонијалне праксе цивилизованих европских земаља, и описивао је „поступке цивилизованих, посебно трговачких држава нашег континента и (...) страховито велику неправду коју оне чине кад посећују (односно, што за њих значи исто што и освајају) стране земље и народе”.[118]

Кантов погледа на суверенитет остаје двосмислен, јер у његовим текстовима постоје две врло различите врсте исказа о суверенитету, и свака од њих има различите импликације: једна врста изражава *a priori* нужност постојања апсолутног сувереног субјекта који је неспоран; друга је позив на континуирану реформу свих суверених држава где год да су, ради побољшања њихови унутрашњи устројстава и

[116] *Ibid.* Видети и Прилог II („О слагању политике и морала према трансценденталном појму јавног права“), *о. ц.*, стр. 166. У „Прилогу II“, Кант је проширио наведени „Други дефинитивни члан“ следећим речима: „О међународном праву може се говорити само онда ако се претпостави извесно правно стање. ... а тај *status iuridicus* мора произлазити из неког уговора који се не сме заснивати на принудним законима (као што је онај из кога потиче држава), већ мора да представља и извесну *трајно-слободну асоцијацију,* као што је горе поменуто стање федералности разних држава“. Видети и тумачење Канта у: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 66-67.

[117] Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 139-140 (Пети прелиминарни члан).

[118] *Ibid.*, стр. 147-149 (Трећи дефинитивни члан).

превазилажења анархичног стања међу њима. Кант понекад описује суверенитет државе као *sine qua non* слободе, а понекад као највећу претњу слободи.[119] Извор оваквог става према суверенитету неки коментатори Кантовог дела налазе у много фундаменталнијој двосмислености у Кантовом филозофском здању која се тиче, у крајњем, саме основе његове морално-политичке филозофије и темеља целог његовог критичког система: концепта слободе.[120] Кантова двосмисленост у употреби овог концепта је проблематична јер „збуњујућ је број начина на које Кант карактерише слободу и разноврсност дистинкција које повлачи између разних врста или осећаја слободе (…) [што ово чини] најтежим аспектом његове филозофије за тумачење, и још тежим за одбрану".[121]

Кантова доктрина суверенитета заснована је на „бифуркованом концепту слободе" и оправдава се њиме, што његово наслеђе чини „двосмислен, пре него солидним основом за савремену либералну интернационалистичку теорију".[122] Кант се надао да ће се ове двосмислености разрешити постепено, кроз телеолошки усмерену историју, током које ће суверени морати да реформишу сами себе у правцу стварања мировног савеза између република, тј. слободне федерације засноване на правној држави, затим, космополитском праву заснованом на гостопримству према страцима, и, коначно, на духу трговине, који је тада обузимао настајућу класичну либералну мисао.

> „Исто као што мудро раздваја народе, које би свака држава, позивајући се чак на међународно право, хтела да уједини под собом лукавством и силом, природа тако исто, с друге стране, уједињује народе, које појам права грађана света не би довољно заштитио против насиља и рата, служећи се при том њиховим узајамним користољубљем. То је

[119] Franceschet, Antonio, "Sovereignty and Freedom: Immanuel Kant's Liberal Internationalist 'Legacy'," *Preview of International Studies*, Vol. 27, 2001, pp. 210-211.

[120] *Ibid.*

[121] Allison, Henry E., *Kant's Theory of Freedom,* Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 1. Наведено у: Franceschet, Antonio, "Sovereignty and freedom", op cit., p. 222 (n. 79).

[122] Franceschet, Antonio, "Sovereignty and freedom", op cit., p. 211.

трговачки дух који не може да постоји упоредо с ратом и који, пре или касније, завлада сваким народом. А како је од свих средстава којима држава располаже *новац* зацело најпоузданија *сила,* то је он (а не, наравно, морална побуда) снажан потицај за све државе да потпомажу племенити мир и да својим посредовањем спречавају рат свугде у свету, где год би претила опасност од његовог избијања, управо тако као да се налазе у трајному противратном стању.“[123]

У крајњем, самим механизмом људских склоности природа гарантује вечни мир код Канта, и то „са сигурношћу, разуме се, која није довољна да се теоријски *прорекне* кад ће наступити тај мир. Но, практично она је довољно велика, те нам ставља у дужност да радимо на остварењу сврхе која није пука утвара.”[124]

Несумљиво је позитиван однос између трговине и мира важан за Кантову идеју о међународним односима, а захтев да државе негују „дух трговине” један је од главних „углова“ његовог пројекта вечног мира који је прописивао и то да државе буду уређене као републике, и да оне међусобно формирају мировни савез („слободну федерацију”) у којем ће се односи регулисати међународним правом, уз поштовање универзалног, космополитског права странаца на гостопримство. Три наведене идеје су либерали разрађивали и модификовали током историје, а данас се под синтагмом „Кантов троугао“ мисли на тезе о пацификујућем утицају: трговине, демократије и међународних институција.

Наравно, ово је само један мали део контроверзних Кантових идеја о међународним односима. Кант је био дете просветитељства, али он је и отац критичке филозофије која га превазилази.[125] Поред тога, реалисти показују да се он може „читати“ и као „одметник од либерализма” или као „теоретичар политике силе” који, мада понекад пише као да ће до мира неизбежно доћи, у другим приликама даје

---

[123] Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 154-155.

124

[125] Waltz, Kenneth N., “Kant, Liberalism and War”, *The American Political Science Rewiev*, Vol. 56, No. 2, Jun 1962, p. 331.

описе који сугеришу да је „реалполитику сматрао моделом садашњости и будућности”.[126] Свако тумачење Канта може да се поткрепи његовим цитатима, будући да је он нашироко и веома нијансирано писао о разним темама, али постоји опасност да се тиме изгуби целина његовог дела, јединство његове мисли. Без сумње се, ипак, може рећи да је Кант изразио дубоко разумевање узрока сукоба и предложио путеве ка миру, и то на начин који је био „стран методама друштвених наука, начин анализе који је био ригорозан а ипак суптилан“, и стилом који је „тежак али јасан“, писањем „које је опоро, а ипак, како је казао Гете, понекад вешто иронично и чак елоквентно“.[127]

1.2.3. Енглески класични либерали XVIII и XIX века: Кобден, Смит, Мил, Бентам

Класична мисао либералног интернационализма надаље је, током XVIII и XIX века, углавном одступала од традиционалних мировних планова на трагу Сен-Пјера и осталих претеча, чије имитације и копије нису оствариле поштовање и славу ранијих публикација, док је Русо био можда последњи значајни писац који је озбиљно разматрао једна такав мировни пројекат. После њега, „филозофи су се окренули, заправо, против државника и њихове праксе”.[128] Претпоставка да државе неће моћи да спрече рат уколико се не успостави нека врста политичког савеза између њих све је више напуштана, а недостатак интереса за међународну политичку машинерију постаје преовлађујући став према међународним односима већ у другој половини XVIII века.

Условно говорећи, може се рећи да је класична мисао либералног интернационализма XVIII и XIX века развијала две различите, али повезане теме — политичку и економску, при чему се обе могу наћи код скоро сваког либерала тога

[126] *Ibid.*, pp. 331–340.

[127] *Ibid.*, p. 339.

[128] Cf: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, p. 82.

доба.[129] Према политичким објашњењима, ратови су били последица неуспеха унутрашњих политичких структура: у апсолутистичким државама и монархијама које одликују централизована моћ, тајновитост, игнорисање јавности, одсуство ефикасних механизама политичке одговорности, рат се често користи као средство политике држава. Према економским објашњењима, преовлађујуће меркантилистичка организација економије видела се као подстрекач ратова за економске добити и империјалистичке амбиције држава, због тога што је потчињавала производњу и трговину политичким интересима државе. И у политичкој и у економској верзији класичног либералног интернационализма тврдило се да детерминанте мира леже, у првом реду, у преображају унутрашњих структура држава, а не у реформи међународног друштва држава. Генерална сумња коју су класични либерали имали према управљању и арбитрарној моћи државе одразила се и на њихово опште одбијање идеје међународне или светске владе која би приморавала државе на мирољубиве односе. Одбацујући идеју некаквог глобалног Левијатана, класични либерали тражили су пут ка вечном миру кроз републику, као облик управе, и кроз тржиште и слободну трговину.

Филозофи тога времена упоређивали су „истинску политику", каквом су сматрали „економску политику" — са нагласком на слободној трговини и заједници интереса између држава — са „лажном политиком" или „политиком силе", која води фрустрацијама и рату. Тврдили су да „истинска сврха науке зване политика јесте да усаврши државу изнутра", и нападали су посебно тврдњу да је равнотежа снага гаранција мира.[130]

У наставку текста, покушаћемо да сажмемо ставове класичних либерала према неколико најбитнијих тема које се тичу успостављања мира и превазилажења

[129] Cf. McGrew, Anthony, "Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism", *o. c.*, pp. 267-286.

[130] Cf: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 82-83. Изван ове дисертације остаје мањи број либерала који су експлицитно заступали реалистичке ставове, као на пример Дејвид Хјум (Hume, David, "Of The Balance Of Power" [1742]). Ван овог историјског прегледа остају и они либерали који нису снажно заговарали слободну трговину, као што је био Џон Лок, који је писао о предностима трговине, али су његови најјачи економски сентименти били у корист равнотеже трговине и других меркантилистичких погледа (и није, дакле, повезивао тргвоину са миром).

ратова: тезу да трговина води ка миру, став према федерацији као политичкој организацији и уједињењу држава, и размишљања о узроцима ратова, праведности ратова, као и о пратећој теми — империјализму.

1.2.3.1. Трговина као велики лек за све

Дуга традиција повезивања трговине са миром и напретком врхунац је доживела у делима класичних либерала у периоду просветитељства.[131] Најјаснију артикулацију система слободне трговине дали су француске физиократе и енглески класични политички економисти XVIII и XIX века, који су веровали да ће слободна трговина довести до међународног мира и просперитета. Каузална прича је једноставна: ако робе не могу да пређу границе, војске ће моћи, како гласи изјава која се приписује француском економисти XIX века Фредерику Бастијату (*Frédéric Bastiat*, 1801-1850), коме припада и идеја да слободно тржиште повећава хармонију интереса између појединаца, група и држава.[132]

Као заговорници слободне трговине, класични либерали су доводили у питање меркантилистички поглед на свет који је државе посматрао као међусобно супротстављене у систему међународних односа који је суштински обележен надметањем. Они су трговину посматрали као снагу која води економском расту и политичком напретку, и као позитивну моралну силу која обуздава оне најнепријатније особине људске природе као што је похлепа, и каналише их у продуктивном правцу. Класични либерали тражили су уклањање препрека за трговину како би све државе имале користи од економских слобода, и били против

[131] Међу раним присталицама трговине били су *стоици*, и они су извор инспирације за многе касније мислиоце просветитељства. Стоици су развили доктрину универзалне економије, која се бавила ширим ефектима економске размене, комбинујући следећа четири елемента: космополитску идеју о универзалном братству међу људима; опис предности које трговина робама има за човечанство; неуједначену глобалну дистрибуцију економских ресурса; као и идеју да је овај аранжман заснован на интервенцији Бога, који је намерно желео да унапреди трговину и мирољубиву сарадњу међу људима. Према: Van de Haar, Edwin, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.*, pp. 135-136.

[132] Bastiat, Frédéric, *The Bastiat Collection*, Volume II, Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007, pp. 523–529. Prema: Van de Haar, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory*", *o. c.*, p. 96.

државних активности које спречавају слободан проток трговине јер то наноси штету међународној политичкој економији. То су биле централне теме либералне теорије XVIII и XIX века.[133] Увид у наслеђе најважнијих оснивача либералне мисли од Монтескјеа до Смита показује да су класични либерали, углавном, фаворизовали слободну трговину и били против меркантилизма, али нису сви мислили исто о могућим политичким ефектима трговине.[134]

Код Монтескјеа налазимо једну од најзначајнијих експлицитних изјава о овом питању: „Природно дејство трговине је да води миру. Две нације које међусобно тргују постају једна од друге зависне: ако једној иде у рачун да купује, другој је у интересу да продаје; а сви се савези заснивају на узајамним потребама.”[135] Имануел Кант се такође бавио тезом да трговина доводи до мира кроз деловање „природе” која повезује државе интересима за узајамни лични интерес, и говорио о „духу трговине” који пре или касније обузима све људе и који не може да постоји упоредо са ратом.[136] Џон Стјуарт Мил (*John Stuart Mill*, 1806-1873) је трговину сматрао цивилизацијском силом, она је за њега била „оно што је рат некада био, главни извор [међународних] контаката”, „један од примарних извора напретка” (...) „[Т]рговина је та која веома брзо рат претвара у застарео, путем јачања и умножавања личних интереса, који су у природној супротности са њим. И може се рећи без претеривања, да велики степен и брзо повећање међународне трговине, будући да је гарант мира у свету, представља велику трајну безбедност за несметани напредак идеја, институција и карактера људске расе.”[137]

---

[133] Cf. Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?,* Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002, pp. 9-10.

[134] Van de Haar, Edwin, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *o. c.*, pp. 139-146.

[135] Монтескје, Шарл де, *О духу закона*, *о. ц.*, стр. 261.

[136] Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 154.

[137] Наведено у: Van de Haar, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory*, *o. c.*, p. 144. [Цитира се: Mill, John Stuart , “The Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy”, Part 2, in *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John M. Robson, Vol. III, Toronto and London: University of Toronto Press and Routledge and Kegan Paul, 1965; reprinted Indianapolis, IN: Liberty Fund, 2006, p. 594.]

Ова традиција повезивања трговине са миром је доживела врхунац код Ричарда Кобдена (*Richard Cobden*, 1804–1865) који је био главни заговорник идеје да слободна трговина води ка миру.[138] Он је трговину прогласио панацејом — „општим леком за све“, „благотворним медицинским открићем“ које служи за „пелцовање здравом и штедљивом склоношћу за цивилизацију свих народа света“.[139] Трговина је била „сам корен цивилизације” за Кобдена.[140] Кобден је слободну трговину блиско повезао са миром, али не у једносмерном односу, већ у објашњењу да трговина ствара међународну специјализацију која, заузврат, спречава да неки народ постане толико самодовољан да води рат, уједињује удаљене заједнице помоћу најјачих мотива пријемчивих људској природи, тиме што сваку од њих чини подједнако заинтересованом за напредак и срећу обе.[141] Вудући да се слободном трговином увозе из иностранства јефтиније и боље робе, тиме се повећава међусобно познавање и разумевања између народа. Међународна трговина делује тако што смањује фанатизам према другим културама и традицијама.[142] Пошто трговци немају шта да добију ако би користили силу једни против других, државе које су су кренуле путем

На унутрашњем плану Мил се залагао за заштиту приватне сфере од притисака јавног мњења, за слободу мишљења и дискусију, развој индивидуалних надарености и менталне супериорности, унапређење слободне трговине, различите облике образовања (укључујући елитно), и за пондерисање права гласа. Више о Миловој интелектуалној биографији, ставовима о слободи појединца и друштевном напретку, тржишту и држави, и „ревизионистичкој систематизацији либерализма”, у: Вујачић, Илија, „Џон Стјуарт Мил”, у *Теоретичари либерализма*, Д. Лакићевић, Б. Стојановић и И. Вујачић (едс), Службени гласник, 2007, Београд, стр. 147-172.

[138] Кобденово име је постало скоро синоним за један период енглеске историје који су обележиле реформе, успон средње класе, либерализма, минималне државе и које се најјасније повезује са успоном принципа слободне трговине у Енглеској и Европи током XIX века. Кобден је био један од најутицајнијих вођа тзв. Манчестерске школе чији су главни објекти напада биле аристократе протекционисти, властелинске више класе и људи које су сматрали њиховим блиским савезницима, као што су дипломате и војни команданти. Они су принципе слободне трговине најјасније изразили средином 30-их година XIX века током кампање против „закона о кукурузу” (*Corn Laws*, 1815-1844). Више у: Van de Haar, Edwin, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *o. c.*, p. 144.

[139] Cobden, Richard, “Commerce Is the Grand Panacea”, in *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Groce*, E. K. Bramsted and K. J. Melhuish (eds), London: Longman, 1978, pp. 354–357. Nevedeno u: Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state: the thought of Richard Cobden, David Mitrany, and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, 2005, p. 17.

[140] Cobden, Richard, “England, Ireland, and America”, *o. c.*, p. 41. Наведено у: Per A. Hammarlund, *Liberal internationalism and the decline of the state*, *o. c.*, p. 15.

[141] Наведено у: Van de Haar, Edwin, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *o. c.*, pp. 144-145.

[142] Наведено у: Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state*, *o. c.*, p. 12.

трговине не страхују да ће избити рат на сваком углу. Кобден је уочио да се свет драматично променио после 1814. године и Наполеонових ратова, будући да је рат и војну борбеност, који су раније били одлучујући у одређењу положаја државе у међународном поретку, заменила индустријализација са којом почиње ново трговачко доба.[143]

Пример за другу групу либерала скептичнијих према пацификујућем дејству трговине је Адам Смит (*Adam Smith*, 1723–1790). Најпознатији део Смитових идеја јесте његова одбрана слободне трговине: за њега је меркантилизам представљао политику заступања посебних интереса, пре свих интереса трговаца и мануфактуриста који имају природну жељу за отклањањем ризика и гаје „дух монопола“:

> „У свакој земљи увек јесте и мора бити интерес велике масе народа да купује шта год јој треба од оних који то најјефтиније продају. Та реченица је тако очита да изгледа смешно трудити се да се она докаже, и она никад не би била доведена у питање да заинтересовано мудровање трговаца и мануфактуриста није збунило здрав разум човечанства. У том погледу интерес трговаца и мануфактуриста непосредно је супротан интересу велике масе народа.“[144]

Смит је сматрао да су бесплодни напори држава да контролишу увоз и извоз новца и племенитих метала, као и брига за трговински биланс (приближно уравнотежење извоза са увозом).[145] Тврдио је да „неповољан трговински биланс не може да руинира ниједну земљу”.[146] Нема разлога да се тај биланс не стара сам о

---

[143] *Ibid.*, p. 14.

[144] Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, превео Маријан Ханжековић, Нови Сад: Global Book, 1998, стр. 408.

[145] *Ибид*., стр. 360.

[146] Smith, Adam, *Lectures on Jurisprudence* (1762–1763), R.L. Meek, D.D. Raphael, and P.G. Stein. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982., p. 392. (http://files.libertyfund.org/files/196/0141-06_Bk.pdf, приступљено 1. јула 2012. године)

себи и ако се тргује без присиле и ограничења, трговина је корисна за обе стране, тврдио је Смит, чак и ако богатство није увек расподељено једнако унутар земље.[147]

У међународном контексту Смит је јединим добрим разлогом за сумњу сматрао јачање поморских и копнених снага суседа, али би за сваку земљу било „испод части" да другој „завиди на унутрашњем благостању, доброј пољопривреди, напретку производње, повећању трговине, безбедности и броју лука и пристаништа и достигнућима у лепим уметнстима и наукама".[148]

Смит није одобравао уверење владара да њихов интерес лежи у осиромашењу суседа, већ је сматрао да трговина, како између појединаца, тако и између држава, „природно" треба да буде „веза слоге и пријатељства". Али, иако је приступ слободној трговини и привредној размени сматрао кориснима за већину људи у свакој земљи, Смит није мислио да трговина може да трансформише природу људског деловања која се манифестује у насиљу и неправди. Заправо, сматрао је да је трговина постала вечни извор раздора и нетрпељивости:

> „Међутим, према начелима као што су та, уче се народи да се њихов интерес састоји у томе да своје суседе учине просјацима. Сваки је народ натеран да завидним оком гледа на богатство свих народа с којима тргује и да њихове добитке сматра сопственим губитком. Трговина, која би, природно, морала бити међу народима, као и међу појединцима, веза слоге и пријатељства, постала је најплоднији извор неслоге и мржње. У току садашњег и претходног столећа ћудљива амбиција краљева и министара није била кобнија за мир Европе од

[147] Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа, о. ц.*, стр. 403-404. Смит овако објашњава: „Међутим, ништа не може бити бесмисленије од свег тог учења о трговинском билансу на коме се темеље не само та два ограничења већ готово и сви други трговачки прописи. То учење сматра, кад два места тргују једно с другим, ако је биланс изравнат, да ниједно од њих нити губи нити добија; али, ако биланс нагиње, ма у ком ступњу, на једну страну, онда једно од њих губи, а друго добија у сразмери свог отклањања од тачке равнотеже. Обе су претпоставке погрешне. трговина која се силом води помоћу премија и монопола може бити, а обично и јесте, неповољна за земљу у корист које се хтело такву трговину установити, (…). Али, она трговина која се без присиле природно и редовно води између било која два места увек је корисна за оба, иако не увек једнако."

[148] Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, превео Ђурица Крстић, ЦИД Подгорица, 2008, стр. 208.

дрске зависти трговаца и манифактуриста. Насиље и неправедност управљача човечанства старо је зло за које, бојим се, природа људских послова једва допушта какав лек. Али ниска грабежљивост и монополски дух трговаца и мануфактуриста, који нису и не траба да буду управљачи човечанства, иако се можда не могу поправити, могу се веома лако спречити да угрожавају мир било кога другог осим сопствени.“[149]

Смит није био заговорник слободне трговине у апсолутном смислу.[150] Трговинске рестрикције против иностраног увоза (одређене стране робе која би могла конкурисати роби која је код куће опорезована) је сматрао оправданим чак и ако негују монополе и друге недостатке, односно разумном је сматрао одмазду у трговинском рату — „кад неки страни народи ограничавају високим царинама или забранама увоз неких наших мануфактура у своју земљу“: „У том случају, одмазда природно намеће узврат и тражи да им треба да неметнемо исте царине и забране на увоз неких или свих мануфактура тих народа у своју земљу. Доследно томе, народи ретко кад пропуштају да се на тај начин освете.“[151]

Смит је чак је закључио да је „очекивати да ће се у Великој Британији слободна трговина икада потпун обновити тако (је) бесмислено као и очекивати да ће се у њој икад утемељити једна Океанија или Утопија.[152] Трговина и рат били су, заправо, повезани за Смита јер је управо трговина омогућила државама да воде иностране ратове и шаљу војске у удаљена места.[153]

---

[149] Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа, о. ц.*, стр. 407.

[150] Van de Haar, Edwin, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *o. c.*, p. 142.

[151] Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа, о. ц.*, стр. 386.

[152] *Ибид*., стр 389. „Океанија“ и „Утопија“ су две књиге које се баве идеалним уређењем владавине. „Океанија“ (*The Commonwealth of Oceania*) је политички роман Џејмса Харингтона објављен 1656. године, а „Утопија“ је већ помињано главно књижевно дело Томаса Мора (1516).

[153] *Ибид*., стр. 365; (шире објашњење на: *иб*., стр. 364-369).

1.2.3.2. Неостваривост федерације и алтернативна средства мира

Преовлађујући став класичних либерала била је назаинтересованост за међународну политичку институционализацију, односно за међународне политичке савезе са монополом на употребу силе, тј. за светску државу или светску владу. Тај став је изражен код Бентама, који није повезивао светски поредак са светском владом, чак ни са јаким међунардним институцијама, већ је, управо супротно, сматрао да треба да буде што је могуће мање управљања.[154] Бенатам је објавио есеј под називом „План за универзални и вечни мир“, али то није била никаква разрађења институционална шема, већ првенствено апел за светски мир који би се ослањао на јавно мнење. Бенатам је био, заправо, први интернационалиста који се ослањао на јавно мњење. Његов „План” почиње реченицом која најављује да је његов циљ „универзални и вечни мир; планета је ниво власти коме тежи; штампа је њен мотор, и то једини који користи.”[155] Бентам је полагао наде у способност јавног мњења, или барем његовог образованог дела, да препозна рат као ирационалан производ, производ махинација од стране влада, веровао је у слободу штампе, а као друга средства мира видео је и разоружање, отворену дипломатију и еманципацију далеких колонија. Али, у институционалном смислу, све што је сматрао потребним била је „заједничка судска власт” (*common court of judicature*) која, пак, не био имала било какве надлежности принуде, већ би решавала спорове „разумним промишљањем”, а процедуре би се састојале од „саопштавања мишљења”, „циркулисања” мишљења свакој држави и, после одређеног времена, „стављања непослушне државе под забрану Европе”.[156]

Бентам није био, дакле, заговорник било каквог политичког савеза држава, и за њега је међународна интергација била недостижна и непожељна.[157] Веровао је да

[154] Наведено у: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.*, p. 87.

[155] Bentham, Jeremy, “A Plan for an Universal and Perpetual Peace”, in: *The Works of Jeremy Bentham* 1838-1843, 11 vols., Edinburgh: William Tait, Vol. 2, Essay IV, p. 546; (http://oll.libertyfund.org/title/1921/114303, приступљено 5. маја 2013. године).

[156] *Ibid.*, Proposition XIII. pp. 552-553.

[157] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.*, pp. 81-82.

су истински узроци рата између држава већ нестали, да између држава не постоје никакви стварни сукоби интереса, а ако они негде и јесу противречни, то је само у мери у којој се погрешно схватају.[158] Неповерење у владе код Бентама није, међутим, значило и неповерења у суверенитет.[159] Његови ставови о суверенитету били су, „бескомпромисно апсолутистички" и није трпео никаква ограничења те правне и законодавне моћи државе засноване у њеном закону који су створили најмудрији грађана у складу са рационалним принципима.[160] За Бентама је независности државе била битна, и он је чак разумео „јасније од многих пре њега" да је разлика између међународног и грађанског права у томе што грађанско право има „надређену" власт за његово спровођење, док тако нешто не постоји у међународном праву.[161]

Џејмс Мил (*James Mill*, 1773-1836) је верно репродуковао Бентамове главне предлоге у есеју под називом „Право народа",[162] који опет није представљао мировни план, него покушај да дефинише права држава као основу међународног права, који се једним делом бавио правима држава у рату, односно питањем шта треба сматрати неопходним да би рат праведно започео и шта треба сматрати праведним и неправедним у начинима вођења рата. Мада је остао потпуно на Бентамовом трагу, Џејмс Мил је много снажније и јасније преформулисао његову централну тезу да независне цивилизоване државе могу да избегну рат само јавним мњењем и рационалним системом међународног права.[163] Влада, као извор наредби и санкција које леже изван закона, никада није постојала између народа, нити може постојати,

---

[158] *Ibid.*, p. 83.

[159] *Ibid.*, pp. 86-87.

[160] *Ibid.*, p. 87.

[161] *Ibid.*, p. 82. О разлици између међународног и грађанског права Бентам је писао у: Bentham, Jeremy, "International Law", in *The Works of Jeremy Bentham* 1838-1843, 11 vols., Vol. 1, Section VIII; (http://oll.libertyfund.org/title/2009/13894, 13. jun 2012). Бентам, иначе, није био творац међународног права, али јесте заслужан што је тим термином замењен стари израз „право народа" (*ius gentium*, *law of nations*).

[162] Mill, James, "Law of Nations", in: *The Political Writings of James Mill: Essays and Reviews on Politics and Society*, 1815-1836, David M. Hart (ed.), Liberty Fund, 2013, 9 June 2012 (http://oll.libertyfund.org/title/2520/245031, 16. april 2012). Овај текст је написан у форми чланка у додатку петом издању „Енциклопедије Британика" (*Enciclopaedia Britannica*) из 1820. године.

[163] Према: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 88-91.

тврдио је Мил,[164] а „једина сила која може да делује на санкционисању права народа, другим речима да награди или казни било коју државу (...) јесте одобравање или неодобравање човечанства".[165] Пошто „не постоји држава која не вреднује високо осећање наклоности других држава", настала би тиме „снажна безбедност (...) за добре односе међу државама". Важан предуслов за деловање „обуздавајуће силе" јавности била је, према Милу, и демократска владавина, насупрот монархијским или аристократским владавинама унутар држава: „Може се очекивати да ће санкција права народа деловати са иоле значајним ефектом само у оним земљама чији су владари изабрани из масе људи, другим речима, у демократским земљама."[166] А да би се ефикасност санкција „подигла до највећег степена" и да би се добила „највећа количина користи", према Милу, биле су потребне још две друге ствари: „строго одређивање шта јесте закон", и „суд тако конституисан да допринесе брзом и прецизном извршењу закона". Мил је сматрао да би било идеално да сваки народ има по једног делегата или судију у том суду, али, „пошто све државе неће моћи да их лако пошаљу, или их неће послати, било би довољно да се најцивилизованије и водеће нације света сложе у тој намери (...)." Суд би требало да буде надлежан да пресуђује о свим кршењима међународног закона, а „одлука коју је тај суд свечано прогласио увек ће имати снажан утицај на представе људи. Она ће фиксирати, и концентрисати, неодобравање човечанства", надао се Мил, и још недвосмисленији од Бентама изразио да „намера никада не треба да буде да се силом оружја подржавају одлуке међународног суда".[167]

Ричард Кобден је, такође, био убеђен да се мир може остварио окупљањем јавног мњења иза просвећених политика, и да не треба покушавати са фундаменталнијим мерама политичке интеграције или са међународним процедурама за спровођење закона. Кобден је био је убеђен да су такве шеме политички недостижне, и да чак могу да ометају постизање неких других много умеренијих

[164] Mill, James, "Law of Nations", *o. c.*

[165] *Ibid.*

[166] *Ibid.*

[167] *Ibid.*

корака ка трајном миру.[168] Одговарајућим средствима заштите мира сматрао је, осим слободне трговине, и политичку неинтервенцију и поштовање суверенитета и потпуне независности сваке суверене земље. Касније је овим предлозима додао арбитражу и разоружање, али такво разоружање које не би нанело штету мерама које могу бити нужне за одржање безбедности грађана.[169] Кобден је био пацифиста и близак мировном покрету средином XIX века у Британији, али је ублажавао његов програм да би га учинио прихватљивим влади и парламенту.[170]

Адам Смит је, такође, одбацивао планове за стварање наднационалне државе „сматрајући их спекулативним филозофским конструкцијама које не успевају да узму у обзир индивидуално понашање у конкретним ситуацијама“.[171] Смит је сматрао да је појам светског грађанства, у најбољем, магловита идеја и није био сигуран да уопште постоји нека велика заједница човечанства, због тога што су везе између мањих друштвених јединица много снажније и важније, што је природно јер људска бића на прво место стављају своју породицу, пријатеље и државу. Другим речима, космополитско јединство Смит није сматрао озбиљним политичким циљем, jer је државу посматрао као најважнијег актера међународних односа, што показују следећи цитати:

> „Држава у којој смо рођени и образовани и под чијом заштитом настављамо да живимо, у нормалним случајевима највеће је друштво на чију добробит или несрећу наше добро или лоше понашање има највећег утицаја. По природи ствари, према томе, она нам се и најснажније препоручује.“[172]

---

[168] Према: Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state*, *o. c.*, pp. 15-16.

[169] Наведено у: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 96-100. [Наводи су из: Cobden, Richard, “International Arbitration”, in *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Groce*, E. K. Bramsted and K. J. Melhuish (eds), London: Longman, 1978].

[170] Наведено у: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, p. 108.

[171] Van de Haar, Edwin, “Adam Smith, War, and Commerce”, *o. c.*, p. 73.

[172] Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, *о. ц.*, стр. 207.

И даље показује да љубав за сопствену земљу не потиче из љубави према људима:

> „Оно прво осећање упште не зависи од оног другог и чини се да нас понекад усмерава да делујемо у нескладу са овим другим. (...) Своју земљу, дакле, не волимо само као део велике светске заједнице – волимо је због ње саме и независно од свега другог. Према таквој мудрости која је смислила овакав систем људске наклоности, као и сваки други део природе, чини се да се интерес велике заједнице човечансва најбоље служи кроз усмеравање пажње сваког појединца на онај њен посебни део који спада у сферу његових способности и њиховог разумевања.“[173]

Смит је артикулисао класично либерално неповерење према међународном праву и пре његове велике експанзије током нередних векова. Писао је да „независне и суседне земље, пошто немају никог изнад себе да решава њихове спорове, живе у атмосфери непрестаног страха и сумње“, и да поштовање међународног права или „оних правила које назависне државе проповедају или се претварају да примењују у међусобним односима, често су једва нешто више од проповеди и претварања. Из најмањег интереса, на најмањи изазов, видимо како се та правила или избегавају или директно крше без срама и кајања.“[174] Смит је уочавао да је хендикеп међународног права то што оно није „толико прецизно“ као приватно право или јавно право државе,[175] да међународни закони често не успевају да заштите најочигледнија правила међународне правде,[176] и да се „у рату и преговорима зато закони правде веома ретко поштују“.

---

[173] *Ибид*., стр. 208-209. „Управљање великим системом универзума, међутим, и брига за општу срећу свих разумних и осећајних бића, посао је Бога а не човека. Човеку је додељен много скромнији одељак, (...), а он обухвата бригу за сопствену срећу (...). *Иб*., стр. 214-215.

[174] *Ибид*., стр. 208.

[175] Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, *o. c.*, pp. 399, 545.

[176] *Ibid.*, p. 200; Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, *о. ц.*, стр. 135.

„Истина и поштено понашање готово се потпуно занемарују. Међународни уговори се крше а то кршење, ако доноси неку предност, ретко кад служи на срамоту прекршиоца. Амбасадор који обмане министра стране земље изазива дивљење и аплаузе. (...) У рату се често не крши само оно што се зове међународно право, право нација, а да се притом онај ко то чини не сматра посебно нечасним (међу његовим суграђанима, до чијег му је мишљења једино стало), већ се то чини и са оним законима – или бар њихожим деловима – који садрже веома мало јасних и очигледних правила правде.“[177]

Упркос свим сумњама у космополитизам, Смит је „примећивао и прижељкивао нешто реда“ у међународним односима, светску политику није сматрао вечном анархијом будући да постоје бројна правила и регулативе у међународним односима, али је био критичан према обавезујућој снаги међународних закона које је описивао као „различите прописе који опстају између различитих независних држава, у погледу и обостраног односа између њих у време мира и тога какве привилегије им могу бити одобрене, и у погледу учинака успеха у рату и онога што је допуштено као законито у време када се рат води између различитих народа.“[178]

1.2.3.3. Узроци рата, праведност рата, империјализам

Кобден је рат сматрао највећим непријатељем човечанства, не само зато што војници гину (често узалуд) у далеким земљама, него и зато што рат захтева и екстензивне пореске стопе које успоравају економски раст и напредак. Поред тога, рат држи ниже и средње класе у стању неразумевања сопствених стварних интереса

[177] Смит, Адам, *Теорија моралних осећања, о. ц.*, стр. 135. „Да онај ко је недужан, иако има неке везе са општом кривицом (иако није непосредно крив) не треба да одговара и буде окривљен због других – најосновније је правило оправде. У случају најнеправеднијег рата, међутим, само је суверен или онај главни вођи, одговоран, а поданици су увек савршено недужни. Па ипак, кад год то одговара непријатељу, он плени сва добра мирних грађана, на копну и мору, њихове земље претвара у пустош, домове спаљује, а њих, ако се побуне, убија или води у ропство – а све то у савршеном складу са оним што се зове право нација“.

[178] Smith, Adam, *Lectures on Jurisprudence, о. ц.*, p. 7.

за трговање, интереса који оне деле са свим другим цивилизованим нацијама.[179] Рат и протекционизам били су, за Кобдена, две стране истог погрешног управљања. Он је већину ратова и редовно приговарао против мешања у послове других држава, колонија посебно.[180] Вио је веома близак мировном покрету тога времена и углавном заступао његове циљеве, али постоји контроверза чак и око његовог пацифизма, будући да је успевао да очува дистанцу према људима који су се одрицали рата у сваком случају. Кобден није, дакле, био апсолутни пацифиста, већ је прихватао рат у самоодбрани, односно рат „у одбрани наше части или наших праведних интереса".[181] Наиме, ограничена природа ратова у Европи током XIX века водила је ка убеђењу да се ратовима може приступити кроз рационалне калкулације и отворене расправе о праведним и неправедним ратовима, те јавно мњење током овог периода није било униформно бенигно према миру.[182]

Бентам је јединим озбиљним узроцима рата, барем између цивилизованих народа, сматрао борбу за „далеке колоније" и „тајност у раду служби спољних послова".[183] Бентам је веровао да неке околности могу да оправдају рат као „избор између два зла", и да рат у одбрани од агресије може бити нужан и праведан.[184] Међутим, Бентам се веома противио рату на моралним основама, много више од ранијих писаца, а на рат је примењивао, као и на све остало, принцип корисности и био убеђен да је рат глупост и да је неспојив са економским напретком.[185]

---

[179] Према: Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state, o. c.*, pp. 14-15.

[180] *Ibid*.

[181] Cobden, Richard, "International Arbitration", *o. c.*, pp. 374–378. Наведено у: Van de Haar, Edwin, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.*, pp. 144-145.

[182] Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state, o. c.*, pp. 15-16. Пацифистички покрет се састојао у то доба од квекера, Мировне заједнице (*Peace Society*) и међународних мировних конгреса. Они су подржавали безусловни пацифизам.

[183] Bentham, Jeremy, *Plan for an Universal and Perpetual Peace, o. c.*, p. 31-44.

[184] „Квекерски приговор не стоји. Што би било лепо за Бонапарту да је имао посла са квекерима", писао је Бентам у: Bentham, Jeremy, The Works of Jeremy Bentham, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring (Edinburgh: William Tait, 1838-1843). 11 vols. Vol. 10, p. 581. (http://files.libertyfund.org/files/2085/Bentham_0872.10_Bk.pdf; приступљено 29. новембра 2012).

[185] Bentham, Jeremy, *Plan for an Universal and Perpetual Peace* , *o. c.* pp. 38-39.

Адам Смит се донекле разликује од претходних писаца, будући да је рат и сукобе сматрао нормалним карактеристикама међународне заједнице и то је било инспирисано његовим мишљењем о људској природи. Само укидање рата није било део мисли Адама Смита. Тврдио је да се идеја људске симпатије не може ширити бесконачно преко граница, а како се, са друге стране, природне предрасуде и мржња такође тешко шире изван круга непосредних суседа, земље које нису суседи могу лакше да остваре стање спокоја. Смит је међународну стабилност сматрао предусловом ширење природне слободе и постојања различитих група у друштву, а равнотежу снага, чини се, главним механизмом за обезбеђивање међународне стабилности:[186]

> „Националне предрасуде и мржња ретко кад прелазе границе суседних земаља. (...) Најуспешније испољавање добре воље је оно које остварују државници који планирају и стварају савезе међу суседним и не много удаљеним земљама чији је циљ или оно што се назива равнотежа силе или очување општег мира и безбеднсти држава у окружењу. Међутим, државници активни у овом смислу ретко кад имају на уму било шта друго до интерес својих сопствених земаља. (...) Сви ти редови и друштва зависе од државе којој дугују своју за своју сигурност и заштиту. Нема, међутим, никакве сумње у то и да су сви они за свој просперитет и општу безбедност захвални опет држави којој припадају.“[187]

Смит је, чини се, поредак у међународним односима сматрао прелиминарним резултатом политике равнотеже снага, мада није много писао о равнотежи, изузев неколико историјских пасажа.[188] Смит није експлицитно посматрао механизам равнотеже снага као пример деловања механизма „невидљиве руке”, али се, као што примећује и Ван де Хару (*Van de Haar*), лако уочава да је код Смита равнотежа снага,

---

[186] Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, *о. ц.*, стр. 207-209.

[187] *Ибид*., стр. 209.

[188] *Ибид*. Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, *o. c.*, pp. 552–523.

слично тржишној равнотежи, „онај спонтани механизам уређења који ствара стабилност као ненамеравани резултат акција себичних инетерса држава којима је циљ међународна доминација“.[189]

Пошто индивидуална слобода, у крајњем, може напредовати само у стабилном међународном окружењу, Смит је озбиљно схватао питања рата и одбране. Једним од најмање запажених аспеката његових писања сматра се важност коју је придавао одбрани, војној организацији, и патриотској и херојској војној врлини.[190] Чувена је и Смитова реченица да је „одбрана „много важнија од богатства“.[191]

Џон Стјуарт Мил (*John Stuart Mill*, 1806-1873) је пример за то како либерали, са једне стране, наводе неке од најјачих разлога да се истраје на строгом поштовању доктрине немешања у унутрашње ствари других држава, са друге стране, оправдавају поништавање или непоштовање тог принципа у различитим контекстима. У невеликом тексту под називом „Неколико речи о неинтервенцији” Мил најпре образлаже принцип забране интервенције, а затим и случајеве када је интервенција оправдана.[192] Као и многи либерали, Мил је „без много размишљања“ одбацио неке аргументе реалиста у корист интервенције ради унапређења „територије или прихода”, тј. у циљу побољшања националне моћи, престижа, или профита,[193] јер ма колико да су ови мотиви превладавали у историји, они никад нису имали ону моралну тежину коју имају оправдања повезана са неким аргументима у прилог

[189] Van de Haar, Edwin, “Adam Smith, War, and Commerce”, p. 62.

[190] Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, *о. ц.*, стр. 207. Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, *o. c.*, pp. 545–547. Cf. Van de Haar, Edwin, “Adam Smith, War, and Commerce”, *o. c.*, p. 63, pp. 65-66; Winch, Donald, *Adam Smith’s Politics: An Essay in Historiographic Revision*, Cambridge: Cambridge University Press, 1978, p. 105.

[191] Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, *о. ц.*, стр. 383-384.

[192] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, у *Хуманитарне војне интервенције*, Ј. Бабић и П. Бојанић (прир.), Службени гласник, 2008, стр. 15-22.

[193] Што је тема коју дотиче у првом делу есеја који се не налази у цитираном преводу на српски језик, а може се наћи на: Mill, John Stuart, “A Few Words on Non-Intervention” [1859], in: *The Collected Works of John Stuart Mill*, John M. Robson (ed.), Volume XXI - Essays on Equality, Law, and Education, Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1984, 9 Oct. 2012, (http://oll.libertyfund.org/title/255/21666, приступљено 17. септембра 2011. године).

интервенисања ради промоције идеје.[194] Најважније директно образложење либерала генерално против интервенције јесте став да та забрана одражава и штити људско достојанство, јер немешање дозвољава грађанима да одреде сопствени начин живота без спољашњих утицаја.[195] Тај аргумент и Мил користи, објашњавајући да интервенција која декларативно помаже другима, заправо подрива аутентичност унутрашњих борби за слободу. Другим речима, она не изражава самоопредељење. Мил каже: „Но, зло [интервенције] је у томе што, уколико они не би имали довољно љубави према слободи како би били кадри да је отму од пуких домаћих угњетача, слобода коју би им подарила туђа а не њихова сопствена рука, не би донела ништа трајно."[196] Мил даје и други снажан аргумент у прилог неинтервенције, који се фокусира на могуће последице, када објашњава да велику грешку представља извоз слободе страном народу коју он сам не може да освоји, јер права слобода, ако се насилно увози, не би била „ништа трајно", а само победом у „истрајној борби" за слободу стичу се способности да се она брани на адекватан начин од претњи страном инвазијом или унутрашњим гушењем, било силом или суптилном манипулацијом.[197] Ворба чини самоопредељење реалним и одрживим, јер нове власти, потпомогнуте споља, лако могу потиснути опозицију и „журно укинути све народне институције", чиме интервенција не би учинила ништа добро и, једноставно, створила би још једну репресивну власт и деспотизам.[198]

Упркос наведеној посвећености немешању, Мил ће тај принцип надаље потпуно ослабити. Он идентификују изузетне околности које оправдавају интервенцију. Добар разлог да се поништи дејство забране интервенције је када над неинтервенисањем тријумфују неке друге, важније вредности или, Миловим речима,

---

[194] Doyle, Michael W., "A Few Words on Mill, Walzer, and Nonintervention", *Ethics & International Affairs*, Symposium: Walzer and the Moral Standing of States, Carnegie Council, Vol. 23, No. 4, Winter 2009, p. 252.

[195] *Ibid.*

[196] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији", *о. ц.*, стр. 19.

[197] *Ibid.*, str. 19-20.

[198] *Ibid.*, str. 20.

„разматрања која их надмашују”.[199] Ту спада најпре случај легитимне самоодбране, и Мил дословно каже да „морамо да прихватимо сваки пример у којем таква помоћ представља меру легитимне самоодбране.”[200] Мил се фокусира и на један мање уобичајени случај, који је један савремени коментатор назвао „међународни грађански рат“ , тј. рат који се шири међународним системом, који је истовремено интернационализовани грађански рат, и у том случају „неинтервенција може да угрози виталне транснационалне изворе националне безбедности“.[201] Наиме, у објашњењу понашања своје земље у „међународном грађанском рату“, Мил наводи следеће речи о „либералној солидарности“: „Ако би се та земља (могућност за коју никако не постоји мала вероватноћа да се догоди), због своје слободе, што је свуда устаљен приговор деспотизму и подстицај за његово збацивање, нашла под претњом напада коалиције континенталних деспота, требало би да народне странке у свакој континенталној нацији сматра својим природним савезницима: либерали би за њу представљали оно што су европски протестанти представљали за владу краљице Елизабете”.[202]

Још један Милов изузетак од забране интервенције изражава дозволу промене режима, и налази се у ставу да после успешног одбрамбеног рата против агресивног деспота, (либерални) победник може, уместо да заустави своју војску на граници коју је повратио, да интервенише како би променио тај режим:

> „Када један народ, ради сопствене одбране, зарати с неким деспотом, и има ретко луду срећу не само да успе у свом отпору већ и да у сопственим рукама држи услове мира, он има право да каже да неће склопити никакав споразум, осим са неким другим владаром, а не са

[199] *Ibid.*

[200] *Ibid.*

[201] Doyle, Michael W., “A Few Words on Mill, Walzer, and Nonintervention”, *o. c.*, p. 355.

[202] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, *о. ц.*, стр. 20.

оним чије постојање само по себи може представљати сталну претњу по њену безбедност и слободу“.[203]

Између промене режима у другој земљи после одбрамбеног рата о којој Мил говори, и савремних тенденција и оправдања „промена режима“ у другим земљама после војне интервенције, постоји очигледна паралела, која доказује савремену релевантност Милове логике а, према неким мишљењима, показује и то да су „неосветљене консеквенце савременог либералног интервенционизма утемељене још у оправдању империјалистичке политике експлицитно израженом код Џона Стјуарта Мила“.[204]

Следећи Милов изузетак односи се на „случај дуготрајног грађанског рата, у којем су супротстављене стране толико уравнотежене да нема изгледа за брзо решење; или ако га има, победничка страна не може се надати томе да ће покорене држати у потчињености само посредством строгих мера које су човечанству одурне и штетне по трајну добробит земље”.[205] Овај пример се сматра блиско повезаним и са хуманитарним разлозима за насилно посредовање у грађанском рату („строге мере које су човечанству одурне”).[206]

Случај за игнорисање принципа немешање јесте интервенција против интервенције неке друге силе у неком грађанском рату. Мил каже: „Интервенција да се принуди на неинтервенцију увек је праведна, увек морална, мада не увек и разборита.“[207] Миловим најконтроверзнијим примером за игнорисање принципа неинтервенције је оно што се данас назива „бенигним колонијализмом” или „толерантним империјализмом“.[208] Наиме, Милова начела немешања важе само међу

---

[203] *Ibid.*

[204] Jahn, Beate, “Classical smoke, classical mirror: Kant and Mill in liberal international relations theory”, in *Classical Theory in International Relations*, Beate Jahn (ed.), Cambridge University Press, 2006, pp. 197, 180.

[205] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, *о. ц.*, стр. 18.

[206] Doyle, Michael W., “A Few Words on Mill, Walzer, and Nonintervention”, *o. c.*, p. 363.

[207] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, *о. ц.*, стр. 21.

[208] Tunick, Mark, “Tolerant Imperialism: John Stuart Mill’s Defense of British Rule in India”, *Review of Politics*, Vol. 68, No. 4, 2006, pp. 586–611.

„цивилизованим” народима, док „нецивилизовани” народи, где он убраја највећи део Африке и Азије, не погодују за примену принципа немешања. Према Милу, нема те „цивилизоване” владе која може да одржава стабилан однос са овим „нецивилизованим” друштвима. „Пре свега, правила утврђеног међународног морала подразумевају реципроцитет. Но, варвари неће узвратити истом мером”, тврдио је Мил, уз додатак да ови „народи који су још увек варварски нису превазишли период током којег је, по свему судећи, у њихову корист да буду покорени и подвргнути управи странаца”.[209] Милово образложење је и то да дуго трајање деспотизма производи анархију коју карактерише „такво стање изнемогле имбецилности да је свако ко је био подређен њиховој вољи, а ко није имао начина да се брани уз помоћ својих наоружаних следбеника, постајао пленом ма кога ко је на свом платном списку имао банду силеџија”.[210] Уз то, Мил каже: „Доктрину неинетервенције, да би постала легитиман морални принцип, морају да прихвате све владе. Деспоти морају пристати на то да их она ограничава, баш као што ограничава слободне државе. Ако они то не учине, њено признавање од стране слободних земаља доводи само до следећег бедног стања: да погрешна страна може помагати погрешној, али да исправна не сме помагати исправној.“[211]

На основу изнетог, јасно је да Џон Стјуарт Мил, ипак, није написао само „неколико речи о немешању” које се односе на суверене европске државе, него је понудио једну општију теорију о селективној примени права на суверенитет.[212] „Неколико речи о немешању” у међународним односима тешко је одвоји од Миловог „евроцентризма”, који доводи до релативизације према којој је Мил само изразио општу предрасуду свог времена.[213] Тиме се превиђа да управо та „општа предрасуда” лежи у самој сржи Милове филозофије историје, и да је она обезбедила принцип на

[209] Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, *о. ц.*, стр. 21.

[210] *Ibid.*, str. 17.

[211] *Ibid.*, str. 21.

[212] Jahn, Beate, “Classical smoke, classical mirror”, *o. c.*, pp. 193-195.

[213] Brown, Chris, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 465.

који се ослања цела његова теорија међународних односа.[214] Милова међународна теорија ослања се на фундаменталну тврдњу да су либералне заједнице супериорне у односу на друге зато што подржавају развој индивидуалне слободе, и зато што су релативно мирољубиви чланови међународне сфере који се придржавају закона. Критички портрет Мила, међутим, „излаже крхкост у срцу либералног империјалног пројекта".[215]

Милова најдиректнија и најдубља анализа динамике између империјалне силе и идеологије налази се у есеју под насловом „Енглеска и Ирска", где он бележи оно што је, у основи, најубедљивијих претпоставки либералног империјализма у Британији XIX века.[216] Мил пише о енглеским ставовима према „пројекту цивилизовања у Ирској", и показује начин на који империјални пројекат либералне реформе, када се суочи са отпором или разочарењем, терет одговорности за неуспех пребацује на сама колонизована друштва:

> „Ми, или наше владајуће класе, мислимо, да за било коју другу земљу не може да буде толике благодети колику њој [Ирској] додељују ове [енглеске] институције, и како ниједна бенефиција више никад неће била ускраћена Ирској, Ирска, изгледа, нема шта више до пожели. Оно што није превише лоше за нас, мора бити довољно добро за Ирску, али ако није, крива је Ирска или природа ствари сама."[217]

Овим порицањем одговорности сопствене земље, и лоцирањем одговорности за неуспех у самој Ирској или у „природи ствари", либерални империјализам показује „ограничења сопственог дискурса о етичкој владавини" и своје „упорно слепило за та ограничења".[218] Када се та морална визија цивилизације оспори, када

---

[214] Jahn, Beate, "Classical smoke, classical mirror", *o. c.*, 193-5.

[215] Mantena, Karuna, "Mill and the Imperial Predicament", in *J. S. Mill's Political Thought: A Bicentennial Reassessment*, N. Urbinati and A. Zakaras (eds), Cambridge University Press, 2007, p. 298.

[216] *Ibid*. [Наведено дело: Mill, John Stuart, "England and Ireland", in *The Collected Works*, John M. Robson (ed.), Toronto: University of Toronto Press, 1963–1991, Vol. VI, pp. 505–532].

[217] *Ibid*, p. 12 [Наводи су из: Mill, John Stuart, "England and Ireland", *o. c.*, p. 511].

[218] *Ibid*, pp. 299-300.

произведе последице које се не уклапају у Милову јединствену визију напретка, он закључује да грешка није у структури империјалне силе, него у природи самих колонизованих друштва. „Отпор, посебно политички отпор, када се прелама кроз империјални објектив, тумачи се као дубоко укорењена културна непријемчивост за универзалне норме цивилизације.“[219]

У савременим међународним односима Џон С. Мил се обрађује површно, његово писање се „дезинфикује” по цену да се тиме избегне разматрање његове стварне, базичне логике.[220] Тиме се, у суштини, Милова релевантност ограничава на расправу о забрани спољних интервенција у државама које се признају као равноправне и суверене чланице друштва држава — тј. углавном у европским државама и европским насељеничким колонијама тога доба. Милова аргументација о забрани интервенције између „цивилизованих држава” представља, ипак, само једну „органску компоненту његове шире теорије међународних односа”, у којој се „те исте премисе користе за изграђњу систематског оправдања европског империјализма”.[221] Изучавање међународне димензије Милове теорије не може се занемарити а да се не ризикује да се тиме репродукује оправдање империјализма које је темељ Милове мисли.

За разлику од Џона С. Мила, неки други наследници либералне традиције нису бранили империјализам. У то време научног развоја, економског раста, и друштвене реформе која је трансформисала Енглеску у модерно индустријско друштво, народ у Енглеској био све више свестан лошег управљања колонијама. Тако је, рецимо, Кобден редовно износио критике против интервенције у послове других држава, посебно колонија.[222] Као једина два озбиљна узрока рата, барем између цивилизованих народа, Бентам је, такође, препознавао поседовање колонија (и борбе за колоније) и тајну дипломатију (и њене производе као што су опасни савези).

---

[219] *Ibid*.

[220] Jahn, Beate, “Barbarian Thoughts“, *o. c.*, p. 601.

[221] *Ibid.*

[222] Према: Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state”*, *o. c.*, pp. 11-16.

Захтев за еманципацију и напуштање удаљених колонија је био највише визионарски део Бентамовог пројекта, који није био толико пројекат за трајни мир, колико оштра критика против два поменута зла. Уклањање тих препрека директно би довело до трајног мира, и ни од једне друге мере не може се очекивати да ће дати резултат ако се ове препреке не елиминишу.[223]

Адам Смит, кога неки сматрају иницијатором анти-империјализма, био је, такође, неповерљив према владајућим елитама, био широких схватања у анализи непознатих заједница и није имао предрасуде према њима.[224] Смит је универзално примењивао свој систем природне слободе, и генерално је био непријатељски расположен према империјализму, колонијализму и ропству, како у случају америчких колонија тако и у случају мање развијених делова света. Снажно се противио угњетавању и економској експлоатацији везаној за колонијализам, који је сматрао неправедним и штетним како за колонизатора тако и за колонизоване, што је против његове идеје правде.[225] Најважнија разлика између групе анти-империјалистичких либерала и друге групе либерала окренутих одбрани империјизма, била је то што ови први нису сматрали западно друштво супериорним, нити су Европљанима приписивали историјску улогу у даљем унапређењу или едукацији других народа.[226]

*

На основу напред изнетог увода, може се рећи у погледу односа класичних либерала према питањима рата и мира постоје заједнички ставови, али и битне разлике. Увид у наслеђе најважнијих оснивача либералне мисли од Монтескјеа до Смита показује да су класични либерали, углавном, фаворизовали слободну трговину и били против меркантилизма, али нису сви мислили исто о могућим политичким ефектима трговине. По питању начина успостављања мира, енглеске класичне

[223] Према: Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 84-85.

[224] Према: Van de Haar, Edwin, "Adam Smith, War, and Commerce", *o. c.*, pp. 68-69.

[225] *Ibid.*

[226] *Ibid.*

либерале углавном повезује напуштање претпоставке да државе неће моћи да спрече рат успостављањем нека врста политичког савеза између њих и генерални недостатак интереса за међународну политичку машинерију. У ставу према рату такође се показују нијансиране разлике међу класичним либералима, па је тако Кобден изражавао пацифизам (мада не апсолутни), Мил је износио разлоге за и против интервенција, Бентам се противио рату на моралним основама и на рат примењивао, као и на све остало, принцип корисности, а Адам Смит је рат и сукобе сматрао нормалним карактеристикама међународне заједнице што је било инспирисано његовим мишљењем о људској природи.

1.3. Модерни либерални идеализам почетком XX века

Класична либерална теорија XVIII и XIX века заговарала је изградњу светског мира првенствено кроз трансформацију унутрашње организације друштава и ширење слободне трговине, док се међународно организовање углавном сматрало непотребним, чак и опасним. Почетком XX века равнотежа је склизнула на другу страну, а многи либерали су, у питањима остварења мира и елиминисања сукоба, почели да заговарају међународне организације која ће вршити неке функције владе. Настао је, заправо, својеврсан парадокс у даљем развоју либералног интернационализма: масовна мобилизација друштава ради вођења ратова променила је либерални став према државној интервенцији, па се сада почело тврдити да, ако држава може да мобилише ресурсе друштва за ратне напоре, онда се путем управе може деловати и на побољшању стања међу државама.[227]

Модерни либерални интернационализам почиње да заговара потребу за јаком међународном управом која би обезбедила услове за светски мир и либерални светски поредак. Он је био инспирисан, између осталог, и успехом међународних јавних организација као што су Међународна телеграфска унија или Универзална поштанска унија, које су формиране крајем XIX века ради олакшања међународне сарадње у техничким или функционалним областима заједничких интереса. Модерни либерали били су инспирисани и легализмом класичних теоретичара који су се ослањали на снагу међународних норми и владавину права као инструменте превазилажења логике политике силе. Либерални интернационалисти сада јасније заговарају неки облик међународне управе који би имао одговарајућу моћ и ауторитет да приморава на мир, мада постоје значајне разлике међу њима и спектар различитих концепција.[228]

Може се рећи да је Вудро Вилсон (*Woodrow Wilson*, 1856–1924) означио прекретницу у односу на став ранијих либерала да је међународна организација и

[227] Cf. McGrew, Anthony, "Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism", *o. c.*, p. 271.
[228] *Ibid*, pp. 271-272.

непотребна и непожељна.[229] Тај заокрет и даље заговарање „одомаћења" међународног поретка удаљило је либерале и од *leissez faire* корена класичних либерала, што је став уочљив још код Нормана Енџела (*Norman Angell*, 1872 –1967), а најјаснији код Џона Хобсона (*John A. Hobson*, 1858–1940), и комбинован са новим ставом према међународним организацијама код Џона М. Кејнза (*John Maynard Keynes*, 1883–1946). Ипак, једна група либерала остаће на линији класичних претеча у даљем заступању слободног тржишта на међународном нивоу и неповерења према међународном организовању, а међу њима су најпознатији Лудвиг фон Мизес (*Ludwig von Mises*, 1881–1973) и Фридрих Хајек (*Friedrich Hayek*, 1899–1992), два мислоца која су постала познатија у годинама после Првог светског рата, мада су свој допринос дали још расправама из прве половине XX века.

Углавном, за обе наведене групе либерала заједнички је био интерес за економске узроке и последице рата и мира. Осим тога, овој групи либерала из прве половине XX века приписује се „утопизам" и сврставају се под заједничку одредницу „идеализам", мада су њихове визије мирољубивих односа у свету биле много мање визонарске од оних из претходних епоха. Упркос разликама, између неколицине најпознатијих либерала који су се бавили питањима рата и мира, а које смо изабрали за овај преглед, постоје приличне разлике које нам налажу да сваког од њих представимо под посебним поднасловом.

1.3.1. Вудро Вилсон

Вудро Вилсон, који је, како је речено, представљао прекретницу у ставу либералних интернационалиста према међународној организацији, правио је оштру разлику између упетљавања у старе савезе које је снажно осуђивао, и новог Друштва народа које је сматрао најбољим начином одржања мира („Друштво за мир"). Осуђујући традиционалну европску дипломатију која се ослањала на равнотежу снага и савезе, Вилсон се залагао за ново партнерство или „заједницу народа" у

[229] Cf. Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War*", *o. c.*, p. 117.

форми „заједнице силе” (*community of power*); не, дакле, за „организоване ривалитете“, него за „организовани заједнички мир.[230] Позивао је на „ново партнерство“ демократских држава како би добиле рат и увеле постратни мир.[231] Вилсонова визија новог светског поретка изражена је и у чувеном програму „Четрнаест тачака“ (8. јануар 1918), где у последњој тачки он тражи формирање Друштва народа, и додаје да тај нови „општи савез народа мора бити формиран посебним споразумима у циљу узајамних гаранција политичке независности и територијалног интегритета за велике као и за мале земље”.[232]

Друштво народа, као нова међународна организација, у заштити мира, мобилисала би светско јавно мњење — или моралне снаге човечанства.[233] Оно би, према Вилсону, олакшало моралну посвећеност миру кроз рационални дискурс ради мобилисања јавног мнења, и само у крајњој нужди би употребило оружану силу да заустави агресију.[234] Ипак, САД би задржале потпуну слободу одлучивања о свом сопственом ангажовању у будућој изградњи мира, а да би то обезбедио, Вилсон је апсолутно инсистирао на праву вета за све сталне чланове Савета Друштва народа (на основу члана X Пакта Друштва). Вилсон је, у објашњењу овакве ситуације,

---

[230] Wilson, Woodrow, “A World League for Peace”, Address to the Senate of the United States, January 22, 1917, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65396; приступљено 23. маја 2012. године).

[231] Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany
April 2, 1917, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366, приступљено 24. маја 2012. године).

[232] Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace January 8, 1918, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65405, приступљено 16. маја 2012. године). Првих пет тачака Вилсоновог програма позивале су се на слободу мора, смањивање војних снага и престанак тајне дипломатије. Следећих осам тачака су се тицале промена европских граница, како би свака национална група живела у земљи коју контролише њен народ (права на самоопредељење).

[233] Wilson, Woodrow, Addresses of President Wilson on First Trip to Europe, University of Paris, France, December 21, 1918, (http://archive.org/stream/addressesofpresi00wils/addressesofpresi00wils_djvu.txt, приступљено 23. јуна 2012. године).

[234] *Ibid*.

прибегао „сумњивој разлици између моралних и правних обавеза“,[235] и моралну обавезу учинио више обавезујућом од правне (из поменутог члана X).

Вилсон је порицао да САД имају било какве себичне циљеве, говорио да не оне желе „ни освајање, ни доминацију”, и уместо тога, ступају у рат као „један од шампиона права човечанства.“[236] То одсликавала америчко убеђење у изузетан карактер или јединственост САД (*American exceptionalism*).[237] То убеђење о „америчкој изузетности” је основ и Вилсоновог „крусајдерског идеализма“,[238] и заговарања улоге САД у свету као „месијанске нације”.[239]

Вилсон је правио оштру разлику између мирољубивих и агресивних држава, односно између демократија и ауторитарних држава, а учесталост рата је приписивао типу владавине, и заговарао промену унутрашњих устројстава држава како би се испунио либерални идеал међународних односа. Вилсон је, дакле, идентификовао морално право за ширење демократије, и за њега је пут ка универзалном миру била универзална демократизација. Ратови у служби демократизације били су само препреке које је требало да буду пређене да би се дошло до тог већег светског поретка, што је уверење које објашњава Вилсонов образац „радикалног интервенционизма“.[240]

На крају, Вилсонова визија Друштва народа „разводнила“ је планове из ратног времена, који су обично били производ адвоката, и у великој мери, били логичан

---

[235] Ambrosius, Lloyd E., “Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations”, *Journal of the Gilded Age and Progressive Era*, Vol. 5, No. 2, April 2006, p. 149.

[236] Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany,
April 2, 1917, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366, приступљено 24. маја 2012. године).

[237] О томе више у: Seymour, Martin Lipset, *American Ehceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York, 1996.

[238] Caranti, Luigi, “Perpetual War for Perpetual Peace? Reflections on the Realist Critique of Kant’s Project,“ *Journal of Human Rights*, 2006, Vol. 5, p. 342.

[239] Waltz, Kenneth N., *Man, the State end War, o. c.*, pp. 103, 111f.

[240] Orchant, Matthew, *From Pragmatic Realism to Wilsonian Liberalism: The Intelectual Odyssey of President George W. Bush*, Annandale/on/Hudson, New York, May 2011, p. 7; 5 May 2012 (http://digitalcommons.bard.edu/senproj_s2011/165, приступљено 21. јуна 2012. године).

наставак дискусије о арбитражи из претходних година.[241] Ти планови су представљали Друштво народа као првенствено судску организацију, средство избегавања рата у време актуелне кризе, а не међународни инструмент који континуирано користе државе како би међународни систем функционисао и побољшавао се. Друштво народа је добило шире функције под притиском јавних захтева за стварање трајнијег тела са позитивном улогом, али истовремено је било лабавије конфедералне организације, флексибилније и мање добро дефинисано.[242] Уместо решавања спорова од стране суда, у организацији и структури Друштва народа било је наглашено избегавање спорова путем дипломатије и дискусије. Друштво народа, поред тога, штитило је суверенитет држава ограничавајући функције у већини питања на савете и препоруке, дозвољавајући повлачење из чланства, и захтевајући једногласност за важне резолуције.[243]

1.3.2. Норман Енџел

Теоријски опус Нормана Енџела обележава трансформацију дотадашње (британске) либералне мисли у правцу напуштања апсолутне слободе тржишта и отворено империјалних односа. „Слободна тржишта су била корисна јер су довела до 'цивилизованијег' и рационалнијег живота (...)," али Енџел није налазио „ништа природно у вези њих", јер су их „створили и захтевају их модерни економски услови, а не природне или спонтане потребе".[244] То одступање од основних начела класичних либерала означава се као „витална промена" коју је Енџелова концепција унела у традицију либералног институционализма, „промена од старог природног права ка

[241] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.*, pp. 146-147.

[242] *Ibid.*, pp. 148-149.

[243] *Ibid*. Сматра се да је управо тај раздор између амбициозних функција и ослабљене структуре одлучио судбину Друштва народа.

[244] Navari, Cornelia, "The great illusion revised: the international theory of Norman Angell", *Review of International Studies*, 1989, No. 15, p. 342.

модерној социолошкој форми“, или „преокрет од безвремених принципа ка структуралном функционализму“.[245]

Норман Енџел је, пре свега, сумирао текстове бројних либерала из претходних векова у једноставној идеји да се ратови више неће водити јер се неће исплатити или барем они неће више бити тако свирепи, изнету у његовој најпознатијој књизи „Велика илузија“.[246] Ова књига садржи „прву модерну теорију о међузависности”,[247] и представља чувени либерални антиратни спис који не садржи неку велику коначну визију вечног мира, већ носи ко главну поруку аутора да су државници заведени погрешним идејама да војна сила доноси богатство и безбедност, као и да се рат не може користити као средство спољне политике у свету где се трговина шири све више и где државе постају веома зависне једне од других.[248]

Кључна ствар око које је цела Енџелова аргументација била фокусирана јесте то да је рат бескорисан такорећи из материјалистичке перспективе, па је Енџелово инсистирање да се рат не исплати било је „намерно буквално“: његови антиратни аргументи нису били обликовани моралистичким либералним терминима, већ ослоњени на либералне аргумената о модернизацији и интернационализацији.[249]

Енџелова теза је била да рат просто представља „неуспех да се разуме“ да се он не исплати, и да људи могу учити и помоћу системског образовања разбити постојеће илузије,[250] а новим и разумним погледима на свет, попут „међузависности“ заменити старе појмове.[251]

---

[245] *Ibid*.

[246] Angell, Norman, *The Great Illusion*, London: William Heinemann, [1910] 2012, p. 193, (http://www.gutenberg.org/files/38535/38535-h/38535-h.htm, приступљено 14. августа 2011. године).

[247] Navari, Cornelia, “The great illusion revised”, *o. c.*, p. 341.

[248] Angell, Norman, *The Great Illusion*, *o. c.*, p. 51.

[249] Knutsen, Torbjorn, “Cowboy Philosophy? A Centenary Appreciation of Norman Angell’s ‘Great Illusion’”, Paper presented at the annual meeting of the ISA’s 50th annual convention “Exploring the past, anticipating the future”, New York Marriott Marquis, New York City, p. 12; Feb 15, 2009; 5 May 2012 (http://citation.allacademic.com/meta/p311941_indeh.html, приступљено 5. маја 2012. године).

[250] Angell, Norman, *The Great Illusion*, *o. c.*, pp. 146, 151, 289.

[251] *Ibid.*, pp. 53-55.

Код Енџела остаје крајње контроверзан однос према колонијализму и пацифизму. Он је јасан да у новом времену освајања немају вредност, али је признавао, као једино оправдање за употебу силе осим самоодбране, и „увођење поретка“ зарад остварења већ постојећег потенцијала за социјалну и економску сарадњу.[252] Другим речима, Енџел је тврдио да, ако индустријска земља спроводи освајање, она ће морати да спроведе и развој, па ће се временом развити неке форме самоуправе. Што се тиче пацифизма, Енџел је инсистирао да је и он, као и реализам, кратковида и опасна политика, и хтео је да развије алтернативу реалполитици — модернизовану, прецизнију и непацифистичку.[253]

1.3.3. Џон Хобсон

Џон Хобсон је теорију либералног интернационализма најдраматичније померио од *laissez faire* корена и, парадоксално, дошао до марксистичке идеје да је империјализам директан резултат ширења модерног капитализма, мада је био, уједно, и једна од кључних фигура у историји (британског) либерализма. Истраживао је везу између империјализма и међународних сукоба, а у главном делу „Империјализам“ (1902), он објашњава како империјална експанзија доводи до потраге за новим тржиштима и прекоморске инвестиционе прилике.[254] Мада је био против империјализма и критиковао економску расподелу дохотка у савременим капиталистичким друштвима, био је и даље заговорник приступа „мир кроз напредак“ и разматрао је економске основе мира. Углавном, допринео је даљем померању либералног интернационализма од *laissez faire* корена ка фокусу на

[252] *Ibid.*, pp. 110-112, 128-132.

[253] *Ibid*., pp. 373. 386: Navari, Cornelia, “The great illusion revised”, *o. c.*, pp. 349-352.

[254] Hobson, John A., *Imperialism: A Study* [1902], The Online Library Of Liberty, pp. 17-20, (http://files.libertyfund.org/files/127/Hobson_0052_EBk_v6.0.pdf, приступљено 16. августа 2011. године). Скраћени приказ Хобсонове теорије у: Волц, Кенет Н., *Теорија међународне политике*, *о. ц.*, стр. 27-32.

међународне организације.[255] У делу „Ка међународној управи“ (1914) Хобсон је заговарао стварање политичког тела за спречавање рата, мада се снажно противио самом Друштву народа.[256]

1.3.4. Џон М. Кејнз

Џон М. Кејнз се приклањао идеји слободне трговине као политике за мир, а економским последицама рата и мира бавио се у књизи сличног наслова (*The Economic Consequences of the Peace*, 1919).[257] Пропагирао је корисности економских оружја као алтернативе рату, заговарајући и већу међународну сарадњу и хармонију у годинама после великих ратова, као и међународне економске организације као средства напретка. Основни Кејнзов став био је да се економским средствима може унапредити већа хармонија између држава, и да постоје важни економски узроци сукоба: сиромаштво, инфлација, или чак и развој који ствара унутрашње политичке поремећаје или екстремизам, што има за резултат међународну напетост; притисак становништва који, поред тога, може довести државе до борбе за „животни простор” или до „расних ратова”; конкуренција и борба за тржишта настала из потребе за већим извозом и мањим увозом како би се превладала незапосленост; неприлике у финанцијама, велики дугови који стварају тензије и њихов опрост који охрабрује солидарност, као и опасност од бега капитала који ограничава способност државе да

[255] Хобсон се зато убраја у претече функционалног приступа у међународним односима, нпр. у: Long, Kenet, *Towards a New Liberal Internationalism The International Theory of J. A. Hobson*, Carleton University, Ottawa, 1995.

[256] Hobson, John A., *Towards international government*, London: George Allen & Unwin, 1915, pp. 24-26, (http://archive.org/details/towardsinternati00hobsuoft; приступљено 6. јуна 2012. године).

[257] Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace* (1920), in *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Library of Economics and Liberty, (http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Keynes/kynsCP.html; приступљено 6. октобра 2012. године). Слободну трговину Кејнз је заступао у разним делима и наступима; видети: Markwell, Donald John, *John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace*, Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 11f.

задржи високу запосленост на којој су засновани унутрашњи и међународни поредак.[258]

1.3.5. Лудвиг фон Мизес

Лудвиг фон Мизес у књизи „Либерализам" (1927), као крајњи циљ класичне либералне спољне политике обележава остварење мира између држава, у смислу савршене, неконфликтне сарадње човечанства.[259] Главно Мизесово средство за мир била је међународна подела рада која би, ако би се оставила потпуно слободном, обезбедила највеће благостање за све људе, и тиме отклонила подстицаје за агресију, уколико би то пратила и општа промена свести којом би људи схватили да је њихов најбољи интерес неометана међународна трансакција. Протекционизам је сматрао филозофијом рата, државу одговорном за рат због мешања у (међународну) економију, док би хармонија економских интереса елиминисала економску базу ратовања.[260] Поред тога, Мизес је демократију сматрао инструментом за елиминисање унутрашњих и међународних сукоба, мада је није сматрао довољном да створи мир, јер уз њу су потребни и неометани капитализам и ограничена држава.[261]

Мизес је углавном писао на трагу традиције праведног рата сматрајући неке ратове оправданим, најпре ратове самоодбране, у којима је дозвољавао све што је потребно да би се зауставио злочин. Мизес је, у принципу подржавао интерес за

---

[258] Donald John Markwell, *John Maynard Keynes and International Relations: o. c.*, pp. 269-70. Наведени аутор разликује четири фазе развоја Кејнзове мисли (*ib.*, pp. 3-4). Наводи се да је, у том развоју, Кејнз заговарао: слободну или барем недискриминативну трговину у одржавању животног стандарда, а тиме и унутрашњег политичког поретка; понекад стварање, помоћу трговине, интереса за мир; а понекад је магловито наговештавао да трговина промовише међународну солидарност.

[259] Von Mises, Ludwig, *Liberalism: The Classical Tradition*, translated by Ralph Raico, Irvington-on-Hudson: Foundation for Economic Education, 1985, pp. 106–107, (http://mises.org/books/liberalism.pdf, приступљено 1. марта 2012. године).

[260] Von Mises, Ludwig, *Nation, State, and Economy: Contributions to the Politics and History of Our Time*. New York and London: Institute for Humane Studies & New York University Press, 1983, p. 86, (http://mises.org/nsande.asp, приступљено 13. јуна 2012. године).

[261] Von Mises, Ludwig, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, Indianapolis: Liberty Fund, 1981. p. 62; (http://mises.org/books/socialism/contents.aspx, приступљено 13. новембра 2012. године); Von Mises, Ludwig, *Human Action: A Treatise on Economics*, San Francisco: Fox & Wilkes, 1996, pp. 822–823, (http://mises.org/Books/humanaction.pdf; 16. новембар 2012); Von Mises, Ludwig, *Liberalism, o. c.*, p. 108.

правила ратовања и заговарао кажњавање оних који крше мир „исто као оних људи који пробегавају насиљу унутар земље“.[262] У најјаснијој изјави у корист рата, он је тврдио да је неутралност неправедна у тоталном рату, као што је то био Други светски рат.[263]

Мизес је признавао вредност неким облицима међународних владиних организација. Друштво народа није ценио и критиковао га је, посебно из перспективе личног искуства аустријског представника у једном од његових економских комитета и, наравно, из перспективе класичног либералног неповерања у државну акцију.[264]

Мада је био свестан вишеструких узрока рата, Мизес је био недоследан у томе што је решење за унапређење мира искључиво усмерио на економске узроке.

1.3.6. Фридрих Хајек

Фридрих Хајек је заговарао укидање баријара за трговину,[265] писао да економски национализам често доводи до рата,[266] али је, за разлику од других либерала, слабо дискутовао о мирољубивим ефектима трговине.[267] Генерално је оспоравао реалполитику,[268] сматрао митом Хобсов „примитивни индивидуализам у стању природе” и да постоји рат свију против свих,[269] али је и прихватао неке ставове реалиста, као што је идеја о држави као примарном међународном актеру, равнотежи

---

[262] Von Mises, Ludwig, *Liberalism*, *o. c.*, pp. 24–25.

[263] Von Mises, Ludwig, *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War*, Grove City: Libertarian, 1985, pp. 248–249, (http://mises.org/books/og.pdf, приступљено 23. октобра 2011. године).

[264] Према: Haar, Edwin van de, “Ludwig von Mises, Capitalism, and Peace”., *o. c.*, p. 87.

[265] Hayek, Friedrich A, *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, Chicago: University of Chicago Press, 1994, p. 115; (http://www.scribd.com/doc/70412548/HAYEK-on-HAYEK-an-Autobiographical-Dialogue, приступљено 15. марта 2010. године).

[266] Hayek, Friedrich A., *The Road to Serfdom*, London: Routledge, 1997, pp. 163–167 (http://mises.org/document/2402/, приступљено 12. септембра 2011. године).

[267] Према: Haar, Edwin van de, “Friedrich Hayek, International Order, and Federalism”, in *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek*, *o. c.*, p. 117.

[268] Hayek, Friedrich A., *The Road to Serfdom*, *o. c.*, p. 174.

[269] Hayek, Friedrich A., *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press. 1991, p. 12, (http://www.libertarianismo.org/livros/fahtfc.pdf, приступљено 17. јуна 2012. године).

снага као природном и позитивном феномену, а оспоравао је и пацификујући ефекат јавног мњења.[270]

Хајек није био пацифиста, а појаву рата сматрао је неизбежном особином људског живота, која произлази из људске природе, представља претњу индивидуалној слободи и треба да буде ограничена. Обезбеђење спољне одбране Хајек је сматрао суштински државним задатком; јер без безбедности нема ни слободе.[271] Хајек одбрану никад, међутим, није сматрао искључивом овлашћењем индивидуалне државе,[272] већ је видео предности у сједињавању ресурса, и подржавао је неколико планова за федерације у дискусијама 30-их година XX века.[273] Главна предност федерације је, по његовом мишљењу, било то што она ограничава моћ централних влада, обуздава већинску моћ генерално, и омогућава хетерогеној популацији да живи заједно у миру.[274] Хајек је у сусрет Другом светском рату предлагао и систем узајамне контроле наоружања у Европи.[275]

Хајек није био конзистентан и систематичан, па тако, док је примењивао класичне либералне принципе ограничене државе и природних права и није заговарао омнипотентну глобалну организацију, истовремено није одбијао ни све

---

[270] Према: Haar, Edwin van de, "Friedrich Hayek, International Order, and Federalism", *o. c.*, p. 121.

[271] Hayek, Friedrich A., *Individualism and Economic Order*, Chicago and London: University of Chicago Press, 1948, p. 270 (http://mises.org/books/individualismandeconomicorder.pdf, приступљено 13. јануара 2012. године).

[272] Hayek, Friedrich A., *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*, London: Routledge, 1998, Vol. III, p. 132. (http://www.libertarianismo.org/livros/lllfh.pdf, приступљено 12. фебруара 2012. године).

[273] Према: Haar, Edwin van de, "Friedrich Hayek, International Order, and Federalism", *o. c.*, p. 106.

[274] Hayek, Friedrich A., *The Road to Serfdom*, *o. c.*, p. 163.

[275] Hayek, Friedrich A., *Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, Chicago: University of Chicago Press, 1997, p. 161. Наведено у: Haar, Edwin van de, "Friedrich Hayek, International Order, and Federalism", *o. c.*, p. 105.

облике међународних организација.[276] Ипак, на крају Другог светског рата упозоравао је против стварања „новог Друштва народа“.[277]

На основу овог сажетог приказа ставова главних либералних мислилаца прве половине XX века о питањима рата и мира, чини се да се не може рећи да постоји јединствена теоријска традиција либералног интернационализма, него низ мање-више конкурентних приступа. Као што смо споменули у уводном делу дисертације, сматра се да је „мит о монолитној традицији“ либералног интернационализма створио критичар његове утопијске и идеалистичке стране Едвард Халет Кар, савременик ове групе либерала, који је увео много више кохерентности међу савремене интернационалисте него што је стварно било. Кар је „интелигентно демолирао“ либерални интернационализам периода прве половине XX века, али је уједно „створио мит да је он само синоним за идеализам или утопизам, које одликује доктрина природне хармоније интереса, односно став да ће се, кроз тежњу ка просвећеном самоинтересу људи и влада, унапредити глобално јавно добро и међународна хармонија“.[278]

Углавном се три опште оптужбе против идеализма изводе из Карове критике.[279] Прво, да идеалисти и утописти мало пажње посвећују чињеницама и анализама узрока и последица и, уместо тога, енергију посвећују изградњи визионарских пројеката за постизање одређених циљева. Друго, да утописти потцењује улогу моћи у међународној политици, а прецењују стварну и потенцијалну улогу морала, права, јавног мњења и других нематеријалних санкција. Треће, утописти не препознају да њихово позивање на универзалне интересе не представља ништа више од промоције и одбране одређеног *statusa quo*. Са друге стране, наведене

---

[276] Hayek, Friedrich A. “A Self-Generating Order for Society”, In *Towards World Community,* Edited by J. Nef, The Hague: Dr. W. Junk N.V, 1968, pp. 41–42. Наведено у: Haar, Edwin van de, “Friedrich Hayek, International Order, and Federalism”, *o. c.*, p. 110.

[277] Hayek, Friedrich A., *The Road to Serfdom, o. c.*, p. 176.

[278] Lynch, Cecilia, “The promise and problems of internationalism”, *Global Governance;* Jan-Mar 1999; Vol. 5, No. 1, pp. 83–107. Према: McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism, *o. c.*, p. 269.

[279] Према: Ashworth, Lucian M., “Where are the idealists in interwar International Relations?,” *Review of International Studies,* vol. 32, 2006, pp. 301-304.

примедбе се побијају ставом да не стоји примедба да идеалисти граде визионарске планове уместо да се баве чињеницама и анализама узрока и последица, јер су се међуратни писци често веома дубоко бавили узроцима и последицама.[280] Упркос заједничкој нормативној нити, малобројни су визионарски и револуционарни пројекти, и већи је интерес за постепене реформе. На критику за необјективан карактер мишљења, одговара се другачијим примерима који доказују да су нормативни мислиоци били дубоко критични према *statusu quo.* Приговор да универзалним принципима маскирају посебне интересе, и да су код ових писаца појмови безбедности, мира и правде као универзални, често превише блиски интересима развијених западних земаља, одбацује се запажањем да су, барем у у каснијим фазама овог периода пре другог светског рата, „идеалисти" били много критичнији према могућностима универзалног разума.

*

На основу историјског осврта на развој либералних размишљања о рату и миру може се извести неколико закључака о дилемама које су их окупирале. Најранијим мировним плановима мир сам по себи и није био првенствени циљ, већ је то била политичка организација Европе у контексту њене транзиције са система империја на систем држава, или односи моћи Европе са спољашњим светом. Од средине XVII века, када мир — и међународно организовање као средство постизања мира, постају главни циљ ових планова, сила није била потпуно елиминисана из њих као средство увођења или одржања међународне организације држава. Углавном, већ рана размишљања о успостављању трајног мира су била суочена са дилемом да ли се мир може остварити помоћу организације *независних* држава, односно да ли би мировна организација требало да буде савез држава или јединствена држава. У њима су постојале независне државе, али оне нису биле толико независне да би уопште дошло до избора између федералног или конфедералног плана.

[280] *Ibid.*, pp. 303-304.

Парадокс раних мировних планова, који ће се и у даљем развоју оптерећивати либералну мисао о рату и миру, састоји се у томе што је њихов циљ, још од времена кад су први пут писани, био да искорене „зло одвојених суверенитета”, али чак и када су морали да се суоче са чињеницом постојања тог „зла”, они су као средство његовог искорењивања прописивали сарадњу тих истих суверена, и гарантовали су, за сва времена, територијална уређења и политичка права која је то „зло” увело. У раним плановима је било идентификовано још једно питање важно за даљи развој либералних размишљања о рату и миру — питање односа мировних савеза и силе, као и проблем заговарање силе ради одржања мира, односно заговарање увођења и одржања мировних савеза помоћу силе ако је потребно, који је решаван простим убеђењем да у пракси то неће бити потребно.

Са променом историјских околности у XVIII и XIX веку које обележава стварање, раст и развој модерне територијалне државе и, с тим у вези, ојачање принципа суверенитета, и нека теоријска разматрања о рату и миру јасније су идентификовала проблем анархије међународног система. Код Русоа и у првим модерним анализама налазимо разумевање да рат не може да елиминише ништа друго до федерације свих држава, али и закључак да не постоји начин да се федерални савез држава уведе другачије него револуцијом која, опет, може одједном да донесе више зла од оног које би, иначе, било спречавано вековима. Код Канта налазимо схватање да, као што појединци морају себи да наметну државу да би остали слободни, тако и „слободна федерација” јесте нешто што државе морају да наметну саме себи — и истовремено да остану слободне. Кант је закључио да, кад међународна власт не постоји, федерација може једино да узме облик побољшаног међународног права. Он је идентификовао битну дилему либералног интернационализма која се састоји у противречности између, са једне стране, признања а *приори* нужности постојања апсолутног сувереног субјекта који је неспоран и, са друге стране, позива на континуирану реформу свих суверених држава. Кант је препознавао да су државе *sine qua non* слободе али, понекад, и највећа претња слободи, и завршио са надом да ће се ове двосмислености

разрешавати постепено — развојем република, духа трговине и побољшањем међународног права кроз телеолошки усмерену историју.

И други класични либерали су заговарали идеју о мирољубивој природи република, односно о миру и ублажавању као духу република, уз идеју и о трговини као алтернативи освајањима. Класични либерали су показали генерални недостатак интереса за међународну политичку машинерију, односно, сумњу према управљању и арбитрарној моћи унутар државе пресликали су на одбацивање планова за стварање наднационалне државе сматрајући их спекулативним филозофским конструкцијама. Ратове су сматрали углавном последицом неуспеха унутрашњих политичких структура у апсолутистичким државама и монархијама, и преовлађујуће меркантилистичке организације економије, која се видела као подстрекач ратова за економске добити (и империјалистичке амбиције држава). Пут ка вечном миру класични либерали су углавном тражили кроз републику, као облик управе, и кроз тржиште и слободну трговину. Детерминанте мира биле су, према њима, постављене, у првом реду, у преображају унутрашњих структура. У погледу економских услова мира, мада су класични либерали углавном фаворизовали слободну трговину и били против меркантилизма, нису сви мислили исто о могућим политичким и пацификујућим ефектима трговине.

Модерни либерални интернационалисти су се вратили заговарању међународне организације, односно потребе за јаком међународном управом која би обезбедила услове за светски мир и либерални светски поредак. Мада је и даље постојала група либертаријанаца на трагу класичних размишљања против међународне организације и за апсолутни *laissez faire*, са почетком XX века долази међу либералима до удаљавања од тих корена и до заговарања јаке међународне управе. Заједнички за обе групе либерала је био интерес за економске узроке и последице рата и мира.

Критика либералног интернационализма у посматраном периоду била је усмерена првенствено на његово потцењивање улоге моћи у међународној политици, и истовремено прецењивање стварне и потенцијалне улоге морала, права, јавног

мњења и других нематеријалних санкција. Тврдило се и да позивање либерала на универзалне интересе ради успостављања трајног мира представља само промоцију и одбрану одређеног *statusa quo*, или маскирање посебних интереса. Кључна критика је усмерена на чињеницу да либерали увек траже неки облик добровољног пристанка држава на сарадњу пре него што њихова решења изазову последицу. Они нису предлагали никакво посебно решење за успостављање трајног мира, осим да се поуздамо у добровољни пристанак држава да своје послове повере међународним институцијама. Другим речима, уместо конкретних решења они су нудили „верско-моралне и емотивне апеле" и наду „да је историја на страни анђела", без разумевања да остварење реда и правде готово без средстава за доношење и спровођење одлука, захтева виши ред савршенства људи или држава. „Предлог којим се тражи добровољни пристанак држава на сарадњу рационалан је ако га се дословно свако придржава, али је и горе од бескорисног ако га се придржава само мањина".[281] Овај проблем идентификован је као проблем времена и тешкоћа постизања симултане акције, која постоји међу независним јединицама било да је то у породици, држави или међу државама.

[281] Waltz, Kenneth N., *Čovek, država i rat: Teorijska analiza*, preveo Damir Grubiša, Institut za međunarodne odnose, Barbat, Zagreb, 1998, str. 60, 134-135.

ДРУГИ ДЕО

ТЕМАТСКИ ПРИКАЗ ЛИБЕРАЛНИХ ТЕОРИЈА О РАТУ И МИРУ

2. Тематски приказ либералних теорија о рату и миру

Неуспех Друштва народа, првог великог либералног експеримента у међународној управи, да спречи или да битно утиче на међународне сукобе који трагичан врхунац доживљавају у Другом светском рату, довео је до пада политичког оптимизма који ће трајати скоро до краја Хладног рата. Првих деценија после Другог светског рата, западном академском заједницом потпуно су доминирали реалисти и анализе односа снага у свету. Наизглед је парадоксално то да управо у првим постратним деценијама долази до формирања и ширења мноштва специјализованих међународних институција, и развоја међународних економских односа, у оквиру или поред Организације уједињених нација.

Либералне теорије које су пратиле описани развој — (нео)*функционалистичке* теорије, биле су мање нормативне од теорија из претходних деценија. То се подудара са методолошким трендом у истраживањима мира и рата у целом периоду после Другог светског рата, а посебно 60-их и 70-их година XX века, који обележава пресудни утицај бихејвиорализма, позитивистичких метода, и жеље да се старе либералне тезе прилагоде емпиријским истраживањима и провере новим егзактнијим методама. Либерални оптимизам поново донекле оживљава крајем 70-их година XX века са новим таласом *институционалистичких* истраживања упадљиво сличних старим у објашњењу ставова о већим изгледима мира и међународне сарадње у новом времену обележеном *међузависношћу.* Крај хладног рата и почетак 90-их година XX века поново су подстакли либералну политичко-нормативну агенду као и тврдње да је превазиђен не само социјализам као идеолошки такмац либерализма, него и реализам као супарник у објашњавању међународних односа.

Старе либералне тезе о пацификујућем утицају међународних институција, ширења демократије и економске међузависности доживљавају ренесансу у новом добу обележеном *глобализацијом*. Битно је, ипак, на почетку истаћи да су све три наведене савремене тематске варијације теза либералног интернационализма (либерални институционализам, теорија демократског мира, комерцијални

либерализам), елабориране још у контексту Хладног рата, и да су у периоду после њега добиле посебан замах. У тематском смислу су, дакле, поново главна преокупација либералних интернационалиста три идеје „либералног троугла”: о пацификујућем дејству ширења међународних институција, демократије и економске међузависности. Будући да су кључне претпоставке ових савремених дискусија постављене још од стране претеча либерализма и класичних либерала, уз преглед и анализу савременог мишљења призваћемо још једном неке битне претече либералног интернационализма (Кант, Вилсон).

2.1. Међународне институције и мир у свету: либерални институционализам

Упркос неуспеху међуратног Друштва народа, великог либералног експеримента у међународној управи, архитекте светског поретка после Другог светског рата нису биле убеђене да се сличне опште међународне организације треба потпуно одрећи. Управо супротно, историјско искуство међуратног периода (посебно Велика економска депресија), као и катастрофе два светског рата, дали су снагу захтевима за неки нови облик међународне управе, посебно у погледу економских и социјалних питања. Оно што је разликовало ове поновљене реформске напоре од оних после Првог светског рата, јесте већа пажња која се сада поклањала економској и социјалној политици, што је показало и организовање у оквиру Уједињених нација и многих других специјализованих агенција, укључујући и бретонвудске институције, у циљу унапређења глобалне трговине и размене, као и оснивање целог система економске, техничке и социјалне сарадње.

Доминантна теоријска подлога оваквог развоја у првим деценијама после Другог светског рата постаће *функционализам*, као један од либералних приступа међународним односима. Овај правац је англоамеричког порекла и изведен, делом, из америчког искуства са институцијама које су обезбеђивале посебне јавне услуге, а

које су биле одвојене од територијалне основе државне власти.[282] Организовање у оквиру Уједињених нација и гомиле других специјализованих агенција, укључујући и бретонвудске, у циљу унапређења глобалне трговине и размене, узимао се као доказ функционалистичке теорије. Парадоксално, такав развој је одражавало и жељу САД, као либералног хегемона после Другог светског рата, да утврди либерални светски поредак у коме ће се неговати демократија и капитализам, и самим тим поткопавао је кључне поставке либералне теорије, пошто је скоро потврдио претпоставку реалиста да међународна управа може да постоји само уз одобрење хегемонистичке силе, у најбољем случају или, у најгорем случају, просто као инструмент за унапређење њених интереса.[283] Углавном, и институционалисти и заговорници хегемоније постратни развој узимали су у прилог своје теорије.

У поређењу са реализмом који је послератних година доминирао академском заједницом на Западу, либерали су понудили прогнозе са више наде за међународну сарадњу и оптимистичније оцене способности међународних институција да помогну државама да њу и остваре. Ова врста либералних теорија која се бави међународним организацијама у постратном периоду јавља се у више варијанти: функционалистичка теорија интеграције (1940–1950), неофункционалистичка теорија регионалне интеграције (1950–1960); теорија међузависности (од 1970-тих).[284] Ове три варијанте либералних теорија ће од 80-их година добити нову формулацију и назив „либерални институционализам“, и остаће до данас доминантан либерални правац о питањима међународне управе, као и питањима рата и мира.

---

[282] Пример такве нове институције у САД била је Власт Долине Тенеси (*Tennessee Valley Authority*, TVA) која је обезбеђивала једну такву јавну услугу. Наиме, седам америчких држава се одрекло своје власти над речним сливом и створило посбену агенцију за планирање и извршење амбициозног плана конструкције брана, хидрауличког инжењеринга, производње енергије, стварања радних места у области која је редовно била угрожаван поплавама. Организација је створена 1933. године. Више у: Steele, Brent J. , “Revisiting Classical Functional Theory: Towards a Twenty-First Century Micro-politics,” *Journal of International Political Theory*, 2011, Vol. 7, No. 1, p. 18.

[283] Cf. McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, *o. c.*, p. 272.

[284] Cf. Grieco, Joseph, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism“, *International Organization*, Vol. 42, No.3, 1988, *o. c.*, p. 486.

Функционалистичка теорија интеграције развила се од 40-их и 50-их година XX века са главним представником Дејвидом Митранијем (*David Mitrany,* 1888–1975) и његовом књигом из 1966. године о „практичном систему мира“, као и Ернстом Хасом (*Ernst B. Haas,* 1924–2003) и његовим опсервацијама о стању „изван националне државе“ из 1964. године.[285] Централна аргументација функционалистичке теорије тицала се стварања међународних агенција и организација са ограниченим и специфичним надлежностима одређеним функцијама коју оне врше. Функционалне агенције могу, тако је гласила аргументација, да делују само унутар територије оних држава чланица које изаберу да им се придруже, због чега оне не представљају претњу за суверенитет државе. Фукционализам је ипак предлагао ублажавање ефеката суверенитета државе у интересу побољшања глобалног благостања.

Неофункционалистичка теорија регионалне интеграције, која је уследица у наредним деценијама, развила је аргументацију са јаснијим „нападом“ на суверенитет државе, објашњавајући ефектом „преливања“ сарадње из неполитичких у политичке области као пут за напредак квазифедералног пројекта Европске уније који је тих година и започео. Неофункционализам се развија од 50-их и 60-их година XX века као форма функционализма примењеног на регионални ниво, која објашњава ране фазе у стварању институција касније развијених у Европску унију. Овај правац зато, логично, развијају функционалисти из претходне фазе, на пример Ернст Хас у делу „Уједињеје Европе: политичке, економске и социјалне снаге“ из 1968, [286] али и други, као рецимо Карл Дојч (*Karl W. Deutsch,* 1912-1993) са размишљањима о односу суверенитета и интеграције.[287]

---

[285] Mitrany, David, *A Working Peace System*, Chicago: Quadrangle Press, 1966; Haas, Ernst B., *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964.

[286] Haas, Ernst, *The Uniting of Europe: Political, Economic, and Social Forces, 1950-1957*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1958.

[287] На пример у: Deutsch, Karl, “Between sovereignty and integration: Conclusion”, *Government and Opposition*, 1974, Vol. 9, No. 1, pp. 113-119.

Од 70-их година XX века развија се теорија међузависности са главним представником Робертом Кохејном (*Robert O. Keohane,* 1941-) и књигом „Моћ и међузависност: Светска политика у транзицији“.[288] Теорија међузависности се развија у тзв. либерални институционализам током 80-тих година XX века сазревањем аргументације о све већој међузависности у светској политици и даљем процесу ширења компетенција међународних агенција (међународих организација), које прогресивно стичу нормативне одговорности, одговорности стварања правила, спровођења правила, и коначно програмске одговорности.

У контексту стварања међународне управе, и у овом савременом периоду поставља се питање суверенитета држава, што видимо и из овог кратког увода. То питање односа суверенитета према међународном организовању постављале су и претече федерализма, што смо видели у претходним одељцима тезе, а посебно јасно га је поставио Имануел Кант, који се сматра и зачетником либералног интернационализма. Зато се чини опортуним да се, и овом приликом, и пре него што пређемо на савремена истраживања, осврнемо још једном на Кантово дело и сазнамо шта је он, заправо, подразумевао под светском федерацијом, и како је њен настанак повезао са питањем суверенитета држава. Тим пре што овим новим истраживањима о међународним организацијама недостаје, као што ћемо видети, теоријска апаратура, „теоријска копча” која би повезала њихове „важне увиде” које нуде, а која се, можда, може наћи код претеча либералне мисли о рату и миру.

2.1.1. Рани институционализам: Кантов „федерализам слободних држава”

Постоји раширено уверење да је Кант заговарао међународну федерацију у савременом смислу речи, као једину алтернативу рату, под јединим условом да се у њу ступа добровољно. Разлог за то уверење је Кантова честа употреба термина као што су „федерализам слободних држава”, „савез народа”, „слободна федерација” или „федерални савез”. Међутим, Кант није заговарао „светску владу”, нити било које

[288] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977.

друго мање универзално уједињавање држава. Добровољну оганизацију није сматрао јединoм алтернативном светској влади, за шта се уобичајено тврди да произлази из његовог одбацивања силе. Кант се веома снажно противио међународној организацији и светској влади, будући да је инсистирао да државе, исто као и појединци, не могу бити лишене слободе. Као што појединци морају себи наметнути државу да би остали слободни, тако и Кантова „слободна федерација" мора бити нешто што државе морају саме себи да наметну и да, истовремено, остану слободне.[289] У спису „Ка вечном миру", Кант каже дословно следеће:

> „Какве год да савезе или међународне организације државе међусобно развију, мир неће бити заштићен, него ће до њега доћи онда када државе, као трајно независни народи, добровољно прихвате владавину права која неће бити подржана међународном организацијом нити физичком силом".[290]

Према Канту, међу државама у свету, као и међу појединцима у природном стању, постоји стално насиље или претња насиљем. Државе, као „дивљаци без закона", међусобно су „природно у незаконском стању".[291] Не постоји закон изнад њих, нема судије међу њима, нема правног процеса којим државе могу да траже своја права. Оне то могу да учине само ратом. Према Канту, ни ратови ни мировни уговори који следе за њима не могу да реше питање на чијој страни је право, јер мировни уговор може само да оконча појединачни рат, али не и ратно стање, будући да се увек

---

[289] Cf. Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.*, pp. 66-67.

[290] Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden*, Gesammelte Schriften, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008; (http://www.korpora.org/kant/aa08/341.html, приступљено 9. јула 2011. године), S. 355-356. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 146]. Надаље у тексту користи се оригинални немачки текст у преводу аутора ове дисертације, док су у заградама дати и бројеви страна у српском преводу.

[291] Kant, Immanuel, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* [1784], Gesammelte Schriften, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008; 5 May 2010 (http://www.korpora.org/kant/aa08/015.html, приступљено 7. јула 2011. године), S. 27-28. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка", *о. ц.,* стр. 36-38]. Осмо начело из „Идеје опште историје".

налази нови изговор за сукоб (а ратно стање се не може једноставно назвати ни неправедним, јер „ту је свако судија у својој ствари“).[292]

После увођења дистинкције између међународног и грађанског стања, Кант наставља са разликовањем међународног права какво оно *јесте*, и владавине права каква *би требало* да буде, чиме је, заправо, признао да чак и у владавини права — каква би требало да буде, и даље не би постојала делотворна међународна власт, нити било какве санкције осим самодисциплине. Јер „(...) ако међународну власт треба уопште замисљати у условима у којима она не може да постоји, онда такву федерацију разум нужно повезује са појмом међународног права”.[293] То потврђују да Кант користи изразе као што су „федерација” и „савез држава” као опис онога што је суштински владавина права између држава које остају суверене: „Међународно право уопште је могуће само под условом да претходно постоји неко правно стање. Без тога нема јавног права (...) Но раније смо видели да је федеративно стање међу државама, чија је намера да елиминише рат, једино правно стање које не задире у слободу држава (...)”.[294] Кантова дилема овде је била како да замисли постојање законитог међународног поретка без међународног јавног права. Он је истрајао у томе „да оцрта то тело међународног јавног права које треба да постоји, и које би могло, по његовом мишљењу, да обавља посао међународног политичког система.”[295]

Идеја међународног права, код Канта, претпоставља да постоје многе суседне државе, независне и одвојене једне од других. „И мада такво стање значи већ само по себи рат (ако федеративна заједница држава не спречи да плану непријатељства), ипак је и оно, према идеји нашег ума, боље него да једна држава својом моћи надвиси остале и да се оне под њеном влашћу стопе у универзалну монархију. Јер,

---

[292] Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden*, o. c., S. 355-356. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 146].

[293] *Ibid*.

[294] *Ibid*., S. 385. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 167-168.]

[295] Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, pp. 67–68.

што је обухват власти већи, деловање закона постаје слабије, а бездушни деспотизам, након што искорени клице добра, пада на крају у анархију.”[296]

Кант је сматрао да је боље стање рата *per se*, него уједињавање држава. Идеја међународног права (права народа) претпоставља одвојено постојање многих држава, међусобно независних. Таква ситуације *per se* претпоставља стање рата. Из тачке гледишта разума, ипак је и таква ситуација боља од потпуног спајања свих држава у једну, зато што закони све више губе делотворност како се владавина повећава, а резултат је „бездушни деспотизам” који, „пошто искоријени клице добра, пада на крају у анархију.”[297]

Ако је под међународним правом подразумевао постојање независних држава, остаје да се његова визија и решење за међународни проблем рата и сукоба потраже у космополитском праву. Поставља се питање на шта је Кант тачно мислио када је описивао космополитиско право. И сам наслов Кантовог „Трећег дефинитивног члана” есеја о вечном миру, у којем он објашњава „космополитско право” збуњује читаоца пошто га је тешко помирити са тврдњом да је Кант био заговорник спајања свих држава у једну, и он гласи: „Право грађана света биће ограничено на услове универзалног гостопримства (нем. *Hospitalität*)”[298] Према Канту, људи имају право да теже слободи у онолико одвојених држава колико то природни услови захтевају, и то посебно у оним „заосталим областима” где држава још увек није развијена. „Гостопримство” значи „право сваког странца да не буде непријатељски третиран кад ступи на тло неког другог, (...) али му се то право може и ускратити осим уколико са тим није повезано и његово уништење”.[299] То право не подразумева право странаца да захтевају да постану стални становници, него се оно заснова на праву посете (нем. *Besuchsrecht*) које „припада свим људима као друштвеним бићима (...) и протеже се

---

[296] Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden, o. c.,* S. 367. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 154.]

[297] *Ibid*.

[298] *Ibid.*, S. 357. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 147]. Трећи дефинитивни члан. „Право грађана света“ или „космополитско право“, представља „право грађана једне општељудске заједнице (лат. *ius cosmopoliticum*, нем. *Weltbürgerrecht*)”.

[299] *Ibid.*, S. 358. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 148.]

даље од покушаја да се успостави могућност општења са староседеоцима".[300] За Канта, дакле, идеја о праву грађана света, космополитском праву, није била никаква „фантастична и настрана правна замисао, него је у неписаном кодексу и државног и међународног права нужна допуна за јавно право човека уопште, а тиме и за вечни мир."[301]

Кант је говорио о томе да је злопотреба наведених лимита космополитског права довела европске земље до тога да тврде да имају право на освајање прекоморских земаља. Он је био критичар колонијалне праксе цивилизованих европских земаља, због које очување лимита „права на гостопримство" помоћу „светског права" уједно представља и начин да „до мирних узајамних односа дођу и најудаљенији народи света, који на крају постају равноправни, и тако се напокон људски род још више приближава стању космополитског устава".[302]

Најтежи проблем је, како је сам Кант говорио, увођење праведног грађанског устава и, у ту сврху, „законитих спољних односа", што је уједно и „најтежи и последњи проблем који човечанство решава".[303] Кант дозвољава, заправо, да је његово потпуно решење и немогуће, јер „[и]з тако кривог дрвета, од каквог је човек направљен, не може се истесати ништа сасвим право. Нама је природа ставила у задатак да се само приближимо тој идеји."[304] Кант, међутим, истовремено тврди, у вези са овим огромним проблемом чије решење захтева, како и сам примећује, пуно времена, да постоје неке индикације да је напредак већ остварен ка решењу, чак и на „малом делу пута које је човечанство прешло идући ка томе циљу".[305] Кант указује да, ако се погледа историја, открива се „правилан ток у побољшавању државног

---

[300] *Ibid.*, S. 358–359. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 148-149]

[301] *Ibid.*, S. 360. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 149-150]. Prvi dodatak, O garanciji večnog mira.

[302] *Ibid.*, S. 358–359. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 148-149].

[303] Kant, Immanuel, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte*, *o. c.*, S. 26. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка", *о. ц.*, стр. 34-35.]

[304] *Ibid.*, S. 23. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског грађанског поретка", *о. ц.*, стр. 33-34].

[305] *Ibid.*, S. 27. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...", *о. ц.*, стр. 37.]

поретка у нашем делу света (који ће вероватно једног дана дати законе свима осталим).”[306] Кант тврди да, чак, иако је тај процес ка законитом систему односа међу државама до сада „био приметан само у врло грубом нацрту, ипак се у неку руку већ почиње јављати неко осећање у свим деловима, од којих је свакоме стало до тога да се целина одржи; а то даје наде да ће се једнога дана, након много револуционарних преокрета, напокон остварити оно што је највиша сврха природе, опште светско грађанско стање као крило у којему ће се развити све исконске обдарености људске врсте.”[307] На томе је Кант заснивао уверење да, када се узме у обзир опште начело системског уређења свемира (да је свет конституисан као систем) „могло би се закључити да је таква револуција стварна”.[308]

Кант је дефинисао идеалну државу као ону чија је слобода била ограничена „тако да може да коегзистира са слободом других”, као и законски међународни устав у којим би „свака, па и најмања, држава могла да очекује безбедност и права, не из властите моћи или властите правне процене, него једино из тог великог савеза народа (лат. *Foedus Amphictuonum*), из једне сједињене моћи и једне уједињене воље која одлучује према законима.”[309] То је оно „светско грађанско стање јавне државне безбедности”, „космополитска држава јавне безбедности”, „уједињење држава” које Кант помиње. Кант означава „половину пута” у развоју човечанства која је превађена, пута који неће бити потпун све док државе користе све своје снаге „за сујетне и насилничке планове за проширење, па тако непрекидно ометају споро и напорно унутрашње формирање начина мишљења својих грађана”.[310]

Централни Кантов аргумент у вези међународних односа јесте да, ако се мир икада учврсти, то ће бити последица природне експлоатације супротности између држава, резултат заједничких потреба и интереса држава за последице константних,

---

[306] *Ibid*., S. 29. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...”, *о. ц.*, стр. 38-39.]

[307] *Ibid*., S. 28. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...”, *о. ц.*, стр. 37-38.]

[308] *Ibid*., S. 27. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...”, *о. ц.*, стр. 37.]

[309] *Ibid*., S. 22, 24. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...”, *о. ц.*, стр. 33, 34-35.]

[310] *Ibid*., S. 26. [Кант, Имануел, „Идеја опште историје ...”, *о. ц.*, стр. 33, 34-35.]

заправо, вечних надметања. Ово је централни аргумент које следи директно из његове концепције историје, као и из схватања државе.[311] Ради се о томе да је Кант разумео да је политика борба: он је имао идеју о могућој равнотежи, не као о простој и аутоматској хармонији, него као о нечему што се увек остварује у суровим сукобима.[312] Када описује шта државе и свет морају да ураде, или да постану, ако желе да омогуће морално понашање, Кант објашњава и, у одређеном смислу оправдава, неуспех људи и њихових владара да остваре моралну исправност.[313] Многи либерали Кантовог времена, као и после њега, гледали су на рат као просто неприлику и застрањивање, и нешто што лежи изван историје, такорећи, док је Кант, супротно томе, једним ударцем осудио рат и показао да је његово појављивање очекивано, а не случајно. На крају, Кант нас није оставио са убедљивим предсказањем краја ратова и владавине међународног права, него са дубљим разумевањем узрока ратова и дубоких тешкоћа да се нешто уради у вези тога.[314]

Даље се поставља питање како се савремени либерали односе према дилемама које је још Кант идентификовао, првенствено у односу суверенитета држава и међународне организације.

2.1.2. Даљи развој функционалистичко-институционалистичких истраживања

2.1.2.1. Функционализам

Функционализам као приступ међународним организацијама заговара међународну сарадњу у научним, хуманитарним, социјалним и економским питањима. Тврди се да „одвојиве одговорности” или функције јавног сектора, као што су метеоролошки подаци, сарадња у контроли међународног аеро саобраћаја,

[311] Cf. Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace*, *o. c.*, p. 76.

[312] Waltz, Kenneth N., “Kant, Liberalism and War”, *o. c.*, p. 339.

[313] *Ibid*., p. 340.

[314] *Ibid*.

спречавање пандемијских болести, унапређење одрживог развоја, јесу питања која охрабрују узајамно поверење и навику сарадње између влада држава, уместо покушаја да се сарађује на много осетљивијим питањима суверенитета (држављанство, монетарна унија или национална одбрана).[315] Основе за такву наду дала је Повеља Уједињених нација која у члану 55. проглашава као циљ унапређење услова стабилности и развоја виших животних стандарда, економског и социјалног напретка и развоја, док се члановима 56. и 57. Повеље предвиђа оснивање разних специјализованих агенција које су доведене у однос са УН, и које су могу да дају препоруке за координацију политика и активности. Од 1945. године са стварањем функционалних агенција за економску и научну сарадњу, бретонвудских институција (Светске банке, Међународног монетрног фонда, итд) и помоћних агенција, шире се задатаци и врши даља специјализација међународне управе у овим „функционалним областима“.[316] И низ других специјализованих агенција УН, типични су примери функционалног приступа у пракси.

Функционализам је, дакле, подупирао настанак низа агенција и активности у оквирима система УН, али ван оне улоге коју УН имају као систем колективне безбедности**.** Намера стварања ових агенција и програма било је управо одвајање „функционалне сарадње” од политичких и безбедносних питања која су се третирала у оквиру Генералне скупштине и Савета безбедности УН. Разликовање и одвајање функционалних (техничко-менаџерских) од политичких и безбедносних питања основа је категоризације на „ниску политику” (*low politics*) и високу политику (*high politics*). Управо на ту поделу је усмерена и основна критика функционализма.

---

[315] Cf. Imber, Mark F., “Functionalism”, *Encyclopedia of Governance*, 2006, SAGE Publications, 20 May 2009, (http://www.sage-ereference.com/governance/Article_n202.html, приступљено 17. јуна 2011. године).

[316] Такве организације и институције су Међународна финансијска сарадња (IFC, 1956) или Међународна асоцијација за развој (IDA, 1960). Ранија варијанта тзв. јавних међународних унија била је, нпр. Међународна унија за телекомуникација (ITU, 1865) или Универзална поштанска унија (UPU, 1874) које су тежиле и промоцији и регулацији нових технологија. Ту спада и Међународна организација рада (ILO, 1919) којом се институционализује улога организоване радничке класе унутар окружења стандарда међународних људских права. Затим, ту су Међународна организација за цивилно ваздухопловство (ICAO), Светска метеоролошка организација (WMO), Светска здравствена организација (WHO), Програм за развој УН (UNDP) и друге.

Наиме, основна претпоставка да је могуће одвојити функционална и политичка питања, и тако изоловати функционалну сарадњу од политичких спорова између земаља чланица од почетка се доводи у питање. Иљис Клод (*Inis Claude*), аутор који се превасходно бавио питањима колективне безбедности, критиковао је претпоставку о одвојивости (*separability*) приоритета: мада би оно олакшало улогу држава, то „хоризонтално одсецање којем функционализам прибегава може бити сасвим неповољно за њихово правилно административно поступање као образац вертикалне сегментације наметнут од стране националне државе; претерано раслојавање није више од помоћи од претеране компартментализације“.[317] Претпоставку о „одвојивости приоритета”, сматрао је доста наивном идејом заснованом на погрешној и вештачкој дистинкцији, која служи углавном да се истакне оригиналност и јединственост овог приступа. Клод је заправо сматрао да услове за функционалну сарадњу између држава ствара управо мир, а не обратно — да функционална сарадња ствара мир, и да тзв. техничке одлуке увек имају политичке импликације.[318]

И сами функционалисти, посебно у фази неофункционализма, одустајали су од строге сегрегације ниске и високе политике, па је тако и Ернст Хас тврдио да се функционализам превише ослањала на готово детерминистичко веровање у способност техничких решења за решавање политичких спорова. Коначно, систем стварања бројних „одвојених агенција“ критикован је и због оптерећености „одвојеним функционалним одговорностима“, и за, у основи, стварање „секторализма“, из кога произлазе проблеми координације, умножавање функција и бирократске конкуренције, који су били предмет бројних академских расправа о реформи и ефикасности унутар самих држава чланица.[319]

---

[317] Claude, Inis, *Swords Into Ploughdhares*, New York, Knopf, 1964, p. 388.

[318] *Ibid*., pp. 348-350.

[319] Ове проблеме је идентификовала и, на пример, „Агенда 21“ усвојена на Самиту УН о земљи у Рију 1992; *Agenda 21*, UN Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro on June 13, 1992, Ch. 8 (http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf, приступљено 1. јула 2012. године)

Осим наведених „методолошких критика“, функционалистички приступ је био предмет и *идеолошке, политичке* критике. Када је раздобље успона мултилатерализма од 1945. до 1975. године почело да јењава, функционалне агенције су остале изложене критикама и са лева и са десна. За конзервативаце, чије критике доминирају током 80-их година XX века, „функционалне агенције“ биле су превише везане за социјално-демократске моделе бирократије јавног сектора у тзв. државама благостања.[320] Потом су оне биле подвргнуте критикама левице током 90-их година XX века, посебно бретонвудске финанцијске институције, које као „агенти глобализације” занемарују своје мандате за смањење сиромаштва и заштиту околине.[321]

2.1.2.2. Остала рана истраживања

Осим истраживања о функционалним међународним организацијама, и друге теме су окупирале истражиче у раном периоду после Другог светског рата. Тема је био, на пример, *систем колективне безбедности* УН кроз истраживање улоге норми на којима почива светска организација, понашања држава у њој, спремности држава да употребе силу или да прете употребом силе, као и испитивања како ови стандарди утичу на понашање држава. Мада су, у крајњем, више веровали равнотежи снага него нормама, аутори који су се бавили овим темама покушавали су да пронађу механизам који може да објасни дејство институција на понашање држава, односно то како оне

[320] Значајна критика ових агенција након 1975. године долазила је од стране неколико узастопних америчких администрација. Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*) је у преписци са Међународном организацијом рада (ILO) 1975. године критиковао њене политичке одлуке и неуспехе прописаног поступка. САД се повукле из *ILO* између 1977–1980, и на кратко привремено обуставиле своје суделовање у *IAEA* 1982–1983. У оба случаја, критика САД се пресудно фокусирала око оптужби да су ове агенције усвајале дискриминаторне праксе против Израела и његовог права на партиципацију. САД су напустиле УН организацију за просвету, науку и културу (UNESCO) крајем 1984, наводећи шири спектар питања која се тичу буџетске ефикасности, преклапања програма и ограниченог темпа реформи. То повлачење је трајало више од 15 година, преиспитивање је иницирао Бил Клинтон, а у време Џ. Буша након 2001. су се САД поновно прикључиле овим агенцијама.

[321] Imber, Mark F., “Re-reading Mitrany: a pragmatic assessment of sovereignty“, *Review of International Studies*, Vol. 10, Iss. 02, April 1984, pp. 103ff.

утичу на контролу силе и односе снага.[322] У наведеном контексту, једна од тема је била употреба вета у Савету безбедности УН, и то посебно како се Хладни рат захуктавао, и како је овај орган ОУН све више остајао „без зуба“, а пажња се померала ка Генералној скупштини УН и могућностима да се у њој гласа у блоковима, и сличним темама. Постојао је и један налет истраживања који је сугерисао одговоре на питања колективне безбедности упућивањем на улогу САД у процесу деколонизације, затим војну помоћ за Кореју, исл.[323]

У овом периду истраживања су се бавила и: Генералним споразумом о тарифама (*GATT*) у контексту трговачке политике; Саветом Европе и његовим покушајима да добије сагласност за своју визију Европе у европским престоницама; стратегијама директног утицаја (лобирања) на националне владе кроз националне парламенте; односом између међународних институција и унутражње политике; механизмом утицаја међународних организација; питањима транспарентности њиховог рада, репутације и легитимације, као и унутрашњих политичких притисака.[324]

Генерално говорећи, рана постратна литература о међународним организацијама била је, мада веома фокусирана на формалне организације, ипак „мање наивна и легалистичка, а више политички сензитивна него што јој се обично признавало.“ (...) Она је „признавала да природа међународног политичког система обезбеђује контекст за делотворност међународних институција, да институционална ефективност треба да буде подвргнута емпиријским истраживањима, и да разрађена

[322] Cf. Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, “Theories and Empirical Studies of International Institutions”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, p. 731.

[323] *Ибид.* Примери за ову врсту истраживања: Niemeyer, Gerhart, “The Balance Sheet of the League Experiment”, *International Organization*, Vol. 6, 1952, pp. 537-558; Ball, Margaret M., “Bloc Voting in the General Assembly”, *International Organization*, Vol. 5, 1951, pp. 3-31; Cohen, Benjamin V., “The Impact of the United Nations on United States Foreign Policy”, *International Organization*, Vol. 5, 1951, pp. 274-281.

[324] Cf. Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, “Theories and Empirical Studies of International Institutions”, *o. c.*, p. 732.

организациона структура није увек најбољи приступ остварењу међународне сарадње“.[325]

Раним постратним истраживањима међународних организација недостајала је, међутим, теоријска апаратура и „професионална критична маса истраживача” која би развила њихове закључке, па су многи од њих поново пронађени и унапређени тек после више од две деценије.[326] У првих пар послератних деценија није постојао концептуални оквир који би повезао постојећа сазнања, нити је било систематских компаративних покушаја да се провере уочене законитости. Могло би се рећи да су рана истраживања међунродних организација представљала „још једну истраживачку агенду, помешану са модерним методолошким оруђима”.[327] Наиме, током 50-их и 60-их година XX века све је већи био утицај бихејвиорализма у политичким наукама генерално, па тако и у изучавању међународних организација, и, као последица, све је већи био утицај метода квантификовања и емпиријске методологије преузете из других наука. Тако се и истраживачки програм убрзо фокусирао на описивање образаца гласања у Генералној скупштини УН, без систематичних покушаја уопштавања и оцене корисности тог приступа. Овај истраживачки програм је лако прихватио да је само гласање у УН било супститут владвини у тој институцији, упркос упозорењу скептика да је међународни систем фундаментално различит од унутрашњих система, да гласање у међународним телима нема исту функцију као у демократски изабраном парламенту, или да гласање у међународним телима има пре свега „делиберативну улогу јер такви гласови нису ништа више од пропагандних покушаја.[328]

Углавном, истраживачком агендом је од средине 60-их година XX века је доминирала политика која се води унутар Уједињених нација.[329] Основни је био

---

[325] *Ibid*.

[326] *Ibid*.

[327] *Ibid.*, p. 733.

[328] *Ibid*. Пример за наведена упозорења скептика: Hoffmann, Stanley, *Contemporaty Theory in International Relations*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1960, pp. 1–4.

[329] *Ibid*.

интерес за објашњење зашто неке земље имају тенденцију да гласају заједно, у блоковима, или да формирају „легислативне коалиције”. (...) „Већина литературе је била вођена методолошки а не концептуално, и била веома индуктивна у погледу својих главних емпиријских резултата. Мало је било покушаја да се истражи степен у којем концепт репрезентације или победе на изборима у унутрашњем окружењу може смислено да се примени на међународне институције. Овај истраживачки програм изгубио је трку под тешким нападима од стране оних истраживача који су захтевали чвршће оправдање за фокусираност на Генералну скупштину као ‘микрокосмос’ светске политике.“[330]

Уместо на формални карактер међународних организација, једна група истраживача се, делом у одговору на наведену критику, фокусирала на „структуре и процесе утицаја“ у међународним организацијама, полазећи од тога да се оне могу анализирати као препознатљиви политички системи у којима се могу идентификовати обрасци утицаја.[331] Ова истраживања, за разлику од оних инспирисаних бихевиорализмом, подстакла су изучавање модела утицаја међународних организација који се развија на међувладином нивоу (*transgovernmental model*). Она су се фокусирала на наддржавне коалиције састављене од делова влада држава и делова међународних организација, а њихов најзначајнији закључак био је да потенцијални савези међународних бирократија и група за притисак на националном нивоу представљају важан „канал” кроз који међународне организације могу да утичу на политику држава.[332]

Друга група истраживања је била подстакнута неофункционалним приступом регионалним интеграцијама Ернста Хаса, који је појединцима и интересним групама приписивао динамичнију улогу у процесу интегрисања „плуралних заједница“.

---

[330] *Ibid*., pp. 733-734.

[331] *Ibid*., pp. 734-735.

[332] *Ibid*. Примери за ову врсту истраживања су: Cox, Robert W. and Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decisionmaking in International Organization*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1973; Cox, Robert W., “The Executive Head”, *International Organlization*, Vol. 23, 1969, pp. 205-230; Keohane, Robert and Joseph Nye, “Transgovemmental Relations anid International Organizations”, *World Politics*, Vol. 27, 1974, pp. 39-62.

Тврдило се да интересне групе и други учесници процеса одлучивања „уче” о користима од свог ангажовања у политици заједнице која се интегрише и мењају своје ставове који их усмеравају ка „интегрисаном систему”.[333] Према Хасу, „политичка интеграција је процес којим актери мењају своје лојалности, очекивања, и политичке активности према новом центру, чије институције поседују или захтевају јурисдикцију над *предпостојећим* националним државама”.[334] Обиље истраживања је покушало да утврди да ли међународне организације могу да допринесу „учењу”, било когнитивно или афективно (емотивно), а ставови цивилних службеника, политичких намештеника, и чак националних легислатора били су изучавани као доказ да дужина и природа њихове повезаности са разним врстама међународних организација доводи до промене понашања.[335]

Овај истраживачки приступ већ годинама оптерећују три проблема.[336] Прво, он не успева да доведе до консензуса о утицају међународних организација на ставове појединаца. Друго, овај приступ никада није успео да поново успостави везу између ставова и исхода, политика или акција. Треће, истраживачи никад нису били у стању да превазиђу проблем необјективности, који и сам објашњава већину позитивних ставова које су имали службеници повезани са међународним институцијама.

2.1.2.3. Међународни режими, међузависност и неолиберални институционализам

Током 70-их година прошлог века изгледало је да долази до застоја у развоју међународних организација (ЕУ, УН), будући да је све већи број светских проблема

---

[333] Пример за истраживање ове врсте је: Ernst, Manfred, “Attitudes of Diplomats at the United Nations: The Effects of Organization Participation on the Evaluation of the Organization”, International Organization, Vol. 32, 1978, pp. 1037-1043.

[334] Haas, Ernst, *Uniting of Europe,* Stanford: Stanford University Press, 1958, p. 10.

[335] Cf. Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, “Theories and Empirical Studies of International Institutions”, *o. c.*, pp. 735-736.

[336] *Ibid.*

остајао изван њиховог дохвата. Самим функционалистима је постајало јасно да постојећи јаз између карактера међународне политике и аранжмана формалних организација није лако помирити. Неофункционализам је, као теоријска оријентација, тиме губио наклоност, а све више је постајало очигледно да је превазиђен ранији фокус на формалне структуре и мултилатералне аранжмане засноване на уговорима. То је подсакло истраживања политике изван формалних институција и „међународних режима", дефинисаних у смислу правила, норми, принципа, и процедура које фокусирају очекивања од међународног понашања. Та истраживања су била покушај да се разумевање међународних организација замени разумевањем међународног управљања у много ширем смислу, у смислу „констелација правила, а мање задатака самих колективних међународних агенција".[337]

Даља истраживања међународних режима усмерила су размишљања у три правца.[338] Прво, фокус се пребацио на то како међународни режими настају и како се трансформишу, као и на бихејвиоралне последице норми и правила, уместо на дистрибутивне последице самог понашања.[339] Друго, интерес за нормативни аспект међународних режима природно је довео до разматрања субјективног значења тих норми и до истраживачке парадигме која је била више наклоњена развоју конструктивистичке школе мишљења у међународним односима.[340] Треће, до средине 80-их објашњења међународних режима помешала су се са објашњењима међународне сарадње генерално. У том смислу, посебно се издвајају дела Роберта Кохејна који је своју „измењену функционалну теорију" институционализоване сарадње проверавао кроз изучавајуће таквих области као што су трговина, нафта и

[337] *Ibid.*, pp. 736-737. Пример је текст: Strange, Susan, *States and Markets*, London: Frances Pinter, 1988. Један од првих колективних покушаја да се објасне ефекти режима био је првенствено заинтересован за „дистрибутивне последице" норми међународног режима хране, тврдећи да је важно да се размотри „начин на који глобални режим хране утиче (…) на здравље, моћ, аутономију, заједницу, прехрамбену добробит, (…) и понекад физички опстанак (…)". На пример: Hopkins, Raymond F. and Donald J. Puchala, "Perspectives on the International Relations of Food", Interntational Organization, Vol. 32, pp. 581-616.

[338] *Ibid.*, pp. 737-738.

[339] На пример: Krasner, Stephen, *International Regimes*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983.

[340] На пример: Ruggie, John Gerard, "Collective Goods and Future International Collaboration", *American Political Science Review*, Vol. 66, September 1972.

новац.[341] Полазећи од претпоставке о рационалности актера, која је била заједничка све обимнијој литератури о политичкој економији, поменута истраживања тежила су томе да покажу начин на који државе могу да превазиђу проблеме везане за колективне акције, високе цене трансакција, и мањак информација или асиметрију у међународним режимима.

Нови либерални институционализам од 80-их година XX века препознатљив је по прихватању кључних реалистичких претпоставки, укључујући реалистички аргумент о анархији која омета међународну сарадњу. Они су прихватали кључне поставке реализма, док су истовремено тврдили да је, упркос томе, међународну сарадњу лакше остварити него што то реалисти тврде. Њихове слабости отвориле су простор за снажан реалистички контранапад крајем 80-их година XX века, када су неки реалисти, посебно неореалисти, изнели логичке и емпиријске приговоре институционалној истраживачкој агенди. Из тога се развила расправа између неолибералног институционализма и неореализма, која је довела и до специфичне синтезе ова два конкурентна приступа у теорији међународних односа.

Приказана мапу развоја функционалистичко-институционалистичких приступа међународним односима даље ће бити илустрована кроз анализу аутора које су дали највећи теоријски допринос описаном развоју. За одељком о најчувенијем функционалисти Дејвиду Митранију, као представнику прве фазе — функционализма, следе прикази теоријских размишљања Ернста Хаса и Карла Дојча, као представникао нове фазе функционализма и теорија интеграције. На крају, посебан одељак посветићемо савременом либералном институционализму, са акцентом на теорију Роберта Кохејна и расправу неолибералних институционалиста са неореалистима у међународним односима. Коначно, на крају овог поглавља, изнећемо анализу теорије колективне безбедности, која је, за разлику од претходних приступа, директније усмерена на питања рата и мира.

[341] Keohane, Robert O., *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

2.1.3. Функционализам и неофункционализам: Митрани, Хас, Дојч

2.1.3.1. Дејвид Митрани и „практични систем мира“

Дејвид Митрани је најближи правцу који се означава као функционализам, и заправо творац овог правца. Овај британизовани Румун, новинар и дипломата, није имао претензије за теоријску софистикацију саму по себи, а 1948. године је то изразио следећим речима: „Изгледа да је судбина свих периода транзиције то што су реформатори спремнији да ратују око теорија него да се заједно окупе око проблема (...) Ја не представљам теорију ја представљам тескобу (енг. *anxiety*)“.[342] Ипак, његови ставови уграђени су у тадашње „теорије модернизације”, а вера у научни прогрес коју је изражаво представљала је кључну либералну вредност још од средине XIX века. Митрани је највише објављивао 30-их и 40-их година XX века инспирисан посебно успехом неких Рузвелтових експеримената у међународној сарадњи, сматрајући да се домаћи експерименти могу поновили и на међународном плану.[343]

Митрани се бавио питањима која превазилазе државне границе и покушавао да државе суочи са њима. У ту сврху, развио је „функционално-социолошки” приступ, као супротан „политичко-конституционалном” приступу међународним проблемима. У светлу неуспеха великих планова као што је Друштво народа, заговарао је другачију форму међународне сарадње, која не би почињала са плановима некаквог федералног уређења које прате правне и конституционалне тешкоће. Сарадњу је сматрао кључном у свету економске међузависности, где заједнички економски интереси захтевају међународне институције и правила. Мрежа односа међузависности довела би до „практичног система мира” (*working peace system*) између чланица ових агенција, а процеса преливања (*spill over*)

---

[342] Mitrany, David, “The functional approach to world organization”, *International Affairs,* 1948, Vol. 24, p. 350.

[343] Митранијева дела из тог периода су: *The Problem of International Sanctions*, Oxford, Oxford University Press, 1925; *The Land and the Peasant in Rumania: The War and Agrarian Reform (1917–21),* London, Milford, 1930; *The Progress of International Government*, London, Allen & Unwin, 1933; *Effect of the War in South Eastern Europe*, New Haven, Connecticut, Yale University Press, 1936.

проширивао би њихов мандат и надлежности у поређењу са надлежностима националних држава.[344]

Митрани је био веома сумњичав према интергацији која се обавља према плану, посебно ако политичари контролишу тај процес, и сугерисао, управо супротно, да међународа сарадња почне са специфичним транснационалним питањима (нпр. контрола болести), где постоје неки изгледи да се примени специјализовано техничко знање и где би успех таквих „функционалних" аранжмана довео до даљих покушаја да се понови то искуство у све ширим процесима. Митрани је веровао да ако државе почну да на међународне агенције са специфичним мандатима преносе функционалне одговорности за бављење питањима око којих постоји широки консензус у погледу потребе за сарадњом, током времена ће ослабити принцип правног и територијалног суверенитета. Митрани је био убеђен да постојећи међудржавни систем може да постане „делотворни систем мира": „Нашу веру морамо да положимо не у заштићени мир (као што је колективна безбедност) него у делотворни мир; он не би био ништа више ни мање од идеје и тежње ка друштвеној безбедности узете у најширем смислу".[345] Он је сматрао да ће такав процес почети кад државе почну да признају да имају све већу одговорност за обезбеђење благостања својих грађана, одговорност коју не могу да испуне изоловано.

Суштина функционализма се изражава у тврдњи да људи могу да се одвикну од лојалности националној држави помоћу искуства плодне међународне сарадње. Међународне организације се стварају „да би повећале благостање појединаца и изван нивоа који се постиже унутар државе", а тиме појединци и групе почињу да стичу знање о користима од сарадње „коју ствара међузависности подривајући најважнију базу националне државе".[346] Сам Митрани је веровао да индивидуална лојалност националној држави зависи од способности државе да обезбеди све дужи

[344] Mitrany, David, *The Functional Theory of Politics*, New York, St Martin's Press, 1975, p. 10ff.

[345] Mitrany, David, *A Working Peace System*, Chicago, University of Chicago Press, 1966, p. 92.

[346] Taylor, Paul, "Introduction' to David Mitrany", *The Functional Theory of Politics*, New York, St Martin's Press 1975, p. xxii.

списак потреба које боље могу да се задовоље међународном координацијом.[347] У одређеној мери, он је сматрао односе између националне лојалности и међународног управљања „игром нулте суме“, што се, ипак, не може тврдити „здраво за готово“, нити емпиријски подаци потврђују тако јасну условљеност националне лојалности, и нема довољно истраживања у том контексту.[348] Исто тако, и исказ да национализам подлеже притисцима међузависности остаје непотврђен, отворен за критику и контроверзан.[349]

Функционализам је био недвосмислен у критици доктрине суверене једнакости. Сам Митрани је ограничавао право чланства и право гласања у функционалним организацијама како би одржао „прихватљив однос између одговорности и власти“, а посебно је критиковао принцип „једна држава један глас“ у агенцијама Уједињених нација: „Уместо правне фикције једнакости, треба да постоји очигледна и чињенична неједнакост у неким областима, која произлази из стварних разлика у моћи и интересима у погледу неке специфичне функције, али такође ограничено на ту функцију.“[350] Једнакост је, за Митранија, била немогућа, док је репрезентативност императив.[351]

Због оваквих ставова Митранијев „функционални елитизам“ се квалификује и као „антитеза демократији“, док се, са друге стране, функционализам хвали управо као суштинска ствар за остварење демократије онда када демократско одлучивање превазилази вештачки обухват територијалних граница.[352] Тврди се и да је оваквим ставовима Митрани био испред свог времена, и да његов функцкионални приступ организацијама представља социјални и економски еквивалент идеје „супсидијарности” о којој се данас расправља у контексту ЕУ, и идеје да политичке

---

[347] Mitrany, David, *The Functional Theory of Politics*, o. c., p. 209.

[348] Taylor, Paul, “Introduction’ to David Mitrany”, *o. c.*, p. xxii.

[349] Griffiths, Martin, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, first edition, Routledge, London, 1999, p. 193.

[350] Mitrany, David, *A Working Peace System*, *o. c.*, p. 65.

[351] Mitrany, David, *The Functional Theory of Politics*, *o. c.*, p. 99.

[352] Наведено у: Griffiths, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, *o. c.*, p. 192.

одлуке треба предузимати на најнижем нивоу организације који је под утицајем тих одлука.[353]

2.1.3.2. Ернст Хас и неофункционализам

Ернст Хас је један од оснивача неофункционализма у изучавању регионалних интеграција, посебно у Европи. Од 70-их година XX века пручавао је улогу „консензусног знања" међу елитама у олакшавању међудржавне сарадње, и потенцијал за реформу деловања УН.[354] Његови рани радови о европској интеграцији фокусирали су се на „конституционални федерализам" као средство интеграције држава у већи политички оквир, или на функционална средства унапређења транснационалне сарадње која почиње са „ниском политиком" за решавање прекограничних проблема, за које се захтева, барем у првој инстанци, аполитично решење.[355] „Неофункционализам", како је касније овај правац постао познат, јесте покушај да се пажња фокусира на процес који је на делу у специфичним случајевима регионалне интеграције у Западној Европи.[356]

Хас је делио Митранијеве идеале наднационалности, али је био заинтересован и за специфична институционална средства којима постојеће државе у европском региону могу да превазиђу национализам, који је сматрао препреком и оптерећењем, и да учествују у стварању новог облика међународне организације. Док је Митрани био донекле нејасан у погледу тога како ће се процес интеграције одвијати, Хас је већ развио модел који се није ослањао на нормативне претпоставке, алтруизам или веру

---

[353] *Ибид*.

[354] Haas, Ernst, *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organisation*, Stanford, Stanford University Press, 1964.

[355] Haas, Ernst, "International integration: the European and the universal process", *International Organization*, Vol. 15, Ho. 3, Summer 1961, pp. 366–392.

[356] Видети: Risse, Thomas, "Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration", Prepared for Tanja Börzel (ed), *The Disparity of European Integration. Revisiting Neofunctionalism in Honour of Ernst B. Haas*, Special Issue of *International Organization*, Cambridge, 23.11.2004, (http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/haas_jepp_tr.pdf, приступљено 14. августа 2012. године)

да ће раст економске међузависности бити довољан да створи захтеве за ближом међувладином сарадњом.[357]

Хас је дефинисао интеграцију као „процес који приморава политичке актере у више препознатљивих националних окружења да примене своје лојалности, очекивања и политичке активности према новом и већем центру, чије институције поседују или захтевају јурисдикцију над предпостојећим националним државама," што је процес који је лакше остварити у регионалном контексту какав је западна Европа, посебно у светлу њене историје и заједничких демократских вредности у периоду после рата.[358]

За разлику од Митранија, Хас је признавао да ће бити тешко или одвојити техничка од политичких питања, или спречити сукобе између држава ако су добити од сарадње неједнако расподељене.[359] Према томе, за Хаса је било суштинско увођење формалних инстируција које би увеле и подржале уговоре склопљене међу националним државама. Таква тела требало би да уживају аутономију од националних држава, ако желе да буду ефикасна, а цео процес неће деловати ако државе не прихвате и владавину права и принципе већинског одлучивања. Државни суверенитет временом ће нестајати, када једном тај процес почне и оснују се институције на тим начелима и како се сарадња из једне сфере активности „прелије" у друге, а бирократски процеси доношења одлука се развију на наднационалном, мада регионално специфичном нивоу. Са укључивањем све више актера у тај процес, доћи ће до неког облика „социјализације" међу елитама, који ће даље „омекшати" оданост национлној држави у корист ширег признања интереса региона као целине.[360]

Мада је Хас признавао осетљивост политичких препрека са којима се суочавао процес интеграције и покушао да укључи рационалност елите и властити

---

[357] Griffiths, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, *o. c.*, p. 92.

[358] Haas, Ernst, "International integration: the European and the universal process", *o. c.*, p. 366.

[359] *Ibid*., pp. 367-368.

[360] *Ibid*., pp. 369-370.

интерес у свој модел, он је задржао функционалистичку идеју да ће напредак у више техничким и економским питањима довести до веће политичке сарадње. Међутим, он је наглашавао и то да неофункционализам, познат и као „федерализам на рате" (*federalism by instalments*), великим делом зависи од способности елита и политичких предузетника да примене „консензуално знање" на решавање заједничких проблема.[361]

Изучавање регионалних интеграција достиже врхунац раних 70-их година XX века, након чега долази до опадања интересовања за њих, па је чак и сам Хас признао да су интеграције можда превазиђене инспирисан трендовима који нису успели да се одрже како се развијала та деценија (70-их XX века).[362]

Како се успорила европска интеграција, тако су постајале јасне бројне потешкоће у примени Хасових идеја на подручја изван западноевропског контекста. Три такве тешкоће су основне. Прво, „у недостатку јасно дефинисане 'зависне варијабле' (оне коју су неофункционални модели покушавали да објасне), није било јасно како се мери да ли интеграција напредује или назадује током времена. Будући да је интеграција сматрана више процесом него исходом, недостатак специфичности значило је да тај појам пати од нејасноћа, пошто је значио различите ствари различитим људима".[363] Друго, мада је сам Хас тврдио да се бави процесом научног истраживања „ослобођеним вредности" (*valuefree*), „нема сумње да се он надао да ће тај процес довести до већег ступња наднационализма у западноевропској политици, чиме је занемарио испитивање оних услова и чинилаца који би могли да успоре тај процес".[364] Штавише, концепт „преливања" би могао и да смањи жељу за већом интеграцијом међу државама, и покаже потенцијалну слабост парцијалних мера и нежељене последице које могу изазвати политичку кризу ако се потешкоће не

[361] *Ibid*., pp. 390-291.

[362] Haas, Ernst, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Berkeley, University of California Press, 1976.

[363] Griffits, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 2009, *o. c.*, pp. 93-94.

[364] *Ibid*., p. 94.

антиципирају или планирају.[365] Коначно, трећи проблем је „нејасна будућност европске интеграције посебно у недостатку покушаја да се испуни оно што се често назива „демократским дефицитом".[366] Осим ако не буде постојао напор да се развију демократске процедуре доношења одлука како би се осигурао легитимитет и одговорност регионалних организација које запошљавају техничке стручњаке и бирократе, опасан јаз се може развити између грађана држава и регионалних организација. Коначно, остаје нејасно да ли је неофункционализам примењив на друга подручја осим западне Европе, у ком случају је његов значај као универзалне теорије доста ограничен.[367]

Из наведених разлога, Хас се разочарао неофункционализмом 70-их година. Истовремено, он није изгубио из вида важност самог међународног организовања, а последње деценије живота био је међу главним учесницима расправа око могућности и пожељности разних реформи Уједињених нација. Он је 1990. године објавио књигу „Кад знање представља моћ", у којој се жали на релативну неактивност многих потенцијално важних међународних организација, за које је тврдио да треба да буду реформисане тако да постану „трајни учесници" и да развију способност да се прилагоде новим изазовима и проблемима у међународној заједници.[368]

Учење Ернста Хаса је карактеристично по „ригорозном придржавању стандарда емпиријске методологије у комбинацији са хуманистичком посвећеношћу већој сарадњи међу државама у трагању за светским поретком".[369] Хас је у раним радовима био дубоко под утицајем функционализма и настојао да открије средства којима национална држава може да се превазиђе, а касније је постао уверен у потребу за глобалним поретком кроз постојећи систем држава.

---

[365] *Ibid*.

[366] *Ibid*.

[367] *Ibid*.

[368] Haas, Ernst, *When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations*, Berkeley, University of California Press, 1990, p. 212.

[369] Griffits, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, *o. c.*, p. 95.

2.1.3.3. Карл Дојч и регионалне интеграције

Карл Дојч, амерички политиколог и социолог чехословачко-немачког порекла, бавио се истраживањем рата и мира, национализма, сарадње, комуникација и интеграције. Дојч је био пионир студија кибернетике у међународним односима фокусирајући се на комуникацију и контролу у политичким системима са књигом „Нерви владавине" (1966) која је представља покушај да се опишу услови под којима системи одлучивања могу да управљају протоком информација.[370]

Дојч је био пионир изучавања регионалних интеграција на бази изучавања односа међу државама северноатланстске области током 50-их и 60-их година XX века.[371] Појмом „безбедносне заједнице" (*security community*) као описом односа између држава у одређеним регионима, Дојч је унео већу сложеност у уобичајену оштру дихотомију односа хијерархијске власти (на унутрашњем нивоу) и анархичне борбе за моћ и безбедност (на међународном нивоу).[372]

Дојч је вероватно најпознатији по радовима о социјалним предусловима и динамици национализма и регионалне интеграције, и ригорозној примени бихејвиористичких метода на изучавање процеса социјалне мобилизације на унутрашњем и међународном нивоу (односно процеса промене који утиче на битне делове становништва у земљама које пролазе рапидну модернизацију), и бавио се развојем емпиријских квантитативних индикатора такве промене.[373] Предложио је модел национализма заснованог на идеји да је национализам подстакнут потребом да држава управља процесима мобилизације који су, по дефиницији, сасвим

[370] Deutsch, Karl W., *The Nerves of Government*, Free Press, 1966.

[371] Deutsch, Karl W.; Sidney A. Burrell, Robert A. Kann, Maurice Lee, Jr., Martin Lichterman, Raymond E. Lindgren, Francis L. Loewenheim, and Richard W. Van Wagenen, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organisation in the Light of Historical Experience*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1957.

[372] *Ibid.*, pp. 6-7.

[373] Karl Deutsch, "Social mobilisation and political development", *American Political Science Review*, Vol. 40, 1961, pp. 493f.

трауматични за грађане ишчупане из старих окружења, навика и обавеза, и мобилизовани у нове обрасце групног чланства и организационог понашања.[374]

Дојч је дао теоријски допринос интеграцијама најпре разликовањем између амалгамације (спајања, стапања) и интеграције.[375] Амалгамирана, стопљена заједница (*amalgamed community*) има један врховни центар одлучивања, али то не значи да је њена супротност проста анархија. Могуће је имати бројне велике суверене земље које су међусобно повезане у форми „плуралистичке безбедносне заједнице" и које су убеђене да су екстрамно мале шансе да сила буде употребљена за решавање сукоба између њих. Оне су довољно „интегрисане" да подсећају на „амалгамирану безбедносну заједницу", без потребе да пренесу суверенитет на супранационални ниво. Дистинкција анархија — хијерархија не треба да се сматра дихотомијом, него је, према Дојчу, пре треба посматрати у облику спектра. „Интеграција и амалгамација се преклапају, али не потпуно … може да постоји и амалгамација без интеграције [нпр. грађански рат], и…интеграција без амалгамације [нпр. међународни мир]." Уместо да се намеће стапање на међународном нивоу као пожељан пут ка миру, Дојч сугерише да је боље тежити увођењу „плуралистичке безбедносне заједнице".[376]

У регионалном контексту, израз „безбедносна заједница" има два специфична значења код Хаса. У првом случају, заједница држава је у стању да интервенише кроз дипломатске технике или механизме на спречавању насилног решења сукоба својих чланова. Други захтев је способност заједнице да колективно представи заједнички војни фронт против спољњег актера или скупа актера. Постоји, такође, неколико

---

[374] Deutsch, Karl, "Nation and world", in *Contemporary Political Science: Toward Empirical Theory*, Ithiel de Sola Pool (ed.), New York, McGraw-Hill, 1967, p. 271.

[375] Deutsch, Karl et al., *Political Community and the North Atlantic Area*, *o. c.*, p. 7.

[376] *Ibid*. Суштински значај за овај Дојчов пројекат имала је идеја „равнотеже трансакције и интеграције" (*transaction-integration balance*). Раст трансакција међу људима не води аутоматски ка већој интеграцији, већ су битни „количина трансакција, политичких, културних или економских, које стављају терет на институције за мирољубиво прилагођавање или промену међу становништвом које учествује у њој". Како се повећава количина узајамних трансакција, повећавају се и прилике за насилне сукобе. Зато је кључна ствар у тежњи за мир „трка између све веће стопе трансакција међу становништвима у појединачним областима, и раст интегративних институција и пракси међу њима". Cf. Deutsch, Karl, *Political Community at the International Level*, Garden City, New York, Doubleday, 1954, pp. 39–40.

кључних претпоставки или критеријума који су релевантни за настанак безбедносне заједнице, нпр. каква год да је регионална организација, она мора поседовати довољно институционалне зрелости да генерише дипломатске технике постављене тако да отклоне проблеме и кризе. Даље, таква зрелост мора бити пропраћена узајамном спремношћу међу земљама чланицама за решавање разлике на организационом нивоу. Штавише, међусобно бенигна очекивања чланица морају бити јасно усклађена видљивим обрасцем интеракција или реципроцитета. И коначно, државе у безбедносној заједници морају имати заједничку перцепцију претње која се тиче спољних актера.[377]

Кључни допринос развоју међународне теорије Дојч је дао подржавајући „бихејвиористичку револуцију", у дисциплини која је довела до расправе 50-их и 60-их година XX века, посебно у Великој Британији. Њега је увек интересовала замена квантитативних података неодређеним хипотезама заснованим на историјским или идеолошким тумачењима, и део његовог доприноса дисциплини лежао је у оснивању сложених банки података за унапређење емпиријске теорије у компаративној политици и међународним односима.[378]

Дојч ће бити упамћен као пионир у проучавању међународних интеграција, барем на регионалном нивоу, и као водећа фигура у покушају да се унесе већа методолошка строгост у емпиријска истраживања међународних односа и компаративне политике. Његов теоријски рад је инспирисао многе који су пратили траг који је поставио 50-их и 60-их година XX века у међународним односима и његов методолошки допринос у успостављању легитимитета формалног моделовања у проучавању међународних односа.

[377] Deutsch, Karl et al., *Political Community and the North Atlantic Area*, *o. c.*, p. 40.

[378] Према: Griffits, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, *o. c.*, p. 179.

2.1.4. Међузависност и неолиберални институционализам

2.1.4.1. Кохејн и „сложена међузависност”

Од средине 60-их година XX века чинило се да је доминација САД у свету економије доведена у питање економским опоравком и све већим јединством Европе, као и рапидним економским растом Јапана. Економска међузависност је, ипак, наставила да расте, а стопа учешћа САД у светској економији се још и повећала после 1970. године. Та перцепција ерозије америчке моћи, која је створила утисак о ерозији важности међународних режима, довела је до тога да се међу либералима све чешће постављало питање може ли, и како, међународна сарадња да се одвија и без хегемоније једне земље. Строго институционалистички одговор био је да постоји све већа потреба за координацијом политика коју је створила међузависност; а када хегемонистички режим падне, могуће је развити симетричније облике сарадње (након прелазног раздобља од неслоге). Став да међународни систем може да се развије ка стабилним конфигурацијама сарадње упркос смањењу америчке моћи, најупечатљивије је формулисао Роберт Кохејн средином 80-тих година XX века у форми „неолибералног институционалног приступа” који, како је он тада признао, тек треба да буде дефинитивно проверен пошто је свет „тек ступио у постхегемонистичку еру”.[379]

Институционалисти, дакле, не одговарају директно на питање да ли институције производе мир, него на мање амбициозан циљ — да објасне појављивање сарадње у случајевима кад се интереси држава, у основи, не сукобљавају. Они одбацују „суморно“ схватање светске политике и тврде да међународне институције могу да помогну државама да сарађују. Кохејну је била намера да „критикује, сопственим терминима, реалистичку црну слику неизбежности или хегемоније или сукоба”.[380] Међутим, иако је формулисан као алтернатива реализму, овај приступ завршава као модификовани структурални истраживачки

[379] Keohane, Robert O., *After hegemony*”, *o. c.*, 1984, p. 218.

[380] *Ibid.*, p. 16.

програм, односно структурално тумачење појављивања међународних правила и процедура, и покоравања држава тим правилима и процедурама. Институционалисти прихватају кључне поставке реализма, док истовремено тврде да је упркос томе сарадњу лакше остварити него што реалисти тврде.

Кохејн је проверавао своју измењену „функционалну теорију" институционализоване сарадње у областима као што су трговина, нафта и новац, и дошао до закључка да је „смањење америчке моћи" од 70-их година XX века само део објашњења за слабљење режима у овим областима. Чак и после 70-их година када, како он верује, САД престају да буду хегемон, Кохејн тврди да су напредне индустријализоване државе наставиле да покушавају да координирају своје политике у светској политичкој економији. Првом књигом коју треба поменути у том контексту, под називом „Транснационални односи и светска политика" из 1972. године, Кохејн је разматрао могућност „транснационалних односа" међу недржавним актерима, као што су мултинационалне компаније. Ту је изразио императив да се превазиђе заступљена фокусираност истраживања на међудржавне односе.[381]

Неколико наредних година Кохејн се креће од вишезначних описа „међузависности" света ка теоријском третману последица „сложене међузависности" по политичко вођство и одржање и промену режима. Резултат је следећа његова књига под нсловом „Моћ и међузависност: светска политика у транзицији" из 1977. године, где се директно доводе у питање кључне претпоставке реализма, и која представља прву књигу у овом периоду која систематски представља хипотезе о међузависности и проверава их на великом броју емпиријских података.[382] Основни аргумент наведене књиге је да у свету међузависности реалистичка парадигма може ограничено да се користи у размевању динамике

[381] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1972.

[382] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977.

међународних режима, тј. правила игре којима се управљају доносиоци одлука у међународним односима.[383]

Заговорници међузависности образлажу мишљење да међузависност унапређује мир, тврдећи да је „проста међузависност" постала „сложена међузависност", и да она чвршће повезује економске, а тиме и политичке интересе држава. Кохејнова књига „Моћ и међузависност" почиње излагањем два теоријска модела: реализма и сложене међузависности, од којих, према Кохејну и Нају, реализам одсликава међународне односе као борбу за моћ; а заснива се на три претпоставке: државе су кохерентне јединице и најважнији политички актери; сила је употребљиви и ефикасан инструмент политике; постоји хијерархија питања у светској политици којом доминарају питања војне безбедности.[384] Међузависност у светској политици односи се на ситуације које одликују реципрочна дејства међу државама или међу актерима у различитим земљама. Тамо где постоје реципрочне (мада не нужно симетричне) скупе последице трансакција, постоји међузависност. Где интеракције немају значајне скупе ефекте, постоји проста међусобна везаност.[385] Међузависност се, у најкраћем, дефинише као узајамна зависност, при чему Кохејн и Нај подсећају да, у обичном говору, „зависност" подразумева стање у којем је неко значајно под утицајем спољашњих сила. „Сложена међузависност" значи да и други актери осим државе учествују у процесу и да нема јасне хијерархије питања; сила је, стога, неефикасна. Под овим условима, исходе одређује дистрибуција ресурса, као и „рањивости" унутар појединачних тематских области; они неће бити повезани са диструбуцијом војне моћи, а транснационални односи ће бити суштински фактори у процесу одлучивања, укључујући међународне бирократске коалиције и невладине институције.[386]

---

[383] Скраћена аргументација у тексту: Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence in the Information Age*," *Foreign Affairs*, September/October, 1998, (http://www.foreignaffairs.com/articles/54395/robert-o-keohane-and-joseph-s-nye-jr/power-and-interdependence-in-the-information-age, приступљено 2. децембра 2012. године).

[384] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, *o. c.,* pp. 8-9.

[385] *Ibid*.

[386] *Ibid*.

Помоћу конструисаних супротстављених модела, Кохејн и Нај даље анализирају главне догађаје у прекоморским и монетарним пословима између 1920. и 1975. године, и испитују детаљно исходе бројних сукоба између САД и Канаде, САД и Аустралије, итд. Они показују да нека питања и неки сукоби више одговарају претпоставкама модела „сложене међузависности" него реализма, и ојачава се потреба за фокусом на појединачну „осетљивост" и „рањивост" актера у појединачним тематским областима. Под условима сложене међузависности, за коју они претпостављају да ће бити све већа у будућности, демократске земље тешко могу да развију и спроводе рационалне спољне политике. То посебно важи када нема безбедносне димензије сарадње, и то чини тешким одређење јасног поретка вредности. Пролифереација недржавних актера и савеза у процесу одлучивања даље усложњава ствар. Кохејн и Нај сугеришу да се такви проблем увећавају у већим државама међународног система.[387]

Књига „Моћ и међузависност" из 1977. године често се цитирана! у области међународних односа као супротност реализму. Ипак, између 1977. и 1984. године сам Кохејн је одбацио покушај да „сложену међузависност" опише као ривала реализму. До почетка 80-их Кохејн је признао да његов модел комплексне међузависности није био јасна алтернатива неореализму, и прихватио многе неореалистичке аргументе, повезујући стварање режима у области финансија, трговине и тржишта нафте са савременом америчком хегемонијом. Утолико је признао да моћ и међузависност нису међусобно независне. Штавише, могло би се рећи да „асиметрична међузависност" представља облик односа моћи. У књизи „После хегемоније" из 1984. године, Кохејн и Нај представља кулминацију свог покушаја да изврше синтезу структуралног неорализма и сложене међузависности.[388] Тај хибридни производ је назван „модификованим структуралним реализмом" или неолибералним институционализмом.

---

[387] *Ibid*.

[388] Keohane, Robert O., *After hegemony*, *o. c*.

2.1.4.2. Институционализам, микроекономски приступ и теорија игара

Неолиберални институционализам прихвата реалистички концепт анархије: државе се сматрају *рационалним егоистима* који „оперишу у свету у коме уговори не могу бити хијерархијски спроведени".[389] Као и реалисти, и институционалисти очекују појављивање сарадње само ако односне државе имају заједничке интересе, али, за разлику од реалиста, институционалисти виде много више интереса држава за сарадњу, и то интереса мотивисаног укупним, апсолутним добитима, односно интереса неоптерећеног потребом упоређивања добити.[390] Поред тога, они доказују да институционализација међународне сарадње ствара „функционалне подстицаје" за ублажавање структуралних ограничења, и при томе полазе, као и неореалисти, од микроекономског приступа примењеног на међународне односе. Функционалне императиве међународне сарадње они објашњавају помоћу концепције „тржишног неуспеха" (*market failure*). Овај концепт је увео Роберт Киохејн у књизи „После хегемоније" у покушају да одговори на питање да ли ће државе наставити сарадњу и у одсуству хегемона, и под којим условима независне земље могу да сарађују у свету политичке економије. Према образложењу наведене концепције, неспутано тржиште јесте најефикаснији механизам за производњу економских добара, али није и за производњу јавних добара (путеви, болнице, итд.), а постоје и ситуације када неограничено тржишно надметање ствара резултате који се могу назвати јавна зла (загађење, на пример). Ти тзв. подоптимални исходи нису резултат нерационалности, али јављају се у ситуацијама када економски актери треба да сарађују, а не да се надмећу. У тим условима тржиште, које промовише надметање, није погодан механизам за суочавање са ситуацијом. Када дође до неуспеха тржишта нужан је алтернативни механизам — државе, које по потреби интервенишу и захтевају од економских актера да сарађују, пре него да се надмећу. Тада анархична структура тржишта пропушта пут хијерархијској структури државе. Иако у међународном систему нема глобалног еквивалента за државу, постојање међународних

[389] Keohane, Robert O. and Lisa L. Martin, "The Promise of Institutional Theory", *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, *o. c.*, p. 39.

[390] *Ibid*.

институција показује да је сарадња сигурно могућа и унутар анархичне арене. Анархија, према неолибералним институционалистима, не спречава сарадњу — она просто отежава њено остварење.[391]

Поред микроекономског приступа, Киохејн се послужио и теоријом игара, или теоријом рационалног избора. Концепт тржишног неуспеха он је моделовао затвореничком дилемом, моделом теорије игара компатибилним са неореализмом.[392] Затвореничка дилема показује могуће понашање два затвореника у ситуацији када се њихова кривица може доказати признањем бар једног од њих. Истражни орган сваком затворенику понаособ нуди слободу и новчану награду ако призна кривицу пре другог, чиме би други затвореник био осуђен. Ако обојица истовремено признају кривично дело, обојица ће добити по десет година затвора; ако ниједан не призна кривицу, обојица ће бити ослобођени без новчане награде. Сваки затвореник појединачно, да би спречио да буде осуђен, покушаће да призна кривицу пре другог затвореника, због чега ће обојица завршити у затвору. Тиме ће индивидуална рационалност довести до колективне нерационалности. Да би се овај подоптимални исход спречио потребно је да затвореници нађу механизам који би им дозволио координирану акцију на бази поверења, чији би резултат било обострано непризнавање кривице и ослобађање од пресуде, без новчане награде. Најбољи резултат за сваког затвореника појединачно био би да другу страну убеди да неће признати кривично дело, а онда је превари признањем којим добија и слободу и новчану награду. Сарадња кроз координирану акцију и развој узајамног поверења је, дакле, други најбољи резултат.

Преведено на терен односа држава, моделом затвореничке дилеме представљен је и функционални императив сарадње и суштина проблема преваре или неизвршења договореног, који државе морају да реше да би остварилe сарадњу.

[391] Скраћено образложење према: Little, Richard, “International Regimes”, u: *The Globalization of World Politics*: *An introduction to international relations*, Baylis, John and Steve Smith (eds), Oxford University Press, second edition, 2001, second edition, pp. 307–308.

[392] Теорија игара или теорија рационалног избора није теорија у смислу у коме су то неореализам или неолиберализам. Она се пре одређује методом, јер кроз конструкцију специфичних математичких модела представља концепте других теорија.

Кључ решења затвореничке дилеме је, према неолибералним институционалистима, да се друга страна убеди да постоји заједнички интерес за сарадњу, односно за краткорочно одрицање (од добити која би се остварила успешним варањем) зарад дугорочне добити (користи од узајамне дугорочне сарадње).

Кохејн је ову логику представио моделом поновљене затвореничке дилеме.[393] Наиме, стандардни модел затвореничке дилеме претпоставља да се игра само једном игра, док се у стварности међународних односа она изводи више пута током времена, што уводи у игру *сенку будућности*, која утиче на стратешке калкулације држава. Пошто ће се, дакле, игра и у будућности играти, постаје рационално да се размишља и о стратегији сарадње.[394]

Главни механизам за установљење и одржање институција није, дакле, постојање хегемона, него *принцип реципроцитета*.[395] Зато се либерални институционалисти фокусирају на факторе који ојачавају принцип реципроцитета: инспекције, надзори извршења кооперативних договора и слично. Нагласак се стављају и на научно *знање.* Наиме, сматра се да државе нису вољне да ограниче своје активности на бази спекулација, као и да одговарају много ефектније када се научници сложе о значају неких налаза. Како комуникација временом постаје много отворенија, и како се шири научно разумевање, тако међународно окружење постаје *богатије информацијама*. Овај тренд олакшаће изградњу институција и у будућности, закључују институционалисти.[396]

2.1.4.3. Проблем неизвршења обавеза сарадње и проблем релативне добити

Киохејн и други институционалисти бавили су се наредних десетак година питањем како међународне институције могу да ублаже или реше проблем

[393] Keohane, Robert O., *After Hegemony*, *o. c.*, pp. 79-83.

[394] У *After Hegemony* он сугерише да његова системска теорија међународне сарадње треба да се замени теоријом о учењу међу државама.

[395] Keohane, Robert O., *After Hegemony*, *o. c.*, pp. 127-130.

[396] Наведно у: Little, Richard, “International Regimes”, *o. c.*, p. 309.

неизвршења, да спрече преваре у кооперативним аранжманима и заштите потенцијалну жртву преваре. Међународне институције би, дакле, требало да утичу на државе да чине краткорочна жртвовања, потребна за решење затвореничке дилеме, ради остварења дугорочне користи: потенцијалном неизвршиоцу би требало послати јасну поруку да ће бити ухваћен, да ће сместа бити кажњен, и да тиме ризикује будућу сарадњу; потенцијалну жртву треба на време упозорити на превару да би се спречиле озбиљне повреде и обезбедила средства кажњавања онога ко вара. Резимирано, према неолибералним институционалистима, правила међународних институција решавају проблем неизвршења кооперативних обавеза уводећи четири главне промене:[397]

1) Правила могу повећати број трансакција између појединачних држава током времена. Ово институционализовано понављање *(institutionalized iteration*) обесхрабрује неизвршење на три начина. Оно повећава цену неизвршења стварањем изгледа за будућу добит кроз сарадњу, чиме ствара сенку будућности, да би одвратило од неизвршења данас. Држава ухваћена у неизвршењу смањује своје изгледе за остварење користи од будуће сарадње, пошто ће жртва вероватно узвратити. Поред тога, понављање даје жртви могућност да узврати ономе ко вара, јер јој дозвољава реципроцитет и стратегију „мило за драго" (*tit-for-tat strategy*). Коначно, оно награђује државу која ствара репутацију успешног спровођења договора и кажњава ону која стекне репутацију неизвршиоца.

2) Правила могу повезати интеракције држава у разним предметним областима. Повезивање области (*issue linkages*) усмерено је на повећање међузависности између држава, које зато неће варати у једној области из страха да

[397] Либерални институционализам углавном је формулисан у следећим главним радовима: Axelrod, Robert and Robert Keohane, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1985, pp. 226–254; Keohane, Robert O., "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, December 1988, pp. 379–396; Oye, Kenneth A., "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1985, pp. 1–24. Rezime logike liberalnog institucionalizma preuzet iz: Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/1995, pp. 5-49. Institucionalisti Robert O. Keohane, Lisa L. Martin nisu odgovorili bitnim i ubedljivim napomenama na ovaj Miršajmerov rezime institucionalističke logike. Videti: Robert O. Keohane, Lisa L. Martin, "The Promise of Institutional Theory", *o. c.*, pp. 39–51.

жртва не узврати у другој. Повезивање области обесхрабрује неизвршење на исти начин као и понављање: оно повећава цену неизвршења и обезбеђује жртви начин да узврати.

3) Структура правила може повећати количину *информација* доступних учесницима у аранжману сарадње, чиме омогућава и ближи надзор извршења. Тиме се обесхрабрује неизвршење на два начина: повећава се вероватноћа да ће неизвршилац бити ухваћен, и обезбеђује се жртви рано упозорење, чиме јој се даље омогућава да предузме мере заштите пре него што буде тешко оштећена.

4) Правила могу смањити цену трансакција (*transaction cost*) индивидуалног аранжмана. Када институције обављају описане задатке, државе су у могућности да мање напора улажу у преговарање и надзор аранжмана, и у обезбеђивање против могућег неизвршења. Повећањем ефикасности међународне сарадње, институције је чине много уноснијом, и тиме много атрактивнијим за државе вођене сопственим интересом.

У одговору на логику неолибералног институционализма, неореалисти су потврдили чињеницу да „проблем неизвршења" представља озбиљну препреку за међународну сарадњу, али су указали и на то да институционалисти игноришу други проблем — проблем релативне добити, што се не може чинити ако се прихвати почетна претпоставка неореализма о анархији у међународном систему. Пошто модел поновљене затвореничке дилеме не одражава у потпуности логику анархије, неореалисти су одговорили новим моделом затвореничке дилеме. Институционалисти су одговорили својим поправљеним моделима. Расправа је постајала све фокусиранија, а модели рационалног избора све сложенији.

Генерално, расправа неолибералних институционалиста и једне групе реалиста која је тој расправи представљала другу страну, тзв. дефанзивни неореалисти, даље се кретала ка приближавању закључака.[398] Институционалисти су усвајали мање екстремну позицију у погледу тврдњи о *апсолутној добити*,

[398] О дефанзивном реализму више у: Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000/01, pp. 128–161.

признањем да се државе које не упоређују добити са другима могу наћи у релативно неповољној ситуацији *vis a vis* супарника. Реалисти су, са друге стране, све више истицали то да они никад нису тврдили да је *релативна добит* све што је важно у кооперативним аранжманима, јер би то значило да међународну политику схватају као *игру нулте суме* (добитак једне стране јесте губитак друге), што она најчешће није. Логично, уследио је идентичан и прешироко дефинисан закључак: да је опредељивање држава за релативну или апсолутну добит од међународне сарадње веома условљено разним околностима, односно да варира од ситуације до ситуације.[399] Међутим, као кључне варијабле унутар конструисаних низова математичких једначина поправљених модела теорија игара откривају се реалистички концепти: *распоред моћи, стратешко окружење, технологија наоружања и слично*.[400]

2.1.4.4. Нео-неосинтеза у међународним односима

Роберт Џервис (*Robert Jervis*), један од теоретичара који се у својим радовима креће управо по линији спајања два нео-правца, види у напред описаној расправи много погрешних и пренаглашених тема. Међународна сарадња је, према Џервису, веома условљена, јер углавном зависи од дијагнозе ситуације, перцепција одлучилаца, опредељења држава, унутрашњих фактора.[401] Неспоразум између дефанзивних неореалиста и неолибералних институционалиста, наставља Џервис, није око постојања институција, или чињенице да се оне налазе онде где је сарадња висока, него око тврдње да ли су оне инструмент држава или имају независан утицај.[402]

---

[399] Више о томе у: Новичић, Жаклина, „Неореализам и неолиберализам у савременој теорији међународних односа“, *Међународни проблеми*, 2007, бр. 2-3, стр. 228-231.

[400] Smith, Stive, “Reflectivist and Constructivist Approaches to International Theory”, u: *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, *o. c.*, p. 226.

[401] Jervis, Robert, “Realism, Neoliberalism, and Cooperation”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, Summer 1999, pp. 42–63.

[402] *Ibid.*, p. 62.

Ако са друге стране послушамо Кохејна и остале институционалисте, изгледа да ни око ове последње тврдње нема спора: „Институционалисти сматрају да су институције укорењене у реалностима моћи и интереса, (...) да дају значајан допринос у коњукцији са реалностима моћи. Институције су важна ’независна’, само у уобичајеном смислу који се користи у друштвеним наукама: контролишући ефекте моћи и интереса, у стварима у којима они постоје. Оне такође имају интерактивни ефекат, што значи да њихов утицај на исход варира, зависно од природе моћи и интереса”. Институционалисти нас подсећају и на почетак ове приче: да они никад нису посматрали институције „без обзира на структуру у којој делују”. Киохејн је закључио да је главна лекција из ове расправе то да је важност релативне добити условљена факторима као што су број великих сила у систему и питање да ли војне предности фаворизују напад или одбрану. [403]

То је општи закључак расправе о могућностима и ограничењима међународне сарадње, моделоване кроз теорију игара. „Заједница моделирања” (*modelling community*) је, међутим, наставила да поставља иста питања о релативној и апсолутној добити у различитим ситуацијама (студијама случајева) на које су примењивани све ригорознији модели рационалног избора. Даљег резултата у виду неких нових хипотеза и закључака, међутим, нема. „Заједница” је оптужена за производњу тривијалних резултата, за „замрзавање” расправе (*chiling effect*) употребом све софистицираних математичких модела, и за „империјалистичку тежњу ка наметању својих омиљених модела целој дисциплини”.[404]

Теоријско приближавање (дефанзивног) неореализма и неолибералног институционализма, као и сваки од ових приступа појединачно, изложени су моћним нападима критике. Критика долази из радикалнијих крила неореализма и неолиберализма, као и из перспективе треће „простране цркве” у теорији

[403] Keohane, Robert O. and Lisa L. Martin, “The Promise of Institutional Theory”, *o. c.*, pp. 42, 44.

[404] Видети расправу: Walt, Stephen M., “Rigor or Rigor Mortis: Rational Choice and Security Studies”, *International Security*, Vol. 23, No. 4, Spring 1999, pp. 5–48. Martin, Lisa L., “The Contributions of Rational Choice: A Defence of Pluralism”, *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 74–83. Walt, Stephen M., “A Model Disagreement”, *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 115–130.

међународних односа — тзв. критичких приступа. Џон Миаршајмер (*John Mearsheimer*), водећи теоретичар (офанзивног) неореализма, данас вероватно и најпопуларнији неореалиста у САД, анализирајући логику неолибералних институционалиста, закључује да у својој последњој форми овај приступ није алтернатива реализму, него је „прогутан" реализмом. Подсећајући на „лажна обећања" међународних институција у Босни, Кавказу и Руанди, Миаршајмер позива институционалисте, да зарад мира у свету и сопствене перспективе, буду мање гласни док не изграде солидну аргументацију у прилог своје позиције.[405]

Институционалисте сматра више реалистичким него либералним приступом и либерал Моравшик (*Andrew Moravcsik*), рецимо. Он тврди да је и по почетним претпоставкама и по закључцима институционализам конзистентан са „тврдим језгром" реализма, а има мало тога заједничког са либералном теоријом међународних односа, која, по његовом мишљењу, полази од централности односа држава — друштво за понашање држава у међународној политици, односно од „друштвених извора државних опредељења у међународној политици".[406] Либерализам у међународним односима објашњава политику као функцију социјалног контекста, фокусира се на домаће конфликте, а не на међународну анархију док, са друге стране, институционалисти схватају опредељења држава у међународним односима „као фиксирана или егзогена", теже „објашњењу политике држава као функције варијација у геополитичком окружењу" и фокусирају се на „начине на које анархија води подоптималним исходима". Зато, по мишљењу Моравшика, неолибералном институционализму треба одузети атрибут „неолиберални" и звати га само институционализам, или модификовани структурални реализам, како је то било у почетку настанка овог приступа.[407] Дејвид Лонг (*David Long*) је отишао најдаље у изразима разочараности институционализмом,

---

[405] Mearsheimer, John J., "A Realist Reply", *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, pp. 82-93.

[406] Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, No. 4, Autumn 1997, p. 536.

[407] *Ibid*, p. 537.

позивајући на „затварање Харвардске школе” уз образложење да је Кохејнов пројекат одузео либерализму његову критичку оштрицу пројекта еманципације појединаца.[408]

Из перспективе офанзивног реализма долази значајна примедба на то да институционалисти своју пажњу концентришу на „унутра усмерене институције” (*inner-directed institutions*), које управљају сукобима међу државама чланицама или олакшавају њихову сарадњу (логика: што више чланица, то више изгледа за мир), али нису усмерене на нарушавање постојећег односа снага. Институционалисти би, према овој сугестији, требало више да се баве „институцијама усмереним ка споља” (*outer-directed institutions*) којима би циљ био утицај на понашање држава изван институција.

С друге стране, космополитско крило либералне теорије међународних односа супротставља реалистичком концепту анархије (одсуства управе) идеју о „управљању без управе” (*governing without government*), односно идеју о развоју глобалне управе без формалне управне структуре, при чему управа значи постојање формалних институција, суверенитета и монопола моћи, а управљање представља социјалну функцију која се остварује кроз мрежу јавних и приватних институција на националном, регионалном и глобалном нивоу.[409]

Коначно, критика и оспоравање и неореализма и неолиберализма долази и из широке групе *критичких приступа* (зову се још и алтернативни, радикални, револуционарни, нови), међу којима је разграничење готово немогуће направити (критичка теорија, социјални конструктивизам, глобализам, феминизам, пост-марксизам, пост-структурализам, пост-модернизам, пост-емпиризам, пост-рационализам, и други *пост* правци). Критичким приступима заједничко је то што полазе од става да је међународна политика *социјално конструисана*, односно да

[408] Long, David, “The Harvard school of liberal international theory: a case for closure”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 24, 1995, pp. 489–505.

[409] Reinicke, Wolfgang H., *Global Public Policy: Governing without Government*, Brookings Institution, Washington, 1989. Navedeno u: Gilpin, Robert, “A Realist Perspective on International Governance”, in Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, p. 241.

понашањем држава управљају идеје и говор (како мислимо и како говоримо).[410] Идеје, дакле, обликују материјални свет, па је једини начин да се свет политике силе промени, да се „говор реализма" као „говор моћи" замени „говором заједништва", „комунитарним дискурсом" и „политиком отпора". Теоријски приступи који су били предмет овог текста критикују се због „необазирања или слабог обазирања на такве факторе у међународном животу као што су идентитети, норме, намере, идеологије или просто идеје", или због „стриктно инструменталистичког смисла" који овим факторима дају, „ако се њима уопште и баве".[411] Пошто тиме „легитимишу постојећи поредак", пошто су усмерени на решавање проблема постојећег међународног поретка уместо да га мењају, сви претходни приступи се, из перспективе тзв. критичких приступа, обележавају називом „теорије за решавање проблема" (*problem solving theories*), насупрот теоријама које конституишу стварност (*constitutive theories*).[412]

Критички приступи оспоравају неореализам и неолиберализам и из епистемолошко-методолошког аспекта. Они одбацују позитивистичку и емпиријску методологију, могућност достизања објективног знања и неутралност чињеница, односно њихову независност од вредности. За критичке приступе истините и објективне тврдње само су одраз, „рефлексија привржености одређеном погледу на епистемологију", због чега се називају и *рефлективистичким приступима*.[413] Оштрицу своје критике критичари посебно усмеравају на *утилитаристички рационализам* неореализма, при чему се не мисли на моралну филозофију повезану са Бентамом и Милом, већ на дефинисање рационалности у терминима средства —

[410] Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

[411] Ruggie, John Gerard, "What Makes the World Hang Together: Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, pp. 855–6.

[412] Cox, Robert and Timothy Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 87.

[413] Stive, Smith, "Reflectivist and Constructivist Approaches to International Theory", *o. c.*, pp. 224–253. Где реалисти виде учвршћен и сазнатљив свет, постмодернисти говоре о могућностима бескрајних тумачења света око њих: „ (...) нема сталности, нема утврдених значења, нема сигурног тла, нема великих тајни, нити крајњих структура, нити историјских граница … постоји само тумачење". Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions", *o. c.*, p. 40.

циљеви, на схватање економске рационалности као „архетипа и идеалне форме” рационалности, што је најочигледније у неореалистичком узимању тржишта за идеални модел рационалне објективне акције и оквира за интерпретацију политичког живота.[414] Пошто су и институционалисти прихватили и даље развили овако схваћен утилитаристички рационализам, у контексту „нео-нео” расправе ова два *meinstream* приступа критикују се и под насловом *нови утилитаризам*.[415]

Критички приступи, „теорије напретка” или „политике наде”, поред залагања за радикалне промене у међународним односима, не садрже, и не нуде, практично употребљиве методе за промене на које с правом позивају. Зато је Кохејн, такође с правом, одговорио да критичка мишљења и говори „остају више израз разумљивих фрустрација, него радни истраживачки програм”, а неореалиста Кенет Волц упозорио да, у међувремену до тог бољег света, ми морамо да живимо у свету какав јесте, и да, ако наду у бољи свет заснивамо само на верско-моралним и емотивним апелима, „у међувремену ће нас истребити гомила ратова”.[416]

2.1.4.5. Наставак развоја институционализма и друга истраживања

Кохејнов пројекат, који је покушава да премости разлику између реалиста и либерала, реалисте није успео да задовољи, док је либерале разбеснео, а неки кажу да је то „судбина градитеља мостова у ‘подељеној дисциплини’,” где је расправа о адекватности алтернативних парадигми првенствено нормативна, а не емпиријска.[417]

Кохејн је наставио и после књиге „После хегемоније” да разрађује свој неолиберални истраживачки програм примењујући га на анализе процеса

[414] Ashley, Richard, “The Poverty of Neorealism”, *International Organization*, vol. 38, No. 2, Spring 1984, pp. 242–244.

[415] Ruggie, John Gerard, “What Makes the World Hang Together: Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *o. c.*, p. 855.

[416] Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 332. Waltz, Kenneth N., “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics”, u: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, *o. c.*, p. 327.

[417] Griffits, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, *o. c.*, p. 110.

одлучивања у Европској заједници и потенцијал за већу сарадњу у развоју еколошких режима.[418] У контексту краја Хладног рата и почетка ере глобализације, обрађује и ову тему, при чему дефинише глобализацију као повећање „глобализма" у смислу „стања света које подразумева мрежу међузависности на мултиконтиненталним раздаљинама", и умножавање и убрзање мрежа и токова новца, капитала, роба, информација и идеја данас услед информатичке револуције .[419] Почетком новог миленијума, Кохејн се, између осталог фокусира и на *nexus* између права и политике, и на нормативну и структуалну динамику правних и политичких институција. У том контексту, развија концепт *легализације*, као системског оквира који се састоји од три генералне варијабле: делегације, прецизности и транспарентности, од којих је свака створена ради оцене узрочних ефеката доношења одлука у међународним организацијама.[420]

У оквиру неолибералног институционалног приступа обрађују се и многе друге теме у трећем таласу, а развијају се разни подприступи, који немају директе везе са питањима рата и мира, већ више са могућностима и ограничењима међународне сарадње. Ту спада проучавање међувладине сарадње (*intergovernmentalism*) где су, опет, државе у центру анализа. Ту је даље и изучавање управљања на више нивоа (*multi-level governance*), које се односи на разматрање ЕУ као политичке заједнице или сложеног система вишеслојне управе.[421]

Може се рећи да трећи талас ренесансе либералног интернационализма од 1980. године до данас има порекло у покушајима да се ова теоријска традиција суочи са два основна питања: шта је суштина либералне логике међународне сарадње; и

---

[418] Keohane, Robert and Stanley Hoffmann (eds), *The New European Community: Decision-making and Institutional Change*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1991; Keohane, Robert and Elinor Ostrom (eds), *Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains*, London, Sage, 1995.

[419] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, "Globalization: What's new? What's not? (And so what?)", *Foreign Policy*, 2000, No. 118, p. 104.

[420] Abbott, Kenneth W., Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter, and Duncan Snidal, "The Concept of Legalization", *International Organization*, 2000, Vol. 54, p. 401.

[421] Више у: Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, "Theories and Empirical Studies of International Institutions", *o. c.*, pp. 729–757.

које су последице глобализације по светски поредак. Нову, врло обимну, литературу либералног интернационализма, одликује занимање за неколико тема.[422] Прво, првенствени интерес је да се објасни, супротно реализму, специфична либерална логика међународне сарадње и међународне управе. Док је за реалисте међународна управа првенствено производ хегемонистичке моћи САД, а учвршћивање мултилатералног светског поретка после Другог светског рата сматра се изразом хегемоније САД и њене тежње ка стварању либералног света, дотле либерални интернационализам покушава да објасни како се међународна сарадња материјализује у свету политике силе, али не више позивањем на алтруизам или природну хармонију интереса између држава и народа као што су то радиле њихове претече. Либерални интернационализам сада покушава да одговори на питање зашто би се, у одсуству принуде, државе добровољно подредиле ограничењима од стране међународних институција или међународне управе.

Други битан тренд у развоју либералне интернационалистичке мисли у овом периоду, а који је повезан са претходним тематским трендом, јесте изражена жеља да се поново успостави кредибилитет либералне теорије тиме што ће се она преформулисати на начин који одговара захтевима више формалних и позитивистичких друштвених наука.[423] Једна од последица овог развоја је тенденција да се превазиђу изразито нормативне анализе у корист теорија које су више дескриптивно или емпиријски проверљиве. Треће одлика овог периода развоја либералног интернационализма јесте широко прихватање става да државоцентрична концепција светске политике више не одговара у покушају разумевања сложености постхладноратовске глобалне политике, а још мање одговара у покуашају схватања како се светом заиста управља. Државе се више не сматрају доминантним, чак ни главним субјектима у глобалној политици. Препознаје се да оне функционишу поред мноштва других тела, од међународних организација преко мултинационалних компанија до снага транснационалног цивилног друштва које обухватају невладине

[422] Према: McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, *o. c.*, p. 273.

[423] *Ibid*.

организације, разне саветничке мреже и транснационалне групе за притисак свих врста. Сматра се да је кључан за управљање глобалним пословима „систем глобалне управе” који се повјаљује са Уједињеним нацијама и њеним агенцијама у средишту, а који координира и регулише широке области транснационалне или глобалне активности. Четврто обележје развоја у овом периоду, је то што, иако се, генерално, глобална управа сматра прогресивном снагом, постоји и истинска забринутост због њеног сиромашног демократског легитимитета и нерепрезентативне природе транснационалног цивилног друштва. За либерале, ова ситуација ствара оно што је Роберт Киохејн изразио кроз „дилему управљања”: институције су неопходне, али и опасне.[424] Овај амбивалентан став према међународној јавној моћи обрађује и обимна литература која се бави реформом и демократизацијом глобалне управе.

2.1.5. Институције колективне безбедности

Теоретичари колективне безбедности баве се директно питањем како да се произведе мир. Они признају да је војна моћ централна чињеница међународне политике и да ће вероватно тако остати у догледној будућности. Кључем за остварење мира сматрају одговарајуће управљање војном силом помоћу институција. Институције су, дакле, кључне за успешно управљање силом, па зато и овај приступ убрајамо у институционализам.[425] Мада се директно баве питањима употребе силе, теоретичари колективне безбедности тврде да је ова теорија експлицитно антиреалистичка, а њени заговорници изражавају одбојност према логици равнотеже снага и традиционалних савеза, као и жељу да се створи свет у којем концепти реалиста неће имати улогу.[426]

---

[424] „Иако су институције кључне за људски живот, оне су и опасне”. Keohane, Robert O., “Governance in a partially globalized world”, *American Political Science Review*, 2001, 95, pp. 1–13.

[425] Мада, према сопственом признању институционалиста, они сами не заступају „идеалистички, вилсонијански концепт колективне безбедности“. Видети: Keohane, Robert O., Lisa L. Martin, “The Promise of Institutional Theory”, *o. c.*, p. 39.

[426] Према: Mearsheimer, John J., “The False Promise of International Institutions”, *o. c.*, p. 5.

Скоро свака расправа о међународном организовању ради изградње мира подразумевала је и разматрање питања колективне безбедности унутар одговарајуће међународне организације, односно питање која власт у њој поседује коначну надлежности и легитимитет за употребу силе. Та су питања јасно идентификована и код Вилсона, према чијем нацрту је израђена повеља Друштва народа, првог покушаја изградње система колективне безбедности различитог од традиционалних савеза и равнотеже снага. Код Вилсона можемо да идентификујемо и главне противречности ове расправе, па се чини адекватним да се, још једном и сада детаљније, осврнемо на овај део Вилсонове доктрине и политике.

2.1.5.1. Вудро Вилсон и Друштво народа

Идеју новог савеза или Друштва народа Вилсон је почео да заговара крајем 1916. године и почетком 1917. године оправдавајући амерички улазак у рат против Немачке. Пре 1917. године је покушавао да заштити неутралност САД и да је задржи изван европских сукоба који су кулминирали у светском рату. Уводећи амерички народ у тај рат, наглашавао је жељу да трансформише стари европски систем међународних односа у нови међународни поредак. Може се рећи да је заштита неутралности САД била Вилсонов циљ до 1917. године, а реформа европске дипломатије после 1917. У оба случаја он је тврдио да хоће да избегне упетљавање САД у традиционалне савезе које је сматрао једном од најгорих особина европских међународних односа. Вилсон је правио оштру разлику између упетљавања у старе савезе (*entangling alliances*), које је снажно осуђивао, и новог Друштва народа, које је сматрао најбољим начином одржања мира („Друштво за мир”), чијем стварању би САД помогле „пошто два скупа зараћених страна, савезници и централне силе, реше своје сукобе око супротстављених ратних циљева и уговоре ‘мир без победе’.”[427]

[427] То је чувени говор „Мир без победе” од 2. априла 2017. Wilson, Woodrow, “Address to Congress April 2, 2017”; in: *Selected Addresses and Public Papers of Woodrow Wilson*, Boni and Liveright, Inc, 1918; 5 May 2010 (http://archive.org/details/presidentwoodrow00unit, приступљено 25. маја 2012. године).

У највећем ратном обраћању (27. септембар 2018), Вилсон свој предлог за ново Друштво народа мири са традиционалним америчким избегавањем уплитања у Европи, и пориче да ће учешће САД у том новом Друштву повредити ту дипломатску традицију: против 'уплитања у савезе' пуног обухвата и истог таквог циља. (...) Само специјално и ограничено уплитање".[428] То ново партнерство демократских држава, ново Друштво народа, било би, дакле, дубоко различито од традиционалних савеза Старог света, савеза старог типа, и то је један од разлога што САД нису биле само једна од савезничких сила, него сила која се са савезницима удружила у коалицију званично познату као Савезничке и удружене снаге, у којој су САД биле једина „удружена" сила. Ова „чудна правна дистинкција одсликавала је типично америчко убеђење у изузетан карактер или јединственост САД" и било је окосница разликовања старог и новог света код Вилсона и његове решености да замени стару европску дипломатију — новом, америчком.[429]

Ново Друштво народа је требало да гарантује мир али, према Вилсоновој замисли, истовремено ће САД остати слободне у одлучивања о свом учешћу у будућој изградњи мира (право вета *право вета* у Савету Друштва народа). Уједно, Друштво народа је Сједињеним Државама требало да пружи прилику за глобално вођство кроз „морално убеђивање", углавном преко утицаја на јавно мњење, а као нова међународна организација, могло би да, у заштити мира, мобилише светско јавно мнење: „[Друшво народа] деловаће као организована морална снага људи широм света, и кад год се или где год да се планирају или замишљају неправда и агресија (...)".[430] Вилсон је сматрао да је непостојање Друштва народа 1914. године онемогућило да се свет ослони на ту моралну снагу јавног мњења како би присилило централне силе да изаберу мир уместо рата. Типичан израз либералне вере у моћ моралног убеђивања је изражена Вилсоновој нади да ће ново Друштва народа олакшати „глобалну моралну посвећеност миру" кроз „рационални дискурс" ради

[428] Wilson, Woodrow, Address delivered in New York City, September 26, 1918, (http://wwl2.dataformat.com/Document.aspx?doc=32183, приступљено 27. маја 2012. године).

[429] Ambrosius, Lloyd E., "Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations", *o. c.*, p. 142.

[430] Woodrow, Wilson, *Addresses of President Wilson on First Trip to Europe*, *o. c.*

мобилисања јавног мњења. Вилсон је наглашавао моралну обавезу Друштва народа, говорећи о „утицају јавности који прочишћује, појашњава и принуђује”.[431]

Наглашавајући морални карактер Друштва народа, Вилсон је такође препознао његов значај за међународно право. Мада је Друштво народа сматрао „друштвом права,” оно за њега није представљало првенствено инструмент међународног права, него обећање новог послератног морала. Вилсон се мање бавио правним преседаним; више је „међународно право надахњивао новим моралом“.[432] Друштво народа је, према Вилсоновој замисли, било „неопходно оруђе за одржавање новог поретка” у „свету цивилизованих људи”: „Оно [Друштво народа] повезује слободне владе света у једно стално друштво у којем оне обећавају да ће користити своју уједињену моћ у циљу одржања мира помоћу одржавања права и правде. Оно чини међународно право реалношћу коју подупиру императивне санкције”.[433] Ова нова међународна организација ће учинити „прихваћена начела међународног права (...) стварним кодексом понашања између влада у свету”. Она ће заменити стару равнотежу моћи, не новом равнотежом, него „уједињеном силом слободних народа” у циљу одржања мира и спречавања агресије.[434]

Из саме либерално интернационалистичке перспективе долази примедба да је сам Вилсон био главна препрека за остварење сопственог програма либералног мира и стварање стабилног и легитимног послератног поретка организовног око демократских земаља које делују у оквиру либералних институција и подржавају колективну безбедност. Рат је САД уздигао на нову позицију силе, „али начин на који се рат завршио и Вилсонове пропуштене прилике онемогућиле су САД да диктирају услове мира. Вилсонова лична схватања обавезивања и глобалне историјске промене угрозилу су институционални аранжман који је био у његовом

[431] Woodrow, Wilson, Address to Peace Conference Excerpt on League of Nations, February 14, 1919, (http://teachingamericanhistory.org/library/document/address-to-peace-conference-article-xxvi/, приступљено 12. маја 2012. године).

[432] Ambrosius, LIoyd E., “Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations”, *o. c.*, pp. 145-146.

[433] Woodrow, Wilson, A message to the American people, June 28, 1919; navedeno u: Ambrosius, LIoyd E., “Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations”, *o. c.*, pp. 147-148.

[434] *Ibid*.

домашају.”[435] Укратко, Вилсон се проглашава у великој мери одговорним за неуспех Друштва народа.

2.1.5.2. Логика и проблеми колективне безбедности

Почетком XX века Вудро Вилсон је хвалио и славио колективну безбедност, говорећи да су прошли дани савеза и равнотеже снага. Први експеримент у колективној безбедности у облику Друштва народа био је неуспешан у осварењу своје мисије очувања мира, али се популарност ове теорије наставила и посебно је добила замах после Хладног рата са нестанком Берлинског зида као најистакнутијег обележја тог периода. Поред свега тога, ипак је тешко наћи заговорника колективне безбедности који не изражава дубоке сумње у то да она икад може бити остварена у пракси. Тако је Ињис Клод, један од истакнутих теоретичара овог правца, сматрао је „епитет *нереалистичан* прилично примењивим на теорију колективне безбедности”, као и да проблем силе „није проблем који ће се елиминисати, него проблем којим треба управљати”.[436] Разлоге за континуирану популарност ове теорије, сам Ињис Клод је видео у томе што су „без обзира на неуспех, Вилсонијанци јасно успели да учврсте уверење да колективна безбедност представља ознаку међународног морала умногоме супериорног у односу на онај који је инкорпориран у систем равнотеже снага”, и то што је „приврженост овом идеалу више манифестација (њихове) чежње за миром и поретком као циљем, него израз убеђења да теорија колективне безбедности обезбеђује реална и прихватљива средства у том циљу”. [437]

Теоретичари колективне безбедности полазе од тога да се државе понашају сходно диктату реализма, али циљ им је отклон од реалистичког света самопомоћи, узајамног страха, и мотива равнотеже снага, чак и поред тога што тврде да ће војна сила остати чињеница живота у међународном сиситему. За њих су институције

[435] Ikenberry, John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton, 2001, pp. 117-162.

[436] Claude, Inis, *Power and lnternational Relations,* New York, Random House, 1962, pp. 203-204, 116.

[437] *Ibid*., pp. 203-204; Claude, Inis, *Swords into Plowshares*”, *o. c*., p. 283.

кључне, посебно за то да се државе убеде да делују у складу са три дубоко антиреалистичке норме.[438] Прва претпоставка колективне безбедности је да се државе морају одрећи употребе силе ради мењања *статуса quo.* Оне не смеју започињати агресивне ратове, већ спорове морају решавати мирољубиво. Дозвољене су промене *statusa quo*, али само договорне. Ова теорија, како каже Иљис Клод, „зависи од позитивне посвећености вредностима светског мира код великог броја земаља.“[439] И поред тога, заговорници колективне безбедности признају да неке државе могу да не прихвате ово правило, тако да, када би се ова норма универзално примењивала, не би ни било потребе за системом колективне безбедности који би се бавио онима који стварају проблеме, пошто таквих не би били.[440] Другим речима, она је могућа само када више и није неопходна. Међутим, проблем је што велика већина земаља мора да се одрекне освајачког рата да систем не би пропао. Тешко је и одредити колико нападача систем колективне безбедности може да поднесе пре него што пропадне, пошто одговор зависи од посебних околности система, као што су: број великих сила, распоред снага међу њима, географија, да ли је агресор минорна или велика сила.[441] Горњи лимит је вероватно две силе истовремно, али чак и тада би систем вероватно имао проблем да се суочи са те две силе истовремено. Неки системи колективне безбедности могли би чак да имају проблем да се изборе и са две минорне силе истовремно, пошто су и минорне силе данас добро наоружане. У идеалном случају, систем колективне безбедности би се супротставио само једном агресору у одређено време, и не често после тога.[442] Иљис Клод овако резимира овај проблем „усамљеног нападача: „Колективна безбедност подразумева усамљеног нападача; ономе ко крши светски мир може се дозволити да има једног или два

---

[438] Према: Mearsheimer, John J., “The Promise of International Institutions”, *o. c.*, pp. 29-30.

[439] Claude, Inis, *Swords lnto Plowshares, o. c.*, p. 250.

[440] Овај аспект критике колективне безбедности разрађен је, на пример, у.: Kupchan, Charles and Clifford Kupchan, “Concerts, Collective Security, and the Future of Europe,” *International Security*, Vol. 16, No. 1, Summer 1991, p. 124.

[441] Mearsheimer, John J., “The Promise of International Institutions”, *o. c.*, p. 28.

[442] *Ibid*.

саучесника, али у принципу претпоставља се да ће се злочинац наћи практично изолованим у конфронтацији са огромним снагама међународног *posse comitatus*".[443]

Друга претпоставка система колективне безбедности је да, у одговору на понашање (усамљеног агресора) држава које крше наведену норму и прете или започињу рат, „одговорне" државе не смеју деловати на основу свог сопственог уског интереса, већ морају изабрати то да свој национални интерес изједначе са ширим интересом међународне заједнице. Државе морају посебно да верују да је њихов национални интерес повезан неразмрсиво са националним интересом других држава, тако да се напад на било коју чланицу система сматра нападом на све. Вудро Вилсон је говорио 1916. године: „Ми смо учесници у животу света, без обзира да ли то желимо или не. Интереси свих држава и наши су властити интереси. Ми смо партнери са остатком света. Оно што утиче на човечанство је неизбежно и наша ствар, исто као што је и ствар држава Европе и Азије."[444] Зато кад се у систему појави неко ко ствара проблеме, све одговорне државе морају аутоматски и колективно да се супротставе агресору надмоћном војном силом. Циљ је да се створе аутоматске обавезе колективног карактера.[445] Државе у свету самопомоћи ће калкулисати кораке сваке од њих на бази тога како они утичу на равнотежу снага. Овај уски осећај за самоинтерес значи да ће државе вероватно остати по страни ако им витални интереси не буду угрожени, што је неприхватљиво понашање у систему колективне безбедности, где мора да постоји „правно обавезујућа и кодификована обавеза свих чланова да одговоре на агресију кад год и где год да се она појави".[446] Другим речима, систем колективне безбедности државама дозвољава врло мало слободе акције, а практични ефекат овог свеобухватног система узајамне помоћи је да се усамљени нападач брзо суочи са коалицијом надмоћне војне силе, која је и у смислу одвраћању и у смисли вођења рата, далеко супериорнија од „минималних

---

[443] Claude, Inis, *Power and Iinternational Relations, o. c.*, p. 196.

[444] Наведено у: John J. Mearsheimer, "The Promise of International Institutions", *o. c.*, p. 29, n. 95.

[445] Ibid., p. 29.

[446] Kupchan, Charles and Clifford Kupchan, "Concerts, Collective Security, and the Future of Europe," *o. c.*, p. 119.

победничких коалиција“ са којом се онај ко прави проблем суочава у свету равнотеже снага“.[447] Традиционалним савезима нема места у систему колективне безбедности, о чему је Вудро Вилсон посебно речито говорио. Једном када постане јасно да се агресија не исплати, чак и државе које су одбијале да прихвате првобитну норму биће склоне томе да је усвоје.

Трећа претпоставка система колективне безбедности је да државе морају веровати једне другима, оне морају не само да делују у складу са прве две норме, него и морају да верују да ће и друге државе исто то радити, јер ако се државе плаше једне других, како је то у свету реалиста, колективна безбедност не може да функционише. Ињис Клод је говорио да државе морају бити вољне да своје судбине повере колективној безбедности — поверење је суштински услов за успех овог система, јер државе морају бити спремне да се ослоне на своју ефикасност и непристрасност.[448] Поверење је, дакле, суштински услов, најважнија од три норме јер оно подупире прве две.[449] Државе морају, посебно, бити убеђене у то да су се скоро све друге државе у систему искрено одрекле агресије, и неће се предомислити касније. Државе такође треба да буду убеђене у то да се, када их агресор нападне, ниједна друга одговорна држава неће предомислити и неће пропустити да се супротстави ономе ко ствара проблеме. Овај елемент је од велике важности у систему колективне безбедности због тога што, ако он не не успе, барем неке од оних земаља које су игнорисале равнотежу снага и избегле савезе биће рањиве на напад.

Постоје два велика пропуста у теорији колективне безбедности, и оба се тичу поверења као тичу његове важне компоненте.[450] Наиме, ова теорија не објашњава како да државе превазиђу страх и науче да верују једне другима. Реалисти тврде да се државе плаше једне других, јер делују у анархичном систему, имају офанзивне способности и никад не могу да буду сигурне у намере других. Колективна

---

[447] Mearsheimer, John J., “The Promise of International Institutions”, *o. c.*, p. 29.

[448] Claude, Inis, *Swords Into Plowshares*, *o. c.*, p. 255. Cf. Claude, Inis, *Power And International Relations*, *o. c.*, p. 197.

[449] Mearsheimer, John J., “The Promise of International Institutions”, *o. c.*, p. 30.

[450] *Ibid*., pp. 30-31.

безбедност углавном ништа не каже о прва два реалистичка става, јер мало тога има да каже и о анархији и офанзивним способностима држава. Међутим, она има шта да каже о намерама држава, јер прве две норме не позивају државе да се не нападају, него само да се бране. Другим речима, државе треба да имају само бенигне намере када размишљају о употреби војне силе. Међутим, ова теорија признаје да једна или више држава могу да одбију норме колективне безбедности и да се понашају агресивно. Сама сврха система колективне безбедности, након свега, јесте да се суочи са државом која има агресиве намере. Резултат је то да колективна безбедност допушта да ниједна држава не може никада бити потпуно сигурна у намере других држава што нас, чини се, враћа у свет реалиста где државе имају мало избора осим да се плаше једне од других.[451]

Други разлог зашто државе вероватно неће имати поверење у систем колективне безбедности је то што овај систем подразумева скуп захтевних услова које треба испунити, а који могу да спрече да се агресору одговори надмоћном силом. Речима Ињиса Клода, колективна безбедност претпоставља задовољење „изванредно сложене мреже услова".[452] Реалиста Миршајмер је идентификовао је у литератури о колективној безбедности девет таквих услова и у најсажетијој форми их изложио.[453] Прво, државе морају бити способне да јасно разликују нападача и жртву, што је јако тешко у кризама. Друго, теорија прихвата да су све агресије погрешне, али да постоје ситуације где је освајање оправдано. Треће, неке државе су у посебно пријатељским односима из историјских или идеолошких разлога, па ако се као агресор означи држава која има пријатеље у систему колективне безбедности, онда њени пријатељи неће бити ради да учествују у колективној акцији. Четврто, историјско непријатељство између држава може да закомпликује колективну акцију. Пето, постоји тешкоћа да се одреди како да се расподели трошак супротстављања нападу, јер државе имају склоност да избегавају трошкове и пребаце их на друге.

---

[451] *Ibid*.

[452] Claude, Inis, *Swords lnto Plowshares*, *o. c.*, p. 250.

[453] Mearsheimer, John J., "The Promise of International Institutions", *o. c.*, pp. 31-34.

Шесто, тешко је гарантовати брзи одговор на агресију, јер планирање је унапред проблематично, постоји проблем координације и састављања велике коалиције, а све то усложњава постојање више агресора. Седмо, постоји одбојност држава према колективној акцији, зато што систем практично претвара сваки локални сукоб у међународни. Осмо, идеја да државе треба аутоматски да одговоре на агресију задире у државни суверенитет на фундаменталне начине и зато је тешко остварити је. Девето, постоји противречност у томе што се колективна безбедност заснива на уверењу да је рат ужасан чин, а истовремено теорија налаже државама да брзо и вољно употребе силу против нападача, па многи заговорници ове теорије изражавају наклоност за „креативну дипломатију и економскем санкције“ пре употребе војне силе.[454]

У најкраћем, теорија колективне безбедности директно одговара на питање како да државе обузда од рата и промовише мир, али признаје да војна сила има централну улогу у међународној политици. Основна мана ове теорије је то што је она заснована на норми да државе треба да верују једне другима, али није на задовољавајући начин објаснила како је то могуће у анархичном свету у коме државе имају војну моћ и неизвестне намере.

*

Либерални институционализам понудио је, супротно реализму, прогнозе испуњене већом надом за међународну сарадњу и оптимистичније оцене способности међународних организација да помогну државама да остваре ту сарадњу. Ова врста либералних приступа инспирисана је, између осталих, Кантовим приступом „мир помоћу права”, и идејом „слободне федерације” коју државе морају да наметну саме себи и истовремено да остану слободне.

Битним питањем односа суверенитета и међународне организације, наговештеним и код Канта, бавиле су се и либералне теорије после Другог светског рата. Функционалистичка теорија интеграције није, углавном, доводила у питање

[454] *Ibid*., pp. 31-22.

суверенитет држава, будући да се фокусирала на стварање међународних организацијам са ограниченим и специфичним надлежностима које одређују функције које обављају, и које делују само унутар територије оних држава чланица које изаберу да им се придруже. Аргументацију са јаснијим нападом на суверенитет државе развила је касније неофункционалистичка теорија регионалне интеграције, објашњавајући ефектом „преливања“ сарадње из неполитичких у политичке области пут ка квазифедералном пројекту Европске уније.

(Нео)функционализму се приговара готово детерминистичко веровање у способност техничких решења за решавање политичких спорова. Критика је усмерена ка идеји одвојивости приоритета („премештања приоритета“), односно ка идеји да је могуће одвојити техничка од политичких питања и, потом, политичка питања подредити техничким. Критичари су указивали и на превише оптимизма који се улаже у објашњавање ефеката преливања сарадње из функционалних у политичке области, као и на наивност оваквих идеја заснованих на погрешним и вештачким дистинкцијама. Посебно се као споран наглашава покушај (нео)функционализма да се представи као универзални неполитички и неидеолошки приступ међународним организацијама, посебно уколико је он прожет заговарањем функционалног елитизма, и ако се показује ограниченим на само онај део света који дели исте вредности.

Савремени институционалисти не износе директно тезу да међународне институције стварају мир, већ имају мање амбициозан циљ — да објасне појављивање сарадње у случајевима кад се интереси држава, у основи, не сукобљавају. Институционалисти полажу право да прихвате кључне поставке реализма (нпр. о анархији међународне политике), док истовремено тврде да је, упркос њима, сарадњу лакше остварити него што то реалисти тврде. Мада виде да у међународном систему нема глобалног еквивалента за државу, институционалисти истичу да постојање међународних институција доказује да је сарадња сигурно могућа и унутар анархичне арене. Иако формулисан као алтернатива реализму, либерални институционализам завршава као „модификовани структурални

истраживачки програм”, односно као структурално тумачење појављивања међународних правила и процедура и покоравања држава истима.

Заговорници колективне безбедности, тзв. „вилсонијанци“, успели су да наметну уверење да колективна безбедност представља ознаку међународног морала који је супериоран у односу на онај који је инкорпориран у систем равнотеже снага, али остаје питање да ли је приврженост овом идеалу више манифестација тежње за миром и поретком, него израз убеђења да теорија колективне безбедности обезбеђује реална и прихватљива средства ка том циљу.

Да ли описани развој институционализма представља напредак или назадовање у изучавању међународних организација — остаје спорно питање. Реалисти тврде да институције представљају одраз глобалних односа моћи, док према либералима, међународне институције ретко када функционишу као механизми који просто репродукују структуре глобалних односа моћи. Нема сумње да су међународне институције значајне у међународним односима, али нису убедљиви двосмислени или нејасни одговори (нпр. глобални интерес) на стварно важно питање о глобалним институцијама: у чијем интересу и у које сврхе се остварује управљање помоћу међународних институција.

Постоји доста тога у савременој обнови либераног интернационалистичког учења што треба ценити. Најпре, не треба одбацити огромну литературу унутар међународних односа која нуди увид у порекло, форму, логику и недостатке савремене либералне глобалне управе. Као теорија о глобалној промени, он даје и нормативно објашњење о могућностима истинске глобалне управе, које је свакако ограничено као и сва објашњења те врсте. Ипак, либерани интернационализам показује и недостатке, од којих је први очигледна тензија између његове еобјашњавајуће и нормативне амбиције.

2.3. Демократија и мир у свету: теорија демократског мира

Претпоставка да демократске државе међусобно не воде ратове једна је од најутицајних идеја која се појавила последњих година у истраживањима међународних односа. Произашла је из либералне традиције размишљања и данас се сматра главним либерални доприносом дебати о узроцима рата и мира,[455] и најсвеобухватнијим и најубедљивијим либералним нападом на теоријску хегемонију реализма у међународним односима.[456]

Основна идеја о миру између демократија веома је стара и једна је од најстаријих тема у развоју људске мисли и културе.[457] Истраживачи данас углавном верују да се корени идеје демократског мира могу пратити кроз дугу традицију либералног мишљења почевши од чувеног Кантовог есеја о вечном миру, чији се аргументи додатно ојачавају савременим истраживањима. Поново се, дакле, и у савременом периоду после Хладног рата, „откривају" идеје Имануела Канта као једног од највећих либералних филозофа који је „извор увида, разборитости и наде" за његове савремене следбенике.[458] Ипак, Канта је можда боље посматрати, уместо као првог либерала, као врх „сложеног леденог брега Просветитељства" или као „последњег континенталног републиканца".[459] То ће бити јасније на основу поновног осврта на Кантово схватање мирољубивости република, који ће бити изложен на почетку овог одељка тезе, где ћемо видети да он и није био поштовалац демократије,

---

[455] Rosato, Sebastian, "The Flawed Logic of Democratic Peace Theory", *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 4, November 2003, p. 585.

[456] Pugh, Jeff, *Democratic Peace Theory*: *A Review and Evaluation*, CEMPROC Occasional Paper Series, April 2005, p. 17.

[457] Ray, James Lee, "Does Democracy Cause Peace?", *Annual Review of Political Science*, 1998, Vol. 1, p. 27.

[458] Doyle, Michael W., "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Part I, Vol. 12, No. 3–4, Summer/Fall 1983, p. 206.

[459] Onuf, Nicholas Greenwood, *The Republican Legacy in International Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 250.

већ је о вечном миру говорио у контексту грађанским уставима конституисаних република.[460]

У трагању за ауторитетима из прошлости који су инспирација савремених теоријских приступа демократском миру, незаобилазна је личност Вудро Вилсона, најутицајнијег светског државника са почетка XX века чији „аргументи су доминирали новом утопијском дисциплином међународних односа“,[461] и до данас оставили у њој наизбрисив траг. Још једном ћемо се у тези, и овом приликом, осврнути на садржај Вилсоновог радикалног демократског интервенционизма.

После другог светског рата, истраживачи се нису интензивно бавили идејом да је демократија сила која доприноси миру, све до чувеног чланка Мајкла Дојла (*Michael Doyle*, 1948-) под насловом „Кант, либерална наслеђа и спољни послови“ из 1983. године.[462] Мајкл Дојл поново открива мирољубиво понашање либерално-демократских држава *inter se* и са окончањем хладног рата, када долази и до новог „демократског таласа” тј. новог таласа демократизације бивших комунистичких замаља Источног блока. За Дојлов покушао да практично одсуство рата између демократија емпиријски поткрепи каже се да представља нешто „најближе ономе што имамо као емпиријски закон у међународним односима“.[463] Данас се чак назива „Дојловим законом“ та откривена „закономерност” да демократске државе ретко ратују међусобно, као један од најснажнијих налаза емпиријских радова о узроцима рата.[464] Дојл је, чак, и спекулисао о тренутку када би се могло десити да све земље

[460] Ray, James Lee, “Does Democracy Cause Peace?”, *o. c.*, p. 28.

[461] *Ibid*.

[462] Doyle, Michael W., “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Part I and Part II, Summer, 1983, Vol. 12, No. 3 and No 4, pp. 205-235; pp. 323-353.

[463] Levy, Jack S., “Domestic Politics and War”, *Journal of Interdisciplinary History*, Spring 1988, Vol. 18, No. 4, p. 662; Levy, Jack S., “The Democratic Peace Hypothesis: From Description to Ehplanation”, *Mershon International Studies Review*, Oct. 1994, Vol. 38, No. 2, pp. 352.

[464] Gleditsch, Nils Petter, “Geography, democracy and peace”, *International Interaction*, 1995, Vol. 20, p. 297.

постану либералне демократије, и пројектовао да би то могло да се деси између 2050. и 2100. године.[465]

Талас истраживања демократског мира снажно је подстакао и један други теоретичар, познатији широј јавности — Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*, 1953-), који је светску славу постигао књигом драмског наслова „Крај историје и последњи човек“ из 1992. године.[466] У најкраћем, Фукујама је дошао до закључка да се након пада комунизма и тријумфа либералног капитализма ништа значајније више не може десити на светској сцени, тј. да је либерални капитализам крајњи домет владавине човека. Фукујама је снажну корелацију између либерално-демократске форме управе и мира као међународног исхода прогласио готово перфектном, и чак је, на неки начин, тврдио да је могуће замислити анархични међународни систем који је и поред тога мирољубив.[467]

Генерално се може рећи да се тезом о демократском миру тврди да демократије не ратују међусобно зато што деле скуп заједничких норми и унутрашњих политичких институција које ограничавају употребу силе. У вези са основном емпиријском тврдњом да су, током последњих пар векова, демократске државе ретко када ратовале међусобно, готово да је постигнут консензус мада се аутори споре око разлога и објашњења тог „демократског мира”. Углавном, верује се да ће, са довољно демократија у свету, бити могуће елиминисати реалистичке принципе који доминирају праксом.[468]

---

[465] Doyle, Michael, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*, W. W. Norton, New York, 1997, pp. 480–481.

[466] Књизи је, иначе, претходио чланак „Крај историје“ из 1989. године, објављен у часопису „Национални интерес“. Fukuyama, Francis, “The End of History? After the Battle of Jena”, *The National Interest*, No. 18, 1989, pp. 15–25. Управо је из тог чланка, израсла је касније књига у одговору на дебату која је уследила. Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, превод Бранимир Глигорић, Слободан Дивјак, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2002 [у оригиналу: Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 1992].

[467] Fukuyama, Francis, “Liberal Democracy as a Global Phenomenon”, *Political Science and Politics*, Vol. 24, No. 4, 1991, p. 662. Према: Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after The Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, p. 8.

[468] На пример: Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1993, p. 24.

Теоретичари демократског мира откривају, дакле, једну „снажну емпиријску генерализацију" — да демократије међусобно не ратују и не конфронтирају се војно.[469] Теза о демократском миру могла би се свести на следеће просте и једноставне претпоставке: тврди се да демократски уређене државе теже миру (и профиту), да су оне мирољубиве *inter se* и да стварају зону мира, те да се узроци рата елиминишу са повећањем броја демократских држава. Другим речима, демократске државе никада, или готово никада, не ратују међусобно, а могућности светског мира увећавају са повећањем броја демократских држава.

На академском нивоу, теорија демократског мира оспорава кључне претпоставке реалистичке теорије, пре свих ону да су државе осуђене да делују у условима константног безбедносног надметања, и да структура међународног система (не, дакле, тип држава) има централно место у разумевању спољнополитичког понашања држава. Са друге, реалистичке стране, одговара се оспоравањем закључака теорије демократског мира.[470] Реалисти не споре да постоји значајно присуство мира у односима између демократија, али тврде да тај мир може бити резултат других фактора, а не саме демократске природе односних држава.[471] Они примећују и „да сваки пут када избије мир, људи поскоче да објаве да је реализам мртав".[472]

Осим теоријских елаборација, из теорије демократског мира произлазе и важне импликације за праксу међународних односа у погледу ратовања или односа мира и сарадње. У практичном смислу, теорију демократског мира савремени амерички либерали користе као интелектуално образложење и оправдање за уверење

---

[469] Rosato, Sebastian, "The Flawed Logic of Democratic Peace Theory", *o. c.*, p. 585.

[470] Неке од чувенијих критика теорије демократског мира су, рецимо: Layne, Christopher, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", *International Security*, Vol. 19, Fall 1994, pp. 5–49; Spiro, David E., "The Insignificance of the Liberal Peace", *International Security*, Vol. 19, Fall 1994, pp. 50–86.

[471] Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after The Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, p. 9. (Једна студија сугерише, на пример, да је Хладни рат, добрим делом, допринео закључку о постојању демократског мира: Farber, Henry S. and Joanne Gowa, "Common Interests or Common Polities? Reinterpreting the Democratic Peace", *Journal of Politics*, Vol. 59, May 1997, pp. 393–417.)

[472] *Ibid.*, p. 39.

да се ширењем демократије изван Сједињених Америчких Држава постиже двоструки циљ: осигурање националне безбедности САД и унапређење мира у свету. На основне постулате теорије демократског мира позивају се доносиоци политичких одлука, исто као и представници академске заједнице. Можда парадоксално делује на први поглед, али врхунац ове теорије, макар на реторичком нивоу, почетком новог миленијума могли смо да препознамо у радикалној спољној политици Џорџа Буша Млађег (који је, пак, према сопственом признању, водио спољну политику са позиција реализма).[473] Можда баш и због тог случаја, неколико најистакнутијих присталица теорије демократског мира изражавало је и жаљење због тога што су њихови налази злоупотребљени у пракси, а у самој академској заједници полемика о овом питању водила се посебно у поводу рата у Ираку 2003. године.[474]

Теорија демократског мира је прилично обимна и уједно контроверзна истраживачка област, која је постала једна од најистакнутијих области истраживања међународних односа. Ипак, сами заговорници ове теорије често не тврде да је приврженост демократији довољан услов за мир, мада јесте неопходан услов. Већина присталица ове идеје спремна је да призна и улогу других фактора у објашњавању дугог мира међу демократским државама, али заједничко им је то што тврде да су фактори који томе доприносе првенствено унутар државе, односно, да се налазе у карактеристикама демократске врсте поретка. Другим речима, „важност демократије јесте у томе што је она готово савршени услов за мир".[475]

2.3.1. Кантов „републикански мир"

Пре него што пређемо на савремена истраживања демократског мира, морамо се осврнути на истакнутог претечу овог истраживачког програма. Код Канта се не

---

[473] О томе више у: Mearsheimer, John J., "Hans Morgenthau and the Iraq war: realism versus neo-conservatism", *Open Democracy*, April 21, 2005; 3 May 2008 (http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0037.pdf, приступљено 25. априла 2010. године).

[474] Видети, рецимо: Hobson, Christopher, "Towards a Critical Theory of Democratic Peace", *Review of International Studies*, 2011, Vol. 37, No. 4, pp. 1903–1922.

[475] Gleditsch, Nils Petter, "Geography, democracy and peace", *o. c.*, p. 297.

ради о миру међу демократијама већ о миру међу републикама. Да поновимо, у најкраћем, да је код њега први услов за мирољубиве међународне односе постојање држава уређених као република, поред захтева да оне међусобно формирају мировни савез („слободну федерацију”) у којем се односи регулишу међународним правом, и у којем се захтева да све државе поштују и универзално, космополитско право странаца на гостопримство. Као што смо видели у историјском делу ове тезе, Кантови услови трајног мира јесу у складу са захтевима морала али, без обзира на морал, „природни” механизми страха и похлепе су оно што подстиче народе ка републиканизму, мировном савезу и слободној трговини.

Кант се залаже да грађански устав у свакој држави буде републикански, под чим подразумева оно што ми данас сматрамо уставним — конституционалним. Свако правно уређење, што се тиче особа које су њиме обухваћане, према Канту, представља: 1) уређење према *праву грађана државе* једнога народа (лат. *ius civitatis*; нем. *Staatsbürgerrecht*); 2) према *међународном праву* држава у међусобном односу (лат. *ius gentium*; нем. *Völkerrecht*); 3) према *праву грађана света*, ако људе и државе који својим односом утичу једни на друге посматрамо као грађане једне општељудске државе (лат. *ius cosmopoliticum*).[476] Републикански устав једини је исправан, али питање је да ли је то једини устав која води ка вечном миру. Кантов одговор је да он „нуди наду да ће довести до жељене последице и вечног мира”, а разлог је садржан следећем чувеном Кантовом цитату:

> „Ако се тражи пристанак држављана да би се закључило ‘треба ли да буде рата или не’, ништа није природније од тога да они добро промисле пре него се упусте у тако опасну игру (...) Супротно томе, у устројству које није републиканско и у којем поданик није грађанин, рат је нешто најједноставније на свету, јер државни поглавар (...) може да отпочне рат и због најмањих ситница, као какав весели излет, а из

[476] Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden, o. c.,* S. 349. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 142].

пристојности ће равнодушно препустити његово оправдање дипломатском телу које је у свако доба на то спремно."[477]

Републикански устав, тј. устав који проистиче из идеје „првобитног уговора" и на којем мора почивати свеукупно законодавство, заснива се код Канта на три ствари: прво, на начелима *слободе* свих чланова једног друштва (као људи); друго, на начелима *зависности* свих (као поданика) од једног јединог заједничког законодавства; и треће, на закону *једнакости* свих (као грађана државе). То је једини устав који је изведен из идеје првобитног уговора на коме мора бити засновано целокупно правоснажно законодавство."[478] А да се „републиканско уређење не би побркало са демократским, као што се обично дешава" Кант појашњава разликовање облика власти и начин управљања.[479] Облике државе (*civitas*) он дели према разликама у лицима која врше највишу државну власт или према начину на који поглавар, ко год да је он, влада народом. Ови први облици заправо су „облици владања" (лат. *forma imperii*; нем. *Beherrschung*; енг. *rulership*), и могућа су свега три: да власт владара поседује или један човек, или неколико њих који су међу собом повезани, или пак заједно сви који чине грађанско друштво (аутократија, аристократија и демократија; власт владара, власт племића и власт народа). Ови други су „облици управљања" (лат. *forma regiminis*, нем. *Regierung*; енг. *gevernment*), а односе се на начин на који се држава служи својом пуном влашћу заснованом на уставу (односно на акту опште воље којим од гомиле постаје народ), и у том смислу облик државе може бити републикански или деспотски.

„Републиканизам тражи да извршна власт у држави буде одвојена од законодавне. Деспотизам је самовољно поступање државе мимо закона које је она сама донела, а где се владар јавном вољом служи као својом приватном. - Од споменута три државна облика демократија је, у правом смислу речи, нужно деспозитам, јер она утемељује такву

[477] *Ibid.*, S. 350–351. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 143].

[478] *Ibid.*, S. 349–350. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр.142].

[479] *Ibid.*, S. 351–352. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт", *о. ц.*, стр. 143-144].

> извршну власт где сви одлучују о једном или можда против једнога (који, према томе, није са тим сагласан), тако да одлучују сви који ипак нису сви. А то значи противречност опште воље саме са собом и са слободом”.[480]

Кант наведени део објашњења завршава следећим речима:

> „Сваки облик владања који није представнички заправо је изобличен, јер законодавац не може у једној истој особи бити и извршитељ своје воље (једнако као што опште горњег става у умном закључку не може бити истовремено супсумција посебнога у доњем суду).”[481]

Наведено Кантово објашњење облика власти и начин управљања заиста збуњује, и тешко га је разумети из савремене перспективе и у савременом значењу појмова које и Кант користи. У осврту на наведену аргументацију, Хинсли чак закључује да је Кант овим пасусом поништио снагу сопствене дистинкције између републиканског начина управљања и демократије као облика власти.[482] Кант се, дакле, залагао за *републику*, али не и за демократију, чак је за демократија њега нужно деспотизам.[483] Шта више, Кант јасно истиче предности аутократије, што је супротно његовом сопственом схватању репрезентативности (представничког начина владања), као уосталом и данашњем схватању ових појмова.

Ради се, заправо, о томе да се да је Кант живео и радио у време једне монархије — Пруске Фридриха II Великог, чију снагу је поздрављао и говорио да од ње зависи и индивидуална слобода, што је принцип који делује и, такорећи, прекогранично.[484] Са друге стране, Кант је објашњавао да и обрнуто важи, тј. да од

---

[480] *Ibid*.

[481] *Ibid.*

[482] Hinsley, Fransis H., *Power and the Pursuit of Peace, o. c.*, p. 71.

[483] Кантов поглед на демократију био је значајно другачији од савременог у коме је право гласа врло широко, јер је наглашавао право гласа ограничено на мушке власнике имовине.

[484] Релевантан цитат гласи: „Тај дух слободе проширује се и изван граница [Пруске], чак и тамо где се има борити са сметњама неке владе која саму себе не схвата. Јер, за то ипак постоји светли пример [Пруска Фридриха II Великог] да при слободи није ни најмање потребно бринути се за јавни мир и јединство заједнице. Сами од себе, људи се мало помало с муком спашавају из сировости, ако се само

слободе, и конкретно од слободе изражавања (као институционалног аранжмана који је суштински за исправну владавину) зависи снага државе. Другим речима, Кант сматра да је у сопственом интересу владара, као и у интересу подређених, да се дозволи најшира слобода изражавања, а ипак, ако владар то не уради, нема ничег што би се законски могло урадити против тога.[485] Ма колико несавршена да је држава, она код Канта има предност над анархијом, и на тој основи револуција је била за њега апсолутно непожељна. Кант је одбацивао право побуне за све људе, без обзира на то колико страшно је режим злоупотребљен и ауторитаран, јер није сматрао исправним ни праведним „противљење извору правде". Зато се Кантова политичка теорија понекад описује и као „одбрана деспотизма повезана са надом да ће деспот бити вођен законима".[486]

Оно што се свакако може рећи јесте да је Кант одсликавао идеје које су биле распрострањене у његово време, идеје многих либерала, као и оних који то нису били, а једна од идеја које је Кант нагласио била је и та да је држава, мада ограничена, ипак снажна у својој области, и може својим поданицима да дозволи слободу која би, иначе, угрозила државу.[487] Кант се, и поред свега, такође дивио конкретном случају и историјском значају Француске револуције.[488] Ово се може објаснити једино ако се у помоћ призову Кантова методолошка средства. Тако одбрану овог дела Кантовог учења налазимо код неореалисте Кенета Волца који тврди да ту нема противречности: могуће је са симпатијама посматрати једну

пажљиво и вешто не ради на томе да се они у њој задрже." Kant, Immanuel, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* [1784], in: *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe,* o. c., S. 41. [Кант, Имануел, „Одговор на питање: шта је просвећеност", превод Данило Баста, у: Кант, Имануел, *Ум и слобода, о. ц.*, стр. 47].

[485] Kant, Immanuel, *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Prahis* [1793], in: *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe,* o. c., S. 304. [Кант, Имануел, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу", у: Кант, Имануел, *Ум и слобода, о. ц.,* стр. 113].

[486] Према: Kenneth N. Waltz, "Kant, Liberalism and War", *o. c.,* p. 333.

[487] *Ibid*.

[488] О француској револуцији у: Kant, Immanuel, *Der Streit der Fakultäten*, op cit., S. 85–86. [Кант, Имануел, „Спор међу факултетима. Други одељак. Спор између филозофског и правног факултета", у: Кант, Имануел, *Ум и слобода, о. ц.*, стр. 185-186].

револуцију која се осуђује сходно принципима права. Наиме, Кант пише, може се рећи, понекад *ноуменолошки*, а понекад *феноменолошки,* или још тачније, имајући у виду оба аспекта људског деловања.[489]

Другим речима, Кант даје предност републици, делом зато што су републике склоније миру; али признаје да је деспотизам снажнији, а нико не жели, како сам каже, да доведе државу у опасност смањујући јој снагу. Кант је експлицитан у тврдњи да држава мора бити моћна према споља, као и изнутра, све док постоји опасност од дугих држава: „Што се тиче спољашњег односа једне државе према другој, не сме се од државе тражити да се она одрекне свога устројства, макар он био и деспотски, све док постоји опасност да ће је друге државе одмах прогутати (јер је то устојство ипак заштита против спољног непријатеља).“[490]

Да је то све што је Кант понудио као решење, закључак би био да он износи снажан суд о природи међународних проблема, али не сугерише како се они могу решити. Кант, међутим, даље у својим есејима о рату и миру показао како „природни” механизми страха и похлепе подстичу народе ка републиканизму и мировном савезу, и без обзира на морал, и сугерисао да нас историја *гура* у правцу напретка ка републиканским, тржишним заједницама и мирољубивим међународним односима.

2.3.2. Вилсонов „демократски мир“

Као што је раније у тексту већ указано, Вилсон је правио оштру разлику између мирољубивих и агресивних држава, односно између демократија и ауторитарних држава. Он је учесталост рата приписивао типу владавине,

---

[489] Waltz, Kenneth N., “ Kant, Liberalism and War”, *o. c.*, p. 333. Мора се, пак, споменути и то да постоје и друга објашњења, тј. да је Кант био присиљен да пише нејасно у изражавању симпатија за Француску револуцију због страха од прогона пруских власти. Наведено у: Pierzyk, Mark E., „The Idea of a Democratic Zone of Peace: *Origins in the Enlightenment*, (http://www.internationalorder.org/idea.html, 30. Jun 2009, приступљено 10. октобра 2011. године).

[490] Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden, o. c.,* S. 373. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт”, *о. ц.*, стр. 158-159].

заговарајући промену унутрашњих устројстава држава, а залагао се и за активно учешће САД у демократизацији других земаља, ако је то потребно — и употребом силе:

> „Свет мора бити сигуран за демократију. Његов мир мора бити постављен на испитаним темељима политичке слободе (...) Али, право је драгоценије од мира, а ми ћемо се борити за оно што смо увек носили најближе нашим срцима — за демократију, за право оних који траже од власти да имају право гласа у својим сопственим владама, за права и слободе малих народа, за универзалну власт права од стране таквог концерта слободних народа који ће донети мир и безбедност за све народе и учинити свет напокон слободним.“[491]

Неке ране Вилсонове рефлексије о демократизацији других земаља биле су, засноване на „концептима историцизма и реализма“.[492] Најбољи пример за историцизам је Вилсонов скуп опсервација на крају шпанско-америчког рата (1899-1902), и посебно говор из 1901. године под насловом „Идеали Америке“. Вилсон тада подсећа да Американци нису стекли демократску владу једноставним проглашењем независности и Устава 1787. године, већ је демократска влада развијана постепено током више од 100 година: „Општи карактер и стање народа морају одредити која врста власти им одговара.“[493] Вилсон је видео Америку као „светионик“ за демократију, али само онолико колико је историја некој земљи донела одговарајуће услове за демократску владу. Такво схватање о пореклу америчке демократије послужило је Вилсону као основ за став у односу на Кубу и Филипине. Обе државе, говорио је он, заслужују америчку помоћ у развијању самоуправе када „буду

---

[491] Woodrow Wilson, *War Messages*, 65th Cong., 1st Sess. Senate Doc. No. 5, Serial No. 7264, Washington, D.C., 1917; pp. 3-8, passim (http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Wilson's_War_Message_to_Congress, приступљено 12. маја 2012. године)

[492] Pestritto, Ronald J., *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*, *o. c.*, p. 264.

[493] Wilson, Woodrow, “The Ideals of America”, lecture, Trenton, NJ, December 26, 1901, in *The Public Papers of Woodrow Wilson*, 69 vols., ed. Arthur S. Link, Princeton: Princeton University Press, 1966–1993, Vol. 12, pp. 211-212. Наведено у: Ronald J. Pestritto, *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*, o. c., p. 264.

спремне“. Вилсон је говорио да „они не могу да добију слободу јефтиније од нас самих“. (...) „Они су деца, а ми смо људи у овим дубоким питањима власти и правде”. Вилсон је тих година, пре него што ће постати председник, упозоравао против сваке политике која покушава да прерано наметне демократију и против оних који „последње две године захтевају (...) да дамо Филипинима независност и самоуправу одмах, одједном, безрезервно. Довољно би било лако дати им независност, уколико независност подразумева само то да не буду повезани са било којом владом изван острва (…) Али самоуправа? Како се то може ‘дати’? *Може* ли се то дати? Зар се то не стиче, задобија, зар се не напредује ка томе током тешке школе живота.”[494]

Са доласком на место председника САД Вилсон одступа од наведеног историцизма и почиње да заговара радикалнији демократски интервенционизам, који је први пут примећен једва десетак дана пре почетка његовог мандата у одговору на преузимање мексичке владе од стране реакционарног генерала Хуерте, 1911. године. Вилсон је тада одбио да призна легитимитет новог диктатора, увео трговински ембарго, блокирао главну мексичку луку (Веракруз), и довео до пада Хуерте са власти. „Они кажу да Мексиканци нису били опремљени за самоуправу, а на то сам ја одговорио да, када је правилно усмерен, не постоји народ који није прилагођен за самоуправу.“[495] Вилсоново оправдање за поменуту акцију био је значај демократије, и тај ниво интереса за право на самоопредељење иностраних држава представљало је одступање од традиционалне спољне политике САД.

За Вилсона је борба за слободу, докле год је победа вероватна, представљала циљ вредан цене рата. Веровао је да Сједињене Државе имају право да се мешају у унутрашње управљање суверених држава, ако се тим државама не управља слободно путем демократије. Како је Први светски рат одмицао, Вилсонови говори су све више

---

[494] *Ibid*., pp. 222–223. Наведено у: Pestritto, Ronald J., *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*, *o. c*., p. 265.

[495] Navedeno u: Smith, Tony, *America's Mission: the United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton, NJ: Princeton UP, 1994, p. 70. О поменутој историјској епизоди више у: Anthony, Constance G., “Wilsonian Democratic Intervention in Mehico and Haiti: American Democratic Interventionism: Romancing the Iconic Woodrow Wilson*”, International Studies Perspectives*, 2008, Vol. 9, pp. 239–253.

одисали религиозним терминима прогресивног хришћанства. Он је све чешће позивао на рат „садашњости против прошлости", „исправног против погрешног", рат који ће довести до окончања злокобне моћи аутократија и увести слободу и правду за људе света", који ће „преокренути Велики рат у рат за праведност", итд. Све чешће је говорио о стварању „краљевства Добра на земљи", о „Богом датој судбини" своје „месијанске нације", итд. („рука Бога нас води овим путем"; „ми следимо визију"; „Америка ће уистину показати пут."[496]

Вилсонов „крусајдерски идеализам" одраз је схватања о „америчкој изузетности". На проблем са овим начином размишљања — то што на свету постоји много више од једног месије и, дакле, више од једне мисије „избављења" других, указивали су многи, а међу њима и неореалиста Кенет Волц који је сликовити упоредио мисионарске улоге које су разни државници и земље себи приписивали. Тако нас је он подсетио да је, на пример, Фјодор Достојевски објавио 1880. године „руску љубав" за њихову браћу на Западу: „Ох, европски народи немају појма колико су нам драги!" Толико драги да рат којим бисмо их избавили од грубог материјализма и себичне етике постаје света дужност Русије. Не освајање, већ ослобађање, мора бити циљ руског рата на Западу, а ослобађање ће створити темеље за мир.[497] Нешто слично изразио је и кинески лидер Мао Це Тунг: „Човеков друштвени напредак неизбежно ће помести рат, то братоубилачко чудовиште, и то ће се догодити у блиској будућности. Али, постоји само један начин да се то учини — рат против рата".[498] То што су разне стране, и либерална и комунистичка (у горњим случајевима), развиле противречне циљеве, не доказује, само по себи, да је сваки од тих циљева безвредан, већ пре значи да су оба непрактична. Планирани крсташки ратови либерала, исто као и они Достојевског и комуниста, ако се остваре, морају довести до неограниченог рата за неограничене циљеве, до трајног рата због трајног

[496] Наведено у: Waltz, Kenneth N., *Man, the State end War, o. c.,* pp. 110-111.

[497] Цитат је из: Достојевски, Фјодор, Пишчев дневник 1873-76. Наведено у: Waltz, Kenneth N., *Man, the State anf War, o. c.* p. 112.

[498] Tse-tung, Mao, *Strategic Problems of China's Reoolutionary War*, 1935. Navedeno u: Kenneth N. Waltz, *Man, the State anf War, o. c.*, p. 113.

мира, и то су увидели не само реалисти као Џорџ Кенана (*George Kennan*) или Ханс Моргентау (*Hans Morgenthau*), него и либерални пацифисти Кобден и Брајт.[499] Ово ће остати главна дилема и основна противречност либералног мишљења и у савременој фази, што даља разрада тезе треба да покаже.

2.3.3. „Либерани мир“ Мајкла Дојла

Чувени чланак „Кант, либерална наслеђа и спољна политика“, америчког професора политичких наука и међународних односа Мајкла Дојла, објављен је у два дела 1983. године, и у њему он нуди своје објашњење Кантове перспективе вечног мира.[500] Тиме је поново покренуо интересовање за тему мира међу демократијама, а додатно ју је учинио видљивом 1986. године, када је објавио још један утицајан чланак под насловом „Либерализам и спољна политика“.[501] Дојл је узео Канта као основу за хипотезу о „демократском миру“ и артикулисао њену *дијадску* форму која гласи: „Мада су либералне државе учествовале у бројним ратовима са нелибералним државама, стабилне либералне државе још увек не учествују у међусобном рату”. Дојл полази од става да очигледно одсуство рата међу зрелијим либералним државама, било да су географски близу или не, у трајању од готово две стотине година, има одређени значај.[502] У првом делу истраживања он говори о либерализму уопште, а у другом о испољавању међународног либерализма ван зоне мира. Дојл каже да либерализам није инхерентно мирољубив, а ипак верује у мирољубиве намере и ограничења која либерализам манифестује у појединим аспектима своје спољне политике, и најављује могућност светског мира чији се изгледи повећавају са експанзијом „сепаратног мира“ међу либералним друштвима.[503]

---

[499] Наведено у: Waltz, Kenneth N., *Man, the State anf War, o. c.*, p. 113.

[500] Doyle, Michael, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Policy”, *Philosophy and public affairs*, Vol. 12 (summer and fall), pp. 205-235, pp. 323-253.

[501] Doyle, Michael, “Liberalism and world politics”, *American Political Science Review*, 1986, Vol. 80, pp. 1151–1169.

[502] Doyle, Michael, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Policy”, part I, *o. c.*, p. 217.

[503] *Ibid*., pp. 206, 235.

Дојл наводи податак да, када су државе приморане да одлуче на чијој страни ће се борити, либералне државе се обично налазе на истој страни, упркос сложености историјских, економских и политичких фактора који погађају њихове спољне политике. Ипак, нешто даље у тексту напомиње да „ове карактеристике не доказују да је мир међу либералима статистички значајан, нити да је либерализам једино валидно објашњење за мир".[504]

Фундаментална тврдња „демократског мира" гласи да исте оне одлике које промовишу (сепаратни, одвојени) мир међу либералним друштвима, такође могу да изазову сукобе са нелибералним државама.[505] Штавише, иста уставна ограничења, међународно поштовање права појединаца и заједнички економски интереси који стварају основу за мир међу либералним државама, успостављају основу за додатни сукоб у односима међу либералним и нелибералним друштвима.[506] Разлог је то стога што у односима са нелибералним државама, либералне државе нису побегле од несигурности коју проузрокује анархија у светском политичким систему схваћеном као целина.[507] Дојл сматра да Кантово тројство – уставни, међународни и космополитски извори права сами по себи нису довољни, већ заједно (и само заједно) они могу повезати карактеристике либералних политичких заједница и економија са одрживим либералним миром.

Дојл је међу првима открио, након исцрпне емпиријске анализе историјских догађаја, оно чему се Кант надао, појављивање „зоне мира" међу либералним демократским државама. „*Чак и ако либералне државе учествују у бројним ратовима са нелибералним државама, либералне државе обезбеђене уставом тек треба да се ангажују у међусобном рату*" (курзив у оригиналу), каже Дојл и додаје да нико „не може да тврди да су такви ратови немогући; али, чини се да прелиминарни докази указују да међу либералним државама постоји значајна

[504] *Ibid*., p. 217. Doyle, Michale, "Liberalism and world politics", *o. c.*, p. 1156.

[505] *Ibid*., p. 235; pp. 324-325; Doyle, Michale, "Liberalism and world politics", *o. c.*, p. 1156.

[506] Doyle, Michale, "Liberalism and world politics", *o. c.*, p. 1162.

[507] Doyle, Michael, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Policy", part II, *o. c.*, pp. 323-324; Doyle, Michael, "Liberalism and world politics", *o. c.*, p. 1162.

предиспозиција против ратовања. Либерална зона мира, мировна унија, одржава се и шири упркос бројним појединачним сукобима економских и стратешких инстереса.“[508]

Дојл је поздрављао наслеђе либерализма у стварању „зоне мира” између либералних држава, али сматра да, из разлога које је Кант у XVIII веку изнео, сам успех либерализма даје разлог за бригу у погледу „мешовитог“ система либералних и нелибералних земаља. „Сама уставна ограничења, заједнички трговински интереси и међународно поштовање индивидуалних права који унапређују мир међу либералним државама, могу поспешити сукобе у односима између либералних и нелибераланих заједница. (...) Према либералној пракси, неке нелибералне државе (…) немају право да буду ослобођене спољне интервенције, нити се за њих претпоставља да ће поштовати политичку независност и територијални интегритет других држава. Уместо тога, сукоби интереса се тумаче као кораци у кампањи агресије против либералне државе.“[509]

Чини се да је наведено Дојлово размишљање потпуно на линији Џ. С. Мила, који је такође заговарао немешање у послове других земаља само уколико су оне либералне демократије, док исти принцип није важио за „нецивилизоване народе“. Другим речима, веома слична селективна примена права на суверенитет коју смо нашли код Мила, налази се и код Дојла, мада се у наведеним цитатима не говори експлицитно о суверенитету, али тај концепт је, као што смо и раније видели увек имплицитан расправама о интервенцији и праву на рат. Са друге стране, код Канта нисмо нашли обраду тезе о селективном важењу суверенитета, код њега је то право униврзално.

Упрошћено говорећи, Дојл нам је поново објаснио да либерализму треба захвалити за постојање „сепаратног мира” између либералних држава, али односи између либералних и нелибералних држава не могу бити мирољубиви, пошто су нелибералне државе у рату са сопственим народом, на неки начин. Оне немају

[508] Doyle, Michael, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Policy”, *o. c.*, pp. 213, 215.

[509] Doyle, Michael, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Policy”, *o. c.*, pp. 324–5; курзив у оригиналу.

унутрашњи легитимитет, и више су склоне агресији против других држава када је то у интересу њихових вођа. Дојл не тврди да је ово случај, него да либералне државе могу, као сада, деловати полазећи од те претпоставке, и да зато нису вољне да признају нелибералним државама исти степен поштовања који дају другим либералним државама. Према томе, Дојл сугерише да су либералне државе, када крећу у рат са нелибералним државама, склоне „либералној несмотреност" (*liberal imprudence*) као и „либералном империјализму", тежећи да своју доктрину либералне демократије „извезу" у остатак света. Укратко, свет који укључује и либералне и нелибералне државе није нужно веома стабилан свет, и то захтева здраву дозу реалистичке обазривости код либералних државника.[510]

Дојл је 1997. објавио књигу под називом „Путеви рата и мира", која садржи део о Канту и „либералном миру". Методологију савремених друштвених науке применио је на преглед класичних теорија међународних односа, и он ту апелује за плурализам у теорији међународних односа, па тако, иако се декларише као либерал, он признаје потребу за реалистичком разборитошћу а такође је осетљив и за неједнакост која инспирише социјалисте. „Плуралистички модел светске политике није контрадикторан теоријском знању, него је база за њега. Као мислећа људска бића, ми не треба да будемо, а углавном нисмо, појединачна сопства. Наши модерни идентитети су плуралистички, налазе се у индивидуалним идентитетима, државама, и класама, као и религији, раси и полу. Не можемо да побегнемо од тога да вишеструкост утиче на наше политичке изборе, нити, ако хоћемо да будемо искрени према себи, то треба да покушавамо."[511]

[510] Дојл се и иначе бавио темом империјализма, а позната је његова истоимена књига из средине осамдесетих година: Doyle, Michael, *Empires*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1986. Cf. "Michael Doyle", in *Fifty Key Thinkers in International Relations, o. c.,* p. 78.

[511] Doyle, Michael, *Ways of War and Peace, o. c.,* pp. 499–500.

2.3.4. „Крај историје” Френсиса Фукујаме

Фукујамина књига „Крај историје и последњи човек“ из 1992. године преко ноћи је стекла интелектуалну славу, а фраза из наслова књиге постала је синоним за период после Хладног рата. У овој књизи Фукујама износи своје тумачење краја Хладног рата, при чему је његова аргументација пре свега нормативног карактера. У најкраћем, Фукујама образлаже зашто се на крају XX века комбинација либералне демократије и капитализма показује као супериорна у односу на било који други алтернативни политичко-економски систем, одн. противничке идеологије (фашизам и, у скорије време, комунизам). Сам израз „крај историје” односи се на „сагласност о легитимности либералне демократије као система владавине која се изузетно проширила светом током неколико последњих година”.[512] Другим речима, „крај историје” се односи на крај историје мисли о легитимацији првих принципа који управљају политичком и друштвеном организацијом.

Фукујама на питање да ли ће кохерентна и усмерена историја човечанства довести највећи део света до либералне демократије, даје потврдан одговор, и за то наводи два разлога, од којих један има везе са економијом, а други са „борбом за признање”.[513] Наиме, према Фукујами, капитализам је најбољи економски систем за максимално увећање производње добара и услуга и за искоришћавање научне технологије ради стварања богатства, али економски раст је само део приче (будући да исти могу да унапреде и други политички режими, укључујући и фашистички), јер само либералне демократије могу да испуне основну људску потребу за признањем, политичком слободом и једнакошћу. За тријумф либералне демократије и капитализма над ривалима заслужна је, дакле, њена способност да задовољи основне потребе људске природе, међу којима је главна жеља за материјалним добрима и богатством, али је још фундаменталнија — жеља за признањем наше вредности као људских бића од стране нашег окружења.[514]

---

[512] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц.*, стр. 19.

[513] *Ibid*., str. 20.

[514] *Ibid*.

Да би објаснио супериорност либералне демократије над конкурентима у политичкој арени, Фукујама се у објашњењу концепта „признања” позива на Хегела, код кога налази и дубље разумевање људске природе него случај са Хобсом и Локом, рецимо, који су привилеговали самозаштиту над признањем.[515] Фукујама се ослања на Хегелов „нематеријалистички опис Историје” заснован на „борби за признање, према којем еволуција људских друштава није бесконачна, а крај историје ће доћи онда када људска бића буду остварила ону врсту цивилизације која ће задовољити њихове фундаменталне чежње”.[516] Фукујама сматра да треба обновити филозофски идеализам Хегела и напустити филозофски материјализам Маркса и његових следбеника, који верују да је социјализам нужан да би се превазишла економска неједнакост капиталистичких друштава. Капитализам је успео да потисне своје унутрашње противречности, обезбедио је материјални напредак, али и хомогенизацију идеја и вредности (хомогенизацију човечанства), чиме је осујетио судар идеологија између држава, и тиме смањио претњу ратом. Фукујама сматра да рат неће нестати, али да ће хомогенизација вредности између великих сила унапредити мир међу најмоћнијим државама, а оне су битне у дугорочној историјској перспективи.[517]

Фукујама је позајмио од Платона појам тимоса (*thymos*), жеље за признањем, односно „склоности да се осећа самопоштовање која настаје из оног дела душе који се назива *thymos*. То је нешто као човеков унутрашњи осећај за правду”.[518] Мегалотимија (*megalothimia*) је, пак, жеља да се буде признат као супериоран над другим људима, то је тимос великих људи, великих покретача историје, као што су били Цезар или Стаљин.[519] Супротно од тога, изотимија (*isothymia*) подразумева „жељу да постанемо признати као једнаки другим људима”, одн. признање у форми

[515] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц.*, стр. 23-25.

[516] *Ibid*., str. 20.

[517] *Ibid.*, str. 251.

[518] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц.*, стр. 24.

[519] *Ibid*., стр. 199.

једнакости, не супериорности.[520] Према Фукујами, историја је борба између ових тимотичких страсти, а генијалност либералне демократије је у томе што она представља крајњу тачку те борбе, и помирење ових тимотичких страсти.[521] У објашњењу наведних ставова, Фукујма се позива и на дијалектику „господар — слуга“ која је првенствени мотор историје, која никад неће бити стабилна уколико људска бића буду подељена на господаре и робове, јер „робови“ никад неће прихватити свој подређени статус. Наиме, однос господара и роба није успео да задовољи жељу за признањем ни господара ни робова, јер „роб, наравно, није био признат као људско биће, али ни признање које је уживао господар није било довољно, јер га нису признали други господари већ робови (...)”.[522] Ова Фукујамина аргументација може се сумирати на следећи начин: „Либерализам пацификује и деполитизује аристократски свет господара тиме што претвара политику у економију. Либерализам пацификује господарски *тимос* првог човека и замењује га робовским *тимосом* последњег човека. Уместо супериорности и доминације друштво тежи једнакости. Оне који још увек теже доминацији подстиче капиталистичка тежња за богатством.“[523]

Фукујама детаљно изучава „неумитни тренд“ ка либерално-демократским формама управе у XX веку, тврди да су у јужној Европи, Латинској Америци, деловима Азије и источне Европе, економија слободног тржишта и парламентарна демократија, уз неке важне изузетке, постали норма. Он идентификује да је 40-их година XX века постојало свега 13 либерално демократских држава, 60-их година XX века налази 37 таквих, док је 90-их година XX века нашао њих 62.[524]

Опадање ратова међу демократијама блиско је повезано са њиховом интерном конвергенцијом ка либерално демократским нормама, према Фукујами, али блиска

---

[520] *Ibid*., стр. 207-208.

[521] *Ibid*.

[522] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц*., стр. 24.

[523] Drury, Shadia B., “The end of history and the new world order”, *International Journal*, No. 48, 1992/93, p. 95.

[524] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц*., стр. 73-74 (Tabela); стр. 65-78.

повезаност не значи и детерминизам, што је можда разлог зашто неки коментатори Фукујаминог дела тврде да он и није рекао да је „историја” дошла до краја — у смислу да се политика, рат и сукоби више неће дешавати, нити да распад комунизма гарантује да ће све земље постати либералне демократије, што се може наслутити из самог наслова ове књиге, већ су његови аргументи суптилнији, представљају „интересантну мешавину политичке филозофије, историјске анализе, футурологије”, а чини се да погрешна тумачења произлазе из Фукујаминог превеликог излагања медијима и потребе да се, сходно форми излагања, његова софистицирана теоријска запажања максимално упросте.[525]

Фукујама је, углавном, упозорио и на то да „крај историј” није нужно добродошла вест, и да опасност може да буде и истицање тежње за једнакошћу на рачун тежње за изврсношћу. Наиме, либерална демократија ствара „људе без прсију”, „састављене од жеље и разума, али којима недостаје *thymos*, који су вештитији у проналажењу нових начина да, путем калкулисања дугорочног самоинтереса, задовоље мноштво ситних потреба. Последњи човек није имао жељу да буде признат као виши од осталих, а без ње нису били могући изврсност или постигнуће. Задовољан својом срећом и неспособсан да осећа било какав стид што није у стању да се уздигне изнад тих потреба, последњи човек је престао да буде људско биће.”[526] То значи да ми не можемо постојати само због једнаких права и самог материјалног комфора, а онај ко се задовољава тиме постаје „последњи човек“, како би Ниче рекао.[527] Другим речима, ако постоји превише једнакости, а не постоји неко велико питање око кога би се водила борба, људи се могу побунити против самог система који им је донео мир и безбедност.

Фукујама на крају књиге упозорава да либерална демократија може да атрофира и нестане, а на једном месту тврди да Јапан, као алтернатива америчкој либералној демократији, комбинује успешну економију са друштвеним стегама које

---

[525] “Francis Fukuyama”, in *Fifty Key Thinkers in International Relations, o. c.,* pp. 81-82.

[526] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц.*, стр. 28.

[527] *Ibid.*, стр. 312-323.

су довољно јаке да одоле силама фрагментације либералне демократије.[528] Многе азијске заједнице до сада су „изражавала, бар на речима, уважавање принципа либералне демократије, прихватајући њихову форму, али модификујући њихов садржај како би га прилагодила азијској културној традицији.“[529]

На социјалне претпоставке економског напретка Фукујама се фокусира у наредној књизи „Поверење: друштвене вредности и стварање просперитета” из 1995. године.[530] Ту он испитује две супротне групе земаља, тзв. економије „високог поверења“ (САД, Немачка и Јапан), и тзв. економије „ниског поверења“ које намају јака грађанска друштва, имају јаку породицу и јаку власт (Кина, Француска, Италија). Мада подела између економија „високог” и „ниског” поверења није конвенционална, она је веома груба, и поставља се основано питање њене релевантости. У одређеној мери постоји континуитет између ове и претходне Фукујамине књиге, јер се обе баве „истим парадоксом либерализма: ако либерални индивидуализам учинимо универзалним ширећи његове премисе на све сфере живота, либералне институције (укључујући тржиште) вероватно ће лоше функционисати, и тиме ће ослабити само либерално-демократско друштво“.[531]

У трећој књизи „Изградња државе: управљање и светски поредак у XXI веку” из 2004. године, Фукујама се бави насловном темом последњих деценија веома актуелном због неколико фактора: тенденције ка распаду држава, све више грађанских ратова у свету, и неуспеха тржишта у регулисању ових појава.[532] Према Фукујами, дуги и одрживи образац смањења државе или либерализације тржишта (при чему се очекује да ће тржиште и грађанско друштво унапредити демократију) има помешани резултат. Са једне стране, он је подстакао повећање раста, али је, са

---

[528] Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек, о. ц.*, стр. 256-257.

[529] *Ibid.*, стр. 258.

[530] Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, London, Hamish Hamilton, 1995, pp. 335–336.

[531] Griffiths, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 2009, *o. c.*, p. 88.

[532] Fukuyama, Francis, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2004, Ch. 1. [Фукујама, Френсис, *Изградња државе*, Филип Вишњић, 2007.]

друге стране, он ослабио грађанско друштво и исцрпео способност државе да унапреди безбедност и поредак. Фукујама је вољан да допусти да снажнија регулација мора бити имплементирана да би се контролисале последице кретања капитала и да би се унапредили мир и поредак унутар држава, али критичку пажњу није довољно фокусирао на везу између изградње држава и глобалног поретка, тј. на питање да ли је снажнија глобална архитектура потребна да би се надоместила способност државе да реши локалне проблем и промовише поредак.[533]

Фукујама је и провокативан и иритантан аутор, коме се може одати признање за обим и амбициозност аргумената, као и за способност да илуструје апстрактне филозофске аргументе и обради огроман скуп емпиријских података, али му се, исто тако, може упутити и неколико врста критике.[534] Прва се односи на његово позивање на Хегела и Платона, и покушај да интегрише платонизам са хегелијанском дијалектиком, јер се чини да Платона инвоцира само са циљем да избегне „непријатну чињеницу да сам Хегел никад није предвиђао да ће се историја завршити, чак ни у смислу у коме је Фукујама користио термин 'крај'", већ је био посвећен идеји да је историја инхерентно дијалектичка. Коментаторима остаје неубедљиво и Фукујамино коришћење Хегела у одбрани капитализма и либералне демократије, будући да је Хегел експлицитно порицао да таква комбинација може адекватно да оствари циљ „признања", па се чини да не успева да направи прекид са њиховом атомистичком концепцијом људске природе и поред све критике на њихов рачун. Даље, широка дефиниција либералне демократије (при чему је либерална демократија она демократија чија конституција поштује нека основна политичка права и захтева владу која влада на основу експлицитне сагласности њених грађана кроз редовно надметање и поштене изборе) олакшава грубо мерење „марша демократије", али такав груби индикатор тешко може бити адекватан за било који чврсти закључак о степену слободе у савременом свету. Неуспех да се направи разлика између држава унутар ове широке категорије представља највећу ману

[533] *Ibid.*

[534] Према: "Francis Fukuyama", in *Fifty Key Thinkers in International Relations, o. c.,* pp. 86-87.

Фукујамине књиге у целини, а аргумент да „либералне демократије" не ратују међусобно зато што су либералне демократије не успева да преиспита могућности других објашњења о узроцима рата. Трећи проблем представља претпоставка да политички и економски либерализам, двоструки мотор једносмерног историјског развоја либералне демократије, могу удобно да коегзистирају у територијалним границама суверене државе, што саврмена литература преиспитује, али не и сам Фукујама.

2.3.5. Остала истраживања демократског мира

Чланак Мајкла Дојла из 1983. године покренуо је дебату о демократском миру, која је привукла пажњу и других истраживача међународних односа. Одуство рата између (либералних) демократија било је примећено и пре Дојловог чланка, али није било схватано као потврда било које посебне теорије. Углавном, идеја о истраживању везе између мира и демократије почела се разрађивати после Дојлових чланака, углавном кроз емпиријска истраживања, тј. посматрање и поређење броја демократских држава и броја сукоба. Без озбира на све разлике у налазима, ова истраживања су резултирала готово консензусом да демократске државе ретко ратују међу собом, мада генерално нису мање ратоборне од недемократских држава.[535] Међу теоретичарима демократског мира постоје значајне разлике у теоријским формулацијама, операционализацији замисли, временском периоду који разматрају, као и у анализи података. Највише контроверзи фокусирано је, као што ћемо видети, на проблем дефиниције „демократије".

Генерално се може рећи да истраживања која указују на непостојање рата међу демократским државама нуде емпиријске доказе углавном за период после Другог светског рата, будући да је у ранијим периодима постојало толико мало демократских држава да се поставља питање о корисности анализирања тих периода. У свом основном облику, ова теорија, ипак, није ограничена на неки посебан

[535] На пример: Maoz, Zeev and Nasrin Abdolali, "Regime Types and International Conflict, 1816-1976", *Journal of Conflict Resolution*, 1989, Vol. 33, No. 1, pp. 3, 30-31.

временски период, па тако постоје и аутори који сматрају да валидност ове теорије може испитивати и на ранијим историјским периодима, на пример на случајевима градова-држава античке Грчке, односно ренесансне Италије, па чак и северноамеричких Индијанаца.[536] Или, има и оних који сматрају да је демократски мир „глобални феномен који се протеже у историју много пре појаве нуклеарног наоружања".[537] Иако се у прилог ове теорије узимају докази углавном из периода после Другог светског рата, најчешће се разматра период још од 1815. године, односно од Бечког конгреса.[538]

Прве проблеми у вези са овом групом истраживања представља дефинисање независне и зависне варијабле, у овом случају демократије и рата. Рат се обично дефинише као међудржавни рат, и то представља проблем са становишта сукоба који нису међудржавни, већ укључују и актере који нису државе (недржавне актере). Већина истраживача користи дефиницију која прописује да се као међудржавни рат рачуна само војни сукоб између независних држава који доведе до најмање 1000 убијених у борбама (тј. убијених војника).[539] Бројне студије су, међутим, изашле изван оквира разматрања стриктног укључивања држава у рат, па су тако истраживачи демократског мира изучавали милитаризоване сукобе, спољне интервенције, међународне кризе, или склоност демократских и недемократских

[536] Sobek, David, "Regime Type, Preferences, and War in Renaissance Italy", *Journal of Conflict Resolution*, 2003, Vol. 47, No. 2, pp. 204–225.

[537] Chan, Steve, "In search of democratic peace", *Mershon International Study Review*, 1997, p. 77.

[538] Мада остаје нејасно због чега је 1815. година толико значајна за анализу односа између демократских држава, осим што „ова временска одредница згодно избегава рат од 1812. до 1814. године између две тадашње водеће либералне силе у свету – Сједињених Америчких Држава и Велике Британије. Према: Barkawi, Tarak and Mark Laffey (eds), *Democracy, Liberalism, and War: Rethinking the Democratic Peace Debate*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 2001, p. 6.

[539] То је дефиниција и пројекта „Корелације рата" (*Correlates of War*; internet strana: www.correlatesofwar.org) чију базу података користи већина истраживача демократског мира. Ова база података обухвата податке почев од 1816. године. У нешто мањем обиму користи се и Упсалин програм о подацима о сукобима (*Uppsala Conflict Data Program*; internet strana: http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/). Наравно, ни поменута дефиниција није ослобођена контроверзи, јер искључује, на пример, амерички грађански рат (на основу чињенице да Југ није био независна држава), као и различите ратове између војске САД и племена америчких индијанаца.

држава ка прихватању међународног посредовања, како би осветлили механизме који потенцијално спречавају рат између демократских држава.

Дефиниција демократије представља тек посебан проблем. Разноликост дефиниција демократије која се показује у расправи о демократском миру доказује чувену напомену да је демократија појам који готово да се опире дефиницији. Теоретичари демократског мира имају веома различите идеје о демократији, користе различите базе података или развијају сопствене. Пионири у истраживању демократског мира различито су дефинисали ову независну варијаблу, као републику, буржоаску демократију, либералну републику, либертаријанску државу и слично. Углавном, широко је прихваћено мишљење да демократија представља суштински споран појам, и да зависи од времена појављивања.[540] Ако се, међутим, прихвати такав став, ваљаност претпоставке о демократском миру није могуће оценити на икакав систематичан начин који би могао да оформи консензус. Уобичајено је да се демократском владавином сматра она која се заснива на консензусу и одговорности према захтевима бирача, и свакако да главни разлог за тешкоћу да се дође до универзалне дефиниције демократије представља управо постојање различитих врста, чак и дијаметрално супротних, структура и обележја које могу да се перципирају као одговорне за захтеве бирача (тако буржоаске републике, фашистичке диктатуре или диктатуре пролетеријата, могу бити перципиране код својих заговорника као структуре које испуњавају ове битне критеријуме за демократију). Дебата о демократском миру не треба, међутим, да решава проблеме филозофске расправе о томе који режим заиста јесте деморатски, или који поштује интересе својих бирача.[541]

Теоретичари демократског мира често се споре и у вези са правом гласа као критеријумом да се нека држава сматра демократском.[542] Универзално право гласа је

---

[540] Према: Oren, Ido, "The Subjectivity of the 'Democratic' Peace. Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany." *International Security*, 1995, Vol. 20, No. 2, Autumn 1995, pp. 147-184.

[541] Више у: Ray, James Lee, "The Democratic Path to Peace," *o., c.*, p. 52.

[542] *Ibid*. При томе се користе следећи редови величина: најмање 50% пунолетних грађана са правом гласа, или 30 % људи, мушкараца (или право гласа, на пример, за оне који плаћају порез или имају

постајало реалност тек после Другог светског рата.[543] Заговорници тезе о демократском миру обично имају и додатни, процедурални концепт демократије који се фокусира на компетитивне изборе, раширено право гласа, грађанска права, слободу штампе, итд. Многе од ових атрибута и структура се релативно лако идентификују, али је и избор неке врсте *прага* за њих, логично, нужан да би се могло одговорити на питање постојања рата између демократских држава.[544]

2.3.5.1. Узрочна логика теорије демократског мира

Осим проблема дефиниције основних појмова из расправе о демократском миру, постоји и проблем да се укратко изложи њена узрочна лочика. Један од покушаја објашњења узрочне логике теорије демократског мира, прави разлику између две врсте аргументације: нормативне и институционалне.[545] Заступници нормативне логике теорије демократског мира тврде да је један од важних ефеката демократије то што она навикава (социјализује) политичке елите на деловање засновано на демократским нормама које, у суштини, обавезују на ненасилно решавање сукоба и преговоре у духу принципа „живи и пусти друге да живе“ (енг. *live-and-let-live*).[546]

> „Пошто су демократски лидери посвећени тим нормама они покушавају, колико год је то могуће, да исте примењују и у међународној арени што, обратно, значи да демократије и негују

приватну својину), док се право гласа за жене додељује генерацији која је то право затражила; или услов од 10% популације са правом гласа за избор парламента.

[543] Тако је у САД то постала реалност тек након што је 1964. годинеи усвајања 24. амандамана на Устав којим су укинити порези на гласање, а закон о гласачким правима из 1965. године укинуо препреке уписивању у бирачки списак и гласању. Право гласа за жене Француска је увела након 1944. године, а неки делови Швајцарске не пре 80-их година XX века.

[544] Ray, James Lee, “The Democratic Path to Peace,” *Journal of Democracy*, *o. c.*, pp. 31-32.

[545] Cf. Rosato, Sebastian, “The Flawed Logic of Democratic Peace Theory”, *o. c.*, pp. 585–601.

[546] *Ibid*., p. 586. Стриктно говорећи, либералне и демократске норме нису еквивалентне и могу бити противречне. Уз неколико изузетака, међутим, теоретичари демократског мира их изједначавају. Зато се у овом раду термини „либерална држава”, „демократија” и „либерална демократија” користе као заменљиви. *Ib.*, p. 586, n. 3.

узајамно поверење и поштују једне друге када дође до сукоба интереса између њих. Осећај поштовања извире из убеђења да су и друге државе посвећене истим нормама и да је зато компромис и оправдан и пожељан. Поверење извире из очекивања да је и друга страна у спору такође наклоњена поштовању других демократија, и да ће и она нормативно ставити ван снаге употребу силе. Ова два нормативна механизма узета заједно — оспољавање (екстернализација) норми, и узајамно поверење и поштовање — творе нормативну логику теорије демократског мира и објашњавају зашто демократије не ратују међусобно.“[547]

Према наведеном објашљену, мада узајамно поверење и поштовање доприносе томе да се сукоби интереса између демократија решавају на пријатељској основи, постоје одређене ситуације када земље које су наизглед демокртске не признају једне другима демократски карактер и улазе у сукобе. Нека земља можда и неће бити препозната као демократија ако се, на пример, „налази у раној фази своје демократизације или ако не испуњава критеријуме које одлучиоци у другим земљама користе када дефинишу демократију“.[548]

Нормативном логиком теорије демократског мира објашњава се и то зашто су демократије тако често биле склоне ратовању са недемократским земљама: „Упрошћено говорећи, недемократским земљама се нити верује нити се оне поштују, због тога што се њихови унутрашњи системи сматрају неправедним, и зато што оно нити поштују слободе појединаца нити имају навику ненасилног решавања сукоба.“ Сматра се да затон до насиља великих размера може доћи из два разлога. „Прво, демократске земље можда неће поштовати недемократске земље јер сматрају да су оне у ратном стању са својим грађанима. Рат зато може бити дозвољен у циљу ослобађања људи од ауторитарне управе и увођења људских права или представничке владавине. Друго, пошто су демократије склоне мирољубивом

[547] *Ibid.*

[548] *Ibid.*

решавању сукоба, недемократске земље се могу наћи у искушењу да покушају да од демократија извуку погодности тиме што ће им претити или употребити силу у време криза. У таквим околностима, демократије имају избор да се или бране од напада или да покрену превентивни напад.“[549]

Институционална логика теорије демократског мира открива да „демократске институције и процеси чине политичке одлучиоце у демократијама одговорним према широком кругу друштвених група које се могу, у различитим околностима, супротстављати рату”. Та „одговорност” даље се објашњава чињеницом да „политичке елите желе да остану на својим положајима, да у политичком систему постоје и опозиционе партије које су спремне да створе капитал од непопуларне политике власти, и да демократској јавности стоје на располагању регуларне могућности да смени елиту која не делује у њеном најбољем интересу”.[550] И неке друге карактеристике демократије (слобода говора, отвореност политичких процеса) гласачима знатно олакшавају оцену достигнућа власти.

> „Укратко, у демократским земљама се надзирање и санкционисање одлучилаца релативно лако непосредно спроводи. (...) Пошто су свесни обавезе да буду одговорни, демократски лидери учествоваће у насиљу великих размера само ако имају широку подршку јавности за такав поступак. Та подршка је суштинска ствар, и због тога што постоји могућност смене одлучилаца због непопуларних ратова, као и због тога што друштво у целини, или његови делови, могу изразити противљење скупим ратовима који наносе губитке. Постоји већи број друштвених група које би се морале мобилисати ради подршке рату, укључујући јавност уопште, али и оних група које имају бенефиције од отворене међународне економије, као и опозиционих политичких партија и вођа либералног јавног мњења.“[551]

---

[549] *Ibid*.

[550] *Ibid*., p. 587.

[551] *Ibid*.

Из институционалне логике теорије демократског мира може се закључити да до ратова између демократских и недемократских земаља долази из три основна разлога: прво, демократије морају да се бране од агресивних поступака недемократских земаља; друго, демократије морају да предупреде да недемократске земље не постану агресивне у будућности, и да им не дозволе да ојачају толико да могу да им током криза постављају неприхватљиве захтеве; и треће, демократске земље могу да одлуче да ступе у рат са недемократском земљом у погрешном уверењу да мирољубиво решење није могуће.[552]

2.3.5.2. Монадски и дијадски приступ у теорији демократског мира

Теоријом демократског мира испирисана су бројна емпиријска истраживања, која изучавали обрасце војних сукоба између демократских и недемократских држава, и која се могу поделити на монадски и дијадски приступ.[553] Дијадску верзија демократског мира чини тврдња да је појава милитаризованих сукоба и рата знатно смањена само у односима између „дијада“ демократских држава, док су спорови између парова недемократских држава или „помешаних дијада“ много конфликтнији и укључују образац агресивног понашања демократских држава према недемократским државама. Монадијска верзија демократског мира тврди да су демократске државе мање агресивне у поређењу са недемократским државама, без обзира на то да ли је међународни противник демократска држава; демократске државе имају, дакле, већу тенденцију да решавају територијалне или политичке сукобе путем ненасилних средстава у поређењу са недемократским државама. Кључна разлика између монадског и дијадског приступа је у нивоу анализе.[554] У

[552] *Ibid*.

[553] Тако у: Kinsella, David, “No Rest for the Democratic Peace“, *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 3, August 2005, pp. 1-5; Rousseau, David L., Christopher Gelpi, Dan Reiter and Paul K. Huth, “Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88”, *The American Political Science Review*, Vol. 90, No. 3, Sep. 1996, pp. 512-533.

[554] Müller, Harald and Jonas Wolff, “Dyadic Democratic Peace Strikes Back: Reconstructing the Social Constructivist Approach After the Monadic Renaissance”, Paper prepared for presentation at the 5th Pan-European International Relations Conference, The Hague, September 9-11, 2004, pp. 5-6.

првом случају то је јединица, а у другом интеракција. За заступнике дијадске верзије понашање демократских држава у међународној арени није предодређено, већ од државе са којом долазе у интеракцију зависи да ли ће прибећи употреби силе или мирољубивом понашању. У већини дијадске литературе преовлађује став да су иначе мирољубиве демократске државе на неки начин приморане да се прилагоде недемократским средствима претећи недемократским државама, што, међутим, звучи више као оправдање, него као објашњење.[555] Дијадска верзија имплицира (готово) одсуство насиља међу демократским државама, које настаје услед природе односа две демократске државе, а не услед карактеристика саме демократске или либералне државе.[556] Већина уобичајених теоријских аргумената који објашњавају дијадску варијанту демократског мира почива на имплицитним (или понекад чак експлицитним) монадским претпоставкама о мирољубивости демократија уопште.

Аргументацију монадског демократског мира, према којој су либералне државе генерално више склоне миру у поређењу са другим државама, унапредио је Рамел (*Rummel*), који је пошао од класичног либералног аргумента о механизму контроле и равнотеже моћи у државама које имају развијено грађанско друштво, као и невољности грађана да сносе цену рата, да би, коначно, потврдио да су „слободне државе најмање склоне међународном насиљу и рату".[557] Рамелова монадска позиција била је критикована посебно у светлу значајног броја војних интервенција демократских држава. Дуго је присутан у истраживањима и генерални скептицизам према монадској претпоставци о мирољубивости демократија, при чему се најчешће указује на то да су демократске државе високо на листи учесталости учешћа у рату, односно да неке демократске државе предњаче у употреби силе на међународној сцени.[558]

---

[555] Према: Czempiel, Ernst-Otto, "Are Democracies Peaceful? Not quite yet", *PRIF (Peace Research Institute Frankfurt)*, Reports No. 37/1995, Frankfurt/Main, 1995, p 8.

[556] Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace*, *o. c.*, p. 22.

[557] Rummel, Rudolph J., "Libertarianism and International Violence," *Journal of Conflict Resolution*, 1983, Vol. 27, No. 1, March 1983, pp. 27-28.

[558] Chan, Steve, "Mirror, Mirror on the Wall ... are the Freer Countries More Pacific?", *Journal of Conflict Resolution*, 1984, pp. 617-648. Czempiel, Ernst-Otto, "Are Democracies Peaceful? Not quite yet", *o. c.*, p. 16.

Неке од недавних анализа заузимају средњу позицију и тврде да „демократије у просеку могу бити мало, али не превише склоне рату као друге државе," али даље кажу да „монадско објашњење нити је потребно, нити је убедљиво".[559] Они наводе да су демократске државе у великој мери разликују у својој ратоборности према недемократским државама, а њихов допринос је првенствено у томе што не посматрају демократске државе као целину, већ сматрају да постоје значајне варијације у ратоборности демократских држава. Пошто се и дијадска и монадска верзије теорије демократског мира, у основи, односе на иста институционална и нормативна објашњења, оне заправо подржавају једна другу на дуге стазе, те је њихова будућа интегација скоро извесна.[560]

*

Генерално се може рећи да су истраживања о одсуству ратова између демократских држава произвела једну од најпродуктивнијих области истраживања у политичким наукама, чинећи је можда најзаступљенијим истраживачким програмом у савременом проучавању међународних односа. Јасно је уочљив тренд који карактерише теорију демократског мира да стално проширује фокус истраживања. Првобитна тврдња да демократије ретко када ратују међусобно, ако уопште и ратују, постала је основ за много шире проучавање посебног понашања демократија у међународним односима. Демократски мир има потенцијал да се прошири у много значајнију област истраживања, као што је на пример демократска безбедност.[561]

Наводи се да од 22 стабилне демократске државе које су употребиле силу у периоду од 1950-2001, у 76% случајева било речи о четири земље: Израел, САД, Индија и велика Британија. Изнет је и податак су САД у периоду између 1956-1975. године имале 215 инцидената у којима су користиле војну силу или претиле њеном употребом.

[559] На пример у: Müller, Harald and Wolff Jonas, "Democratic Peace: Many Data, Little Explanation?", in Geis, Anna, Lothar Brock and Harald Müller (eds), *Democratic Wars,* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, pp. 41-73.

[560] MacMillan, John, "Beyond the separate democratic peace", *Journal of Peace Research*, 2003, Vol. 40, No. 2, pp. 203-241.

[561] Hayes, Jarrod, "The democratic peace and the new evolution of an old idea", *European Journal of International Relations*, December 2012, Vol. 18, No. 4, 767-791.

Неки се надају да ће демократски мир прерасти у „међународну демократску теорију", која би се бавила разумевањем и објашњавањем односа између демократских држава, демократизације и међународног система, а то би уједно био основ за развој „теорије промовисања демократије споља".[562]

Критичари тезе о демократском миру, то јест претпоставке да демократије не ратују међусобно, истичу то да су демократије у прошлости биле ретке, па су самим тим били ретки и ратови између њих. За период од 1816. године до 1980. године, може се рећи да одсуство рата између либералних демократија није статистички значајно, изузев за кратак период током Првог светског рата, из чега се изводи закључак да се „либерални мир" не разликује значајно од нулте хипотезе или случајне шансе.[563]

Чак и ако се статистички потврђује да демократије сигурно не ратују међу собом, та тврдња не представља теорију, него просто претпоставља чињеницу „која моли за објашњење, као што свака чињеница чини", тврди даље критика тезе о демократском миру.[564] Одговарајуће објашњење би требало да садржи најпре дефиницију демократије, али ту се онда поставља питање како дефинисати праву врсту демократије. Кант је говорио о миру између република, у смислу правне државе (*Rechsstaat*), а његова дефиниција републике била је толико рестриктивна да тешко да се може веровати да ће иједна таква настати, а камоли више њих.[565] Савремена истраживања управо су варијација Кантове тврдње да се ратови не би водили уколико би о њима одлучивао народ, док је чињеница то да ниједна модерна демократска држава не износи одлуку о рату на гласање читавом становништву, већ до ратова долази када то одлуче доносиоци одлука.

---

[562] Wolff, Jonas and Iris Wurm, "Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification", *Security Dialogue*, February, 2011, Vol. 42, No. 1, p. 78.

[563] Spiro, David E., "The Insignificance of the Liberal Peace", *o. c.*, p. 66.

[564] Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after The Cold War", *o. c.*, pp. 6-7.

[565] Кратки и тужни живот Вајмарске републике је подсетник на то. Цитат: Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after The Cold War", *o. c.*, pp. 6-7.

Савремена истраживања показују и то да јавност у демократским државама не мора нужно бити против рата, и штавише, јавно мњење у демократским државама може да буде прилично ратоборно према недемократским земљама, понекад чак и према демократским.[566] На аргументацију о поверењу и поштовању међу демократијама такође је усмерена критика, што показује историја Хладног рата и америчког интервенционизма. Да ли је тада превладавала било која врста поштовања за друге демократије, будући да сви су режими које су САД покушале да поткопају били демократски и, што је још и горе, замењени су диктатурама, а у већини случајеви, није чак ни било посебно озбиљног сукоба интереса између САД и односних владара? Постоје поуздани показатељи да је подршка демократијама често била жртвована у име америчких економских интереса.[567] Узрочни механизам који чини нормативну логику теорије демократског мира не делује онако како та теорија претпоставља, а расположиви докази показују да се, супротно тврдњама, не може извести поуздан закључак да демократије екстернализују своје унутрашње норме у погледу решавања сукоба, нити да се оне генерално, када им се интереси сукобе, међусобно третирају уз поверење и поштовање.[568]

У одговору на питања шта демократије мотивише на рат, Мајкл Дојл је забележио да се „либерални ратови воде само у јавне, либералне сврхе".[569] Демократије, свакако, могу да оправдају ратове у самоодбрани, али око тога која врста акција се сматра самоодбраном, постоји значајно неслагање међу либералима. Као прихватљиви разлози за употребу силе под називом „самоодбрана" појављују се одбијање инвазије, спречавање предстојећег војног напада, и ратовање због

---

[566] Clark, David and Timothy Nordstrom, "Democratic Variants and Democratic Democratic Variance: How Domestic Constraints Shape Interstate Conflict", The Journal The Journal of Politics, 2005, Vol. 01, February 2005, pp 250-270.

[567] Rock, Stephen R., "Anglo–US Relations, 1845–1930: Did Shared Liberal Values and Democratic Institutions Keep the Peace?", in *Paths to Peace: Is Democracy the Answer?*, Miriam Fendius Elman (ed.), Cambridge, MA: MIT Press, 1997, p. 146. Докази да међусобне интеракције демократија у време криза не прати поштовање и поверење налазе се и у анализама дипломатских криза Велике Британије, Француске, Немачке и САД.

[568] Rosato, Sebastian, "The Flawed Logic of Democratic Peace Theory", pp. 588-589.

[569] Doyle, Michael W., "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *o. c.*, p. 25.

неразумних захтева. Под ову категорију не спадају, дакле, ратови у ситуацијама када друга страна није прибегла претећем понашању. Друго оправдање за употребу силе јесте интервенције у унутрашње ствари других земаља због спречавања флагрантних повреда људских права или због стварања услова у којима би се либералне вредности могле учврстити. За многе друге либерале, кршење људских права се мора осудити и, у озбиљним случајевима, мора се подвргнути снажним санкцијама, чак и интервенцији.[570]

Теорија „демократског мира“ оптужује се да се употребљава као „научна дозвола” за „мисионарску” спољну и безбедносну политику западних демократија.[571] Ова врста критике подсећа на империјализам европских великих сила у периоду између 1815. и 1975. године, када је постојао мањи број либералних демократија које су учествовале у 66 од укупно 108 ратова.[572] Половина од тих 66 ратова могу се окарактерисати као „империјални ратови” вођени против народа који су претходно били независни, а друга половина као „колонијални ратови” вођени против постојећих колонија. „Империјалне ратове” је тешко оправдати као самоодбрану, јер се у њима демократије нису суочавале са непосредном претњом, а освајање су спровођена просто због профита или због ширења својих сфера утицаја. Друга група примера су ратови произашли из империјалног надметања: либералне демократије су поробљавале неевропске народе да би створиле „тампон зоне” против других империја или да би увеле контролу над њима пре неких других империјалних сила.[573] Упркос изјавама да оне носе „терет белог човека”, мало је доказа да су либералне земље користиле силу у циљу поштовања људских права или да је надметање империја унапређивало права неевропских народа.[574]

---

[570] Према: Rosato, Sebastian, “The Flawed Logic of Democratic Peace Theory”, *o. c.*, p. 588.

[571] На пример: Kegley, Charles W. Jr. and Margaret G. Hermann, “Military intervention and the democratic peace”, *International Interactions*, 1995, Volume 21, Issue 1, pp. 1-21.

[572] Према: Rosato, Sebastian, “The Flawed Logic of Democratic Peace Theory”, *o. c.*, pp. 588-589.

[573] *Ibid*.

[574] *Ibid*.

У одговорима на критике, теоретичари демократског мира обично прибегавају оправдању да они и не тврде да су либералне норме једина детерминанта одлучивања о рату, јер на то утичу и други фактори као што су, на пример, моћ или географска локација. Међутим, критичари тада подсећају да они, пак, тврде да либералне земље континуирано крше либералне норме када одлучују о рату; не тврди се, дакле, да су либералне норме мање важне, него да оне често уопште не уводе никакве промене у процес одлучивања о рату. Велике либерално-демократске силе су често кршиле либералне норме у свом спољно-политичком понашању, што баца озбиљну сумњу на тврдњу да демократије, генерално, своје унутрашње норме о решавању сукоба преносе и на међународни ниво.[575]

Најпроблематичнији део теорије демократског мира су ратови које демократије воде против других, недемократских држава. Пошто установе да су демократије мирољубиве *per se*, и да ће са повећањем броја демократија доћи до мира у свету, на даље питање механизма промене недемократских држава у демократске, међу либералима, од самог почетка, постоји подела на оптимистички неинтервенционизам, на једној страни (Кант, Кобден), и месијански интервенционизам на другој страни (Џон С. Мил, Вудро Вилсон). Прва група либерала полази од уске дефиниције националне безбедности и верује у позитиван учинак доброг примера напредних земаља. Друга група либерала полази од тога да је пораз недемократских држава и њихово претварање у демократске државе пут за успостављање мира у свету. За либералне интервенционисте и само постојање недемократских држава сматра се, дакле, опасношћу за демократске државе, чија је дужност да „почисте" свет, да преусмере ратове од предмета уско дефинисане безбедности држава ка крсташким ратовима ради успостављања стања коегзистенције држава у трајном миру".[576] За „либералне крсташе", мир је добар разлог за рат — они заговарају рат у племенитој намери да се успостави истина, правда, да се заустави тиранија, једном речју — рат против рата. Међутим, пошто

[575] Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post Cold War World*, *o. c.*, pp. 120–124.

[576] Waltz, Kenneth N., *Čovek, država i rat: teorijska analiza*, *o. c.*, str. 93-94.

добар разлог може да оправда сваки рат, поставља се питање ко може, у спору међу државама, да каже чији разлог је праведнији. Држава која делује на темељу интервенционистичке теорије, поставља се двојако, и као судија и као егзекутор у стварима држава. Ратови зарад ширења демократија, уколико се остваре, могу да доведу до стања неограниченог рата за неограничене циљеве, односно до трајног рата, а зарад трајног мира.[577]

Критичари теорије демократског мира упозоравају да у демократским државама постоји импулс за крсташким ратовима, односно да демократије иницирају сукобе са недемократским земљама у покушају да их трансформишу у демократске државе.[578] Демократија јесте универзално препознат идеал и пораст броја демократских држава широм света је пожељан циљ, али тешко да се то може сматрати гарантом глобалног мира, како то произилази из поједностављене интерпретације ове теорије, на коју се неретко позивају и доносиоци одлука у пракси. Изгледа да постоји „глобални консензус“ у прилог унапређења демократије, и док год се демократија промовише мирољубивим средствима можда се не би ништа приговарало томе, али ствари изгледају прилично различито уколико се теза о демократском миру користи као покриће за наметање демократизације ратом, или као средство интервенционизма и принуде.[579] Из тога произлази и најпостојанија критика на рачун теорије демократског мира према којој се ова теорија употребљава као „научна дозвола” за „мисионарску” спољну и безбедносну политику западних демократија.[580]

---

[577] *Ibid*. 88-90.

[578] Rousseau, David L. et al., “Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88”, *o. c.*, p. 27.

[579] Geis, Anna and Wolfgang Wagner, “From Democratic Peace to Democratic Distinctiveness: A Critique of Democratic Exceptionalism in Peace and Conflict Studies“, *o. c.*, p. 82.

[580] На пример: Charles W. Kegley, Jr. and Margaret G. Hermann, “Military intervention and the democratic peace”, *o. c.*, pp. 1-21.

2.3. Трговина, међузависност, глобализација и мир у свету: комерцијални либерализам

У овом одељку тезе обрађују се либералне тезе о пацификујућем дејству међународне трговине, капитализма, профита, економске међузависности и глобализације. Генерално, претпоставка да трговина доприноси миру повезује се са либералном школом мишљења, али њено појављивање може да се прати уназад до античких списа.[581] Дуга традиција оптимизма који се повезује са трговином у делима класичних либерала доживљава врхунац, што опет не значи да су сви либерали класичне традиције, иако су се залагали за слободну трговину и били против меркантилизма, повезивали трговину са миром као директном политичком последицом. И међу класицима уочљиве су велике разлике по питању да ли међународна трговина, капитализам, профит и економска размена доприносе миру, односно, да ли имају пацификујуће дејство. Са једне стране, систем слободне трговине најјасније су артикулисали енглески класични политички економисти XVIII и XIX на челу са Кобденом, за кога је трговина била сама панацеја, универзални лек за све. Са друге стране, та повезаност либерализма и идеје да трговина промовише мир може се довести у питање јер неки од најзначајнијих либералних мислилаца (Адам Смит, на пример) никада нису предвиђали да ће трговина имати позитиван утицај на мир, него су чак уочавали јаку везу између трговине и рата.

Током XX века претпоставку о трговини и миру развијали су, експлицитно или имплицитно, и други либерали економског усмерења: Енџел, Кејнз, Мизес, Хајек, итд. Од 70-их година XX века ову тезу су преузели и даље развијали (амерички) либерали који се се бавили међузависношћу („интердепендисти”), а,

[581] Интерес за трговину показивали су још и антички филозофи. Тако су Аристотел и Платон наглашавали значај економске самодовољности, упозоравали на опасности од зависности од иностранства, и указивали на коруптиван морални утицај који настаје са излагањем странцима и трговини; док је Плутарх наглашавао позитивне стране прекоморских веза и међусобне размене без којих би човек био „дивљи и сиромашан”. Интерес за трговину налази се и у древним кинеским и индијским списима. Међу раним присталицама трговине били су *стоици*, и они су извор инспирације за многе касније мислиоце просветитељства. Стоици су развили доктрину универзалне економије, која се бавила ширим ефектима економске размене. Према: Haar, Edwin van de, “The Liberal Divide over Trade, Peace and War”, *o. c.*, p. 135.

коначно, на прелазу из XX у XXI век ову тезу су присвојили (западни) глобалисти тј. заговорници економске глобализације. Углавном, либерали и њихови политички савезници су били ти који су, током историје, бранили тезу да слободна трговина и ширење веза између држава представљају најбоље начине да се уједине бивши противници, као и традиционални савезници.

После Другог светског рата политички оптимизам генерално је био смањен, што је разумљива последица великих ратова, и он ће остати релативно низак скоро до краја хладног рата. „Скоро" до краја хладног рата — јер 70-их година XX века поново оживљава „нови оптимизам упадљиво сличан старом",[582] као камен темељац првенствено америчке либерално-интернационалистичке идеологије. Тако у књизи „Моћ и међузависност", Роберт Кохејн и Џозеф Нај поново образлажу мишљење да међузависност унапређује мир, тврдећи да је „проста међузависност" постала „сложена међузависност", и да она чвршће повезује економске, а тиме и политичке интересе држава.[583] Свако продубљивање економских веза између држава повећава користи од економске размене и тиме рат између тих држава чини многоструко скупљим. Државе су све мање важне, док су све важнији људи, фирме и тржишта. Међузависност, коначно, превазилази државе и уводи нас у „свет без граница". Нешто касније, крајем миленијума, Кохејн и Нај дефинисаће „глобализацију" као повећање „глобализма" у смислу „стања света које подразумева мрежу међузависности на мултиконтиненталним раздаљинама".[584] Те мреже и токови новца, капитала, роба, информација и идеја умножени су и убрзани данас услед информатичке револуције.

У светлу информатичке револуције, 90-их година XX века глобализацију посматра и Томас Фридман (*Thomas Friedman*) у књизи „Лексус и маслиново дрво", када говори о „електронској руљи" која увлачи и извлачи из земаља велике количине

---

[582] *Ibid*., p. 46.

[583] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition,* Boston: Little, Brown, 1977, Ch. 2.

[584] Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, "Globalization: What's new? What's not? (And so what?)", *o. c.*, p. 104.

капитала у складу са њиховим политичким и економским одликама. Капитал скоро моментално улази у земље са стабилним владама, прогресивним економијама, отвореним књиговодствима и поштеним трговањем, и излази из земаља којима недостају ови квалитети. Због тога, политика је постала глобална: „електронска руља" претворила је цео свет у парламентарни систем у коме свака влада живи под страхом од гласа неповерења „руље".[585]

Наведену аргументацију која повезује трговину и мир назвали су „комерцијалним либерализмом" Роберт Кохејн и Џозеф Нај крајем 80-их и почетком 90-их година XX века. Према Кохејну, тиме се означава становиште по којем економска међузависност доприноси миру.[586] Према Нају, „комерцијални либерализам" се фукусира на то како међународне активности економских актера утичу на спољнополитичке изборе и, даље, билатералне и мултилатералне односе држава.[587] Према трећем данас истакнутом либералном интернационалисти, Моравчику (*Andrew Moravcsik*) „комерцијални либерализам" је објашњење међународног понашања држава засновано на унутрашњој и глобалној тржишној позицији домаћих фирми, радника и власника имовине.[588] Теза о трговини и миру изражава се и кроз друге називе: трговачки либерализам, либерализам слободне трговине или слободног тржишта, економски интернационализам, профитни интернационализам, капиталистички мир, исл. Углавном, сви ови називи повезују мир, као последицу, са профитом, трговином, капитализмом, економском међузависношћу и, коначно, глобализацијом.

---

[585] Friedman, Thomas, *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins, New York, 1999. За ову књигу Кенет Волц каже да представља најизразитији пример ликовања и величања глобализације: америчког пута, тржишног капитализма и либералне демократије. Основне пароле ове књиге су слободно тржиште, транспарентност и флексибилност. Waltz, Kenneth N.,"Globalization and American Power", *o. c.*, pp. 47-49.

[586] Keohane, Robert O., "Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War", *o. c.*, p. 271.

[587] Nye Jr., Joseph S., "Neorealism and Neoliberalism", *o. c.*, p. 235.

[588] Moravcsik, Andrew, *Liberal theories of international relations: A primer*, Princeton University, 2010. (http://www.academia.edu/2830191/Liberal_theories_of_international_relations_A_Primer, приступљено 1. маја 2011. године).

Главни аргумент у прилог теза комерцијалног либерализма је, логично, економске природе, и он се базира на „економском одвраћању”: трговина доноси користи, док од прекида економских веза настају губици — тако, у најкраћемм гласи еконосмка аргументација тезе да трговина доприноси миру. Економском аргументу се, обично, додају социолошка објашњења о продубљивању разумевања и мирољубивости кроз економске контакте: трговина и међузависности која проистиче из ње смањују погрешне перцепције, подстичу сарадњу и формалне и неформалне механизме за решавање сукоба интереса између држава. Наведеним аргументима, коначно, додаје се и ефекат преливања, тј. уочава се и објашњава процес стимулисања даље сарадње преливањем из једне области у друге. Либерали сматрају да трговина треба, и може, да се користи у спољној политици као супституте за војне стратегије. Она је, такође, у стању да трансформише најокрутније, ауторитарне режиме у мирољубива демократска друштва.

Комерцијални либерализам се заснива се простим и вероватним претпоставкама: како се користи од мира повећавају, тако се повећава и цена ратовања; када државе схвате да су ратови неизмерно скупи, неће их више водити. Крајње тезе које произлазе из комерцијалног либерализма изражавају став да економски интереси генерално доминирају, да економија тј. тржишта, потискују политику и ограничавају њен значај (како унутар државе, тако и у изван ње) — тј. да моћ тржишта замењује моћ политике, и да трговачка држава замењује политичко-војну државу.[589]

У најкраћем, према овој савременој, општој концепцији међузависности, коју иначе, пре свих, заступају амерички *транснационалисти* и *интердепендисти*, било шта што се дешава било где у свету може (нам) нанети штету, директно или кроз последице, и зато се мора реаговати. Овде се препознаје привржeност економској верзији домино теорије која, у најкраћем, тврди да све утиче на све остало.[590]

---

[589] Cf. Waltz, Kenneth N., “Globalization and American Power“, *National Interest,* 2000, 59, pp. 46-56.

[590] Waltz, Kenneth N., “The Myth of National Interdependence”, In C. P. Kindleberger (ed.), *The International Corporation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1970, p. 159.

Међузависност, обично, и не сугерише ништа више од тога — да све дотиче све друго — што је мисао која може бити почетак неке мудрости, али не и њен крај. Логично, мора бити постављено питање ко на кога утиче у посматраном односу, и у коликој мери. То су права питања која занимају оне скептичнијег погледа на односе трговине/међузависности и мира. Зато даљи преглед настављамо покушајем елементарног појмовног одређења, и потом, детаљнијим прегледом савремених либералних одговора на отворена питања односа трговине/међузависности и мира у свету.

Ипак, изразито је проблематично то одвајање економске и политичке моћи у међународним односима, јер оно доводи до наивног плуралистичког објашњења економских односа као просто неутралних механизама за идентификовање и постизање глобалног интереса. Однос између економске и политичке моћи и даље је веома компликован, контроверзан и отворен за расправу, нарочито у време глобалне економске кризе, која још једном наглашава хитну потребу за преиспитивањем важећих либералних аксиома и критичким приступом и овој теми.

2.3.1. Основне координате расправе: трговина, међузавиност, глобализација

На свим странама расправе о трговини и миру, односно сукобима, обично се користе термини трговина, међузависност, узајамна зависност скоро као синоними, а у новије време се том списку придружује и темин глобализација, па је потребно најпре рећи нешто више о овим основним појмовним координатама ове расправе.

Термин међузависност посебно се често користи кад се описује мноштво различитих односа у међународној политици, а примењује се и на људе, државе и глобалну заједницу као целину. Посебно занимање постоји за међузависност која настаје кроз трговинске односе. Овим термином обично се сугерише постојање широких и важних међудржавних веза, сличних онима које представљају различите форме савеза. Те везе морају бити екстензивније да би представљале међузависне односе, за разлику од релативно независних односа. Поред тога, трговински партнери

морају бити узајамно зависни да би конституисали међузависне односе, за разлику од односа зависности. Постоје теоријске и емпиријске разлике и између међузависности, зависности и релативне независности. Ове везе не морају се искључивати међусобно, а посматрају се и у смислу степена, а не врсте.[591]

Кохејн и Нај подсећају да у обичном говору зависност подразумева стање у којем је неко значајно под утицајем спољашњих сила. Они међузависност дефинишу као, у најкраћем, узајамну зависност. Међузависност у светској политици односи се на ситуације које одликују реципрочна дејства међу државама или међу актерима у различитим земљама. Тамо где постоје реципрочне (мада не нужно симетричне) скупе последице трансакција, постоји међузависност. Где интеракције немају значајне скупе ефекте, постоји проста међусобна везаност.[592]

За неке теоретичаре, само постојање трговинских веза између држава представља узајамну зависност. Други пак, разликују трансакционе токове између држава, или оно што Кохејн и Нај називају повезаност (*interconnectedness*), за разлику од односа међузависности (*interdependence*). Према мишљењу поменутих теоретичара, међузависност подразумева рањивост (*vulnerability*) и осетљивост (*sensitivity*), које се не налазе у везама које нису тако дубоке. Кохејн и Нај претпостављају да повезаност доводи до међузависности само онда када веза између држава постане изразита и истакнута.[593] Слично томе, претпоставља се да до међузависности долази само када постоји заједничка потреба. Многи се слажу и да веома неједнака зависност ствара динамику веома различиту од односа зависности који постоје код односа узајамне потребе.[594]

Либерали имају тенденцију да занемаре наведено аналитичко разликовање — разликовање међу поменутим врстама међузависности: као осетљивост (*sensitivity*),

---

[591] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* p. 12.

[592] Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition, o. c.,* pp. 8-9.

[593] *Ibid*., p. 9.

[594] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* p. 39.

међузависност подразумева аутоматско и брзо балансирање фактора трошкова производње преко државних граница; док међузависност као узајамна рањивост (*vulnerability*) подразумева зависности од великих квантитета увезених добара и материјала. Међузависност као осетљивост, сензитивност изазива мало рањивости. Државе које увозе и извозе 15% или више свог бруто националног производа годишње, као што то ради већина држава, веома зависе од тога да ли имају поуздан приступ тржиштима изван својих граница. Две или више страна укључених у такве односе међузависне су у смислу да су узајамно рањиве на прекид размене између њих. Осетљивост (сензитивност) је нешто друго. Варијације трошкова производње имају мале политичке последице; политички је много погоднија дефиниција међузависности као узајамне рањивости. Међузависност као рањивост сугерише реципроцитет између страна: две или више страна јесу међузависне ако скоро подједнако зависе једна од друге за залихе добара и услуга. Оне су међузависне ако су трошкови прекида њихових односа или смањења њихове размене отприлике једнаки за сваку од њих. Међузависност значи да су стране међусобно зависне. Међузависност је, дакле, двосмерна улица.[595] Корисно је и разликовање међузависности и интеграције, при чему је та разлика квалитативна, а не просто ствар сразмерно више трговине и већих и много бржих токова капитала. Наиме, свет би, у стању интеграције, личио на једну велику државу, јер интеграција захтева или претпоставља владу која штити, управља и контролише. Међузависност, супротно од интеграције, представља просту узајамност држава, јер економска тржишта и економски интереси не могу да врше функцију владе.[596]

Наведено говори да, како асиметрична зависност пружа независнијој држави моћну позицију изнад зависне државе, тако ова друга постаје рањива за политичке и економске манипулације. Радикални економисти сматрају трошкове и користи од трговине веома неједнаким у односима зависности. Теоретичари зависности, неомарксисти, (*dependency theory*) често се ослањају на следећу дефиницију

[595] Keneth N. Waltz, *Theory of International Politics, o. c.,* pp. 139-145

[596] Kenneth N. Waltz, "Globalization and American Power", *o. c.,* p. 52.

зависности: под зависношћу мисли се на ситуацију у којој је привреда неке земље условљена развојем и ширењем неке друге привреде којој је ова прва изложена. „Однос међузависности између две или више економија, као и између ових и светске трговине, подразумева такав облик зависности где неке земље (доминантне) могу да се прошире и могу да буду самоодрживе, док друге земље (зависне), то могу да ураде само у одразу тог проширења, које може имати позитиван или негативан утицај на њихов непосредан развој".[597]

Генерално се у литератури сматра да односи које карактеришу узајамне потребе садрже најмање скупе димензије односа међузависности. Односи зависности, пак, када једна држава веома зависи од неког односа са другом државом, или када није независна, сматрају се најконфликтнијим односима.[598]

2.3.2. Аргументација о трговини/међузависности

Либерали користе аргументе о бројним предностима трговине, односно међузависности која проистиче из ње. Они објашњавају како економска међузависност ствара подстицај за сарадњу, смањује погрешне перцепције, и подстиче формалне и неформалне механизме за решавање сукоба интереса између држава. Поред тога, многи либерали тврде да трговина треба, и може, да се користи у спољној политици као супституит за војне стратегије. Либерали тврде, и многи верују у то, да је трговина у стању да трансформише најокрутније, ауторитарне режиме у мирољубива демократска друштва. Неки либерали, као што смо поменули, приказују трговину као лек за сва планетарна зла, као „терапију" за грозне особине људске природе, као и за сиромаштво или рат. Доста је слабо, међутим, занимање за систематско бављење (дугогодишњом) либералном претпоставком да трговина унапређује мир, као и примедбама критичара либерализма. Систематско тестирање претпоставки је од кључне важности, због тога што је спољна трговина постала

[597] Santos, Theotonio Dos, "The Structure of Dependence", *American Economic Review*, 1970, Vol. 60, No. 2, 231-236. Према: Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* pp. 13-4.

[598] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* p. 39.

централно обележје и унутрашње и спољнополитичке агенде многих држава. Због тога, одговор на основно питање о утицају трговине није само теоријски интересантан, него има и важне политичке импликације.

Либерали тврде да за актере међународних односа богатство представља висок приоритет, да је трговина бољи начин за његово стицање од освајања, и да актери који економски добијају од размене јесу и политички моћни. У прилог наведених теза износи се велики број аргумената који нису међусобно искључиви.[599] Вероватно најважнији аргумент је да су економска размена и војно освајање замењива средства за стицање богатства потребног за политичку сигурност и економски раст неке земље. Раст трговине и страних инвестиција истовремено значи мање разлога да се тежи овим циљевима путем иностраних освајања, док насупрот томе, баријере и препреке у међународној трговини стимулишу (војне) сукобе. Са тим у вези је и схватање да се економским односима између држава негује комуникација и везе међузависности између приватних актера и влада, који доприносе међусобном разумевању и сарадњи у политичким односима, и тиме чине рат превазиђеним. Трећи аргумент је очекивање да ће појачани економски односи између држава довести економске субјекте у свакој држави до тога да имају интерес да очувају мир, јер рат би нанео штету њиховим пословним интересима. Према томе, сви ти актери ће утицати на своје вође да остану изван војних сукоба.

Либерална аргументација, као уосталом и она која је антиципирала савремени либерализам, повезала је пацификујуће елементе трговине са економским и социолошким факторима. Економски аргументи потпуно прожимају савремену либералну аргументацију, али постоји и имплицитна (и повремено експлицитна) тврдња да појачани контакти који настају из трговинских веза промовишу мир и уједињују државе. Мада су повезане, економска и социолошка страна либерализма ослањају се на различите динамике у објашњењу односа трговине и сукоба.[600]

---

[599] Haar, Edwin van de, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.*, pp. 133ff.

[600] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.*, p. 22.

2.3.2.1. Економска аргументација — одвраћање од рата

Либерални теоретичари развили су бројне, међусобно повезане теоријске аргументе у прилог наведеним претпоставкама, али највише се акценат ставља на аргумент о економском одвраћању: пошто трговина ствара економске користи за обе стране, само предвиђање да ће рат пореметити трговину и довести до губитака или смањења користи од трговине, одвраћа политичке вође од предузимања акција које могу довести до рата против главних трговинских партнер.[601] Аргумент, којем је можда највише пажње посвећено у односној литератури, гласи — државе одвраћа од започињања сукоба против трговинског партнера страх од губитка добити у благостању везаном за трговинске односе.[602]

Кључне претпоставке о економском одвраћању увела је још класична теорија трговине; док су они теоретичари који су критични према претпоставкама класичне трговинске теорије, такође и најватренији критичари претпоставке о трговини и миру. Фундамент (неокласичне) трговинске теорије јесте схватање да је државама боље ако тргују него што би им било да се уздржавају од трговине. Добити од трговине настају из могућности размене и из веће специјализације. Кроз размену, државе су у стању да продају и, затим, купују производе по нижој цени него што би била да оне теже економској аутархији. Размена повећава приходе, као и потрошњу. Још важније, трговина повећава производну ефективност економије кроз специјализацију. Специјализацијом у оним производима за које држава има релативне предности, боље се алоцирају средства ка ефикасним производним подухватима. Економска специјализација и трговина повећавају стварни доходак, и национално и глобално.[603]

---

[601] Russett, Bruce and John Oneal, *Triangulating Peace: democracy, interdependence and international organizations*, New York: W. W. Norton, 2001.

[602] Polachek, Solomon W., "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution*, 1980, Vol. 24, p. 55.

[603] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.*, pp. 22-23.

Неки савремени либерали приказују пословне интересе као више пацификујуће и антиратне од других елемената у друштву.[604] Међутим, савремена аргументација углавном приписује мирољубивост пословних људи њиховим економским интересима, а не усвајању мишљења да трговина трансформише њихове карактере. Економски аргумент указује на то да ће се пословни интереси мобилисати против рата у интересу одржања трговинских веза (економских профита). Неки либерали додају да то посебно важи у демократским друштвима, у којима јавно мњење има већи утицај на стваралоце политике.[605] Алтернативно, могло би се рећи да је у недемократским режимима, снага бизнис класе још и већа у односу на демократске режиме где алтернативне групе имају неке могућности да утичу на спољну политику. Такво стање може настати због ослањања недемократске државе на снажне економске субјекте у циљу субвенционисања државних циљева. Међутим, аргумент да пословни интереси увек више воле мир од сукоба, лако се оспорава многим случајевима у којима је бизнис профитирао од рата, или у којима економски интереси преферирају сукоб над миром.[606]

Либерали, дакле, верују да трговина обезбеђује користи учесницима, при чему они признају да користи од трговине и потенцијални трошкови пратеће међузависност нису увек једнаки за све актере, али и да трговинске везе генеришу укупне позитивне користи. Либерали такође тврде да се трговина појављује добровољно; па, дакле, ако сведочимо о томе да се државе ангажују у трговини, ми морамо да прихватимо да оне извлаче неке користи из тога; кад држава нема корист од неког посебног односа, пошто је рационални актер, она ће прекинути тај однос. (Неомарксисти одбацују и ово схватање да постојање трговинских веза указује на добровољну размену.)

---

[604] Domke, William K., *War and the Changing Global System*, New Haven: Yale University Press, 1988, p. 137.

[605] Према: Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.*, p. 26.

[606] Barbieri, Katherine and Jack S. Levy, "Sleeping with the Enemy: The Impact of War on Trade", *Journal of Peace Research*, 1999, Vol. 36, No. 4, pp. 463-480.

Основна либерална теза је, дакле, да предности трговине и међузависности нису само економске, већ трговина представља позитивну снагу трансформације појединаца, друштава и односа између друштава. Тиме се успоставља јасна веза између ширења трговине и мира: само ширење трговинских веза смањује вероватноћу сукоба.

2.3.2.2. Социолошка аргументација — изградња заједништва

Умирујући ефекат трговине, који не произлази само из економских фактора, уочен је још у расправама XVIII и XIX века, а видели смо раније у тези да је Монтескије међу првима уочио позитивну трансформацију друштва кроз трговину. Већ у то време се тврдило, за оне који учествују у трговини, да постају мирнији, цивилизованији, да изтрговине произлази позитивна друштвена трансформација која појединце и друштва чини мање ратоборним. Више контаката производи веће разумевање, захтева стварање механизама, као што су закони, за решавање сукоба интереса који се могу појавити. Трговина тако олакшава стварање додатних веза које повезују државе. Са социолошког становишта, трговина повећава контакте, комуникацију, блискост и разумевање, што заузврат смањује непријатељства и погрешне представе које доприносе рату.[607] Савремени либерали инкорпорирају све ове ставове, тврдећи да су комуникације и слободан проток идеја главни извори међудржавног мира, док одсуство комуникације и ограничавање слободне трговине и других међудржавних интеракција јесу узроци који доприносе ратовима.[608]

Либерали развијају и аргументацију о узрочности унутрашњег нивоа у прилог тезе да трговина промовише мир. Трговина повећава просперитет, а он смањује унутрашње проблеме који понекад доводе до рата. То се дешава било кроз спољашње жртвовање некога од стране елита да би се учврстила њихова унутрашња политичка подршка, или путем притисака за протекционизам који могу довести до противмера,

[607] Deutsch, Karl W. et al., *Political Community and the North Atlantic Area*, *o. c.*, p. 16.

[608] Haar, Edwin van de, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.* pp. 133-134.

повећања непријатељства и могу окинути спиралу сукоба. „Економска депресија посебно [је] повољна за ратну хистерију”.[609] Напредак даље може да створи „културу стицања” која редукује војни дух и одвраћа средства од војног сектора, што се огледа у виђењу из XIX века „да су људи превише заузети богаћењем да би имали времена за рат”.[610] Коначно, неки тврде да, мада трговина промовише мир, та веза је индиректна: трговина доприноси напретку, напредак унапређује демократију, а демократија доводи до мира.[611]

2.3.2.3. Ефекат преливања (*spill-over*)

Либерали генерално, као и она њихова група под називом функционалисти и неофунктионалисти, тврде да проширење међудржавних веза у једној области стимулише даљу сарадњу у другим областима.[612] Јединство које произлази из економске везе се, наравно, може приписати и себичној жељи за стицање економске користи. Поента је да они уочавају „ефекат преливања”, па из економских аргумената у корист слободне трговине изводе аргументе о њеним потенцијалним пацификујућим политичким последицама. Либерали генерално предвиђају настанак светске заједнице из глобалне поделе рада у којој би националне границе биле ослабљене у корист шире заједнице и њеног просперитета. Трговина, чак и ако се тежи само економским добитима, треба да доведе до уједињења друштава кроз конвергенцију интереса и култура. Према овом гледишту, трговина разбија баријере и предрасуде повезане са националним идентитетима. Државе и њихови грађани постају интегрисани у једну глобалну заједницу, уједињени заједничким интересом. Више контаката и преплитање култура до којих долази између трговачких држава

[609] Wilson, Charles, *Profit and Power: A Study of England and the Duch Wars*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1978, p. 150.

[610] Blainey, Geoffrey, *The Causes of War*, New York: Free Press, 1988, p. 10.

[611] Weede, Erich, “Economic Policy and International Security: Rent Seeking, Free Trade and Democratic Peace”, *European Journal of International Relations*, 1995, Vo1. 4, pp. 519-537.

[612] Deutsch, Karl K. W. et al, *Political Community and the North Atlantic Area*, *o. c*., p. 20. Mitrany, David, *A Working Peace System*, *o. c.* p. 172.

имају ефекат хомогенизације. Све у свему, за економске контакте се каже да смањују погрешне перцепције, повећавају разумевање, доводе до конвергенције култура, негују формалне и неформалне институције које олакшавају трговину, и имају ефекат преливања у друге области које воде ка већој сарадњи.[613] „Ефекат преливања" објаснили су још функционалистички теоретичари интеграције: из економских аргумената у корист слободне трговине изводили су аргументе о њеним потенцијалним пацификујућим политичким последицама.[614]

2.3.3. Савремене квантитативне анализе

На питање да ли постоји неки систематски однос између трговине и сукоба, већина савремених либерала одговара коришћењем квантитативног приступа који доводи до, чини се, бескрајне расправе о томе како ће изгледати истраживање, методологија или груписање података. Савремена истраживања се фокусирају на квантитативне анализе (парова) држава у комбинацији са (макро)економским подацима. Контролишу се потенцијално ометајући утицаји варијабли за које се верује да су везане и за трговину и за сукобе (географска близина, заједничка демократија, заједнички аранжмани савеза, релативна моћ). Затим се разматрају одвојени ефекти разних форми међузависности између држава (нпр., економске, политичке, географске и културне везе).

Поред статистичких радова постоје многе објављене историјске студије случаја о овој теми. Ипак, још увек нема убедљивог објашњења да постоји либерални мир, као што не постоји убедљив доказ ни против тога.[615] За већину савремених либералних теоретичара, од војних акција против најважнијих трговинских партнера

---

[613] Cf. Haar, Edwin van de, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.* pp. 135f; Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* pp. 27f.

[614] Mitrany, David, *A Working Peace System*, *o. c*. И конструктивистичка школа мишљења о међународним односима објашњава како ниво економске међузависности може да помогне стварању заједничког идентитета. Wendt, Alehander, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review,* 1994, Vol. 88, No. 2, pp. 384-396.

[615] Haar, Edwin van de, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.* pp. 133, 146.

државе не одвраћа сам чин трговине по себи, него претња од губитка економске користи са прекидом тих веза. Неколико аутора обезбеђује емпиријске доказе о негативном односу између трговине и сукоба и/или позитивном односу између трговине и сарадње.[616]

Полачеков (*Solomon W. Polachek*) модел „очекиване користи“ од трговине и сукоба нуди оквир за разумевање калкулација лидера о релативним трошковима и користима од међудржавне трговине и сукоба.[617] Овај модел требало је да обезбеди основ за разумевање и заговорника и критичара претпосатвке да трговина промовише мир. Модел је коришћен, критикован, и модификован од стране теоретичара и унутар и изван либералне школе мишљења. Делујући у оквиру неокласичне теорије трговине, Полачек тврди да се трговински обрасци појављују као резултат наслеђа датих хетерогених фактора међу државама. Ови трговински обрасци, као и нарастајуће добити повезане са добицима од трговине, утичу на спољашње понашање рационалних политичких лидера, кад они покушавају да максимално увећају друштвено благостање. Према моделу, у калкулацијама лидера о очекиваној користи, цена сукоба једнака је губитку добити у благостању повезаном са потенцијалним губицима у трговини.[618] Чак и ако сукоб не доводи до престанка трговине, он ће довести до лошијих услова трговине, као што су ниже цене за извоз или више цене за увоз.[619] Смањење трговине или баријере за трговину која прати сукоб доводе до губитака у благостању. Дакле, верује се да повећање добити од трговине у одређеном односу смањује подстицаје за сукоб унутар тог односа.

---

[616] Polachek, Solomon W., “Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions”, in *Economics of Arms Reduction and the Peace Process,* W. Isard and C. H. Anderton (eds), Amsterdam: North Holland, 1992, pp. 89-120. Polachek, Solomon W., “Why Democracies Cooperate More and Fight Less”, *Review of International Economics,* 1997, Vol. 5, No. 3, pp. 295-309. Polachek, Solomon W., J. Robst, and Y.-C. Chang, “Liberalism and Interdependence: Ehtending the Trade-Conflict Model”, *Journal of Peace Research,* 1999, Vol. 36, No. 4, pp. 405-422. Oneal, John R. and Brus Russett, “The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985”, *International Studies Quarterly,* 1997, Vol. 41, No. 2, pp. 267-293. Oneal, John R. and Brus Russett, “The Kantian Peace: The Pacifi c Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations 1885–1992”, *World Politics,* 1999, Vol. 52, No. 1, pp. 1-37.

[617] Solomon W. Polachek, “Conflict and Trade”, *o. c.,* pp. 89-120.

[618] *Ibid*.

[619] *Ibid*.

Проширење трговинских веза са датом државом требало би да смањи вероватноћу сукоба.[620]

Сличну анализу трошкова и добити (*cost-benefit*) износе и они теоретичари који о одлукама лидера суде према проценама користи од трговачких стратегија у односу на војне стратегије за стицање жељених добара. Роузкренс је (*Rosecrance*) тврдио да држава тежи стратегијама трговине када војне опције постану сувише скупе и мање ефикасне у односу на трговину.[621] Овај фокус се разликује од Полачековог модела „очекиване користи“, који сугерише да, када су трговинске везе једном успостављене, спречавање сукоба може само да максимализује благостање; то јест, сукоб производи само негативан ефекат на благостање.

За друге, пак, анализа трошкова и добити обухвата разматрање трговине у односу на освајање. Мада либерални теоретичари тврде да је трговина приоритетнија стратегија за стицање средстава, у оквиру анализа трошкова и добити од трговине и конфликта могу се замислити случајеви у којима стицање богатства путем сукоба остаје одржива и, понекад, више пожељна опција од трговине, како сугерише наслов књиге „Да ли се освајање исплати?”[622] Либерман (*Peter Liberman*) налази потврду за аргументацију да освајање може да се исплати под одређеним условима. Дакле, анализу трошкова и добити од одлука држава да следе трговинске стратегије у односу на војне у унапређењу националног интереса, може да доведе до резултата где је корисност конфликта већа него корисност трговине.[623]

Дужа аргументација коју истичу либерали у погледу односа трговине и сукоба показује да не само што обим трговине између партнера утиче на калкулације корисности од сукоба, него то чини и врста трговине.[624] На пример, наглашава се

---

[620] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* pp. 23f.

[621] Rosecrance, Richard, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York: Basic Books, University Press, 1986.

[622] Liberman, Peter, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies,* Princeton: Princeton University Press, 1996.

[623] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* p. 24.

[624] Polachek, Solomon W., “Conflict and Trade”, *o. c.*

важност мерења еластичности понуде и потражње за робом којом се тргује.[625] Каже се да су државе више угрожене у односу на оне чији се производи и робе више траже, нарочито када су робе од стратешког значаја. Тешко је, међутим, измерити значај различитих врста трговине за државу, нарочито ако се фокусирамо на шири историјски и временски домен. Стратешки значај робе временом се мења, што отежава примену општих мера значаја роба. Поред тога, и сами подаци потребни за мерење еластичности трговине су ограничени, тако да је генерално рад у овој области доста лимитиран.

Тезе комерцијалног либерализма вариране су последњих деценија на разне начине. Видели смо у овом прегледу да се са миром повезују мање или више директно: тежња за профитом, слободна трговина, слободно тржиште, међународна економска размена, међузависност и глобализација, итд. Ипак, остаје имплицитно то да су то све елементи капитализма. Директно ће капитализам бити повезан са миром тек почетком новог милењума у форми фразе „капиталистички мир". То би могло бити разумљиво будући да је сам капитализам имао негативан имиџ у почетним годинама истраживања мира.[626] Заступници ове варијанте либералне тезе тврде да капитализам доводи до тога да се државе све више оријентишу ка *statusu quo* и све мање се баве традиционалним безбедносним питањима. Различити аспекти капитализма, од повећаног развоја до слободне трговине и страних инвестиција, позитивно се повезују са миром.

Нешто имплицитније, та теза се налази и код Ричарда Роузкренса у објашњењу успона трговачке државе, који се, са више теоријске софистикације од претходно описаних емпиријских истраживања, бавио овом темом. Њега издвајамо пошто је међу првима почетком 80-их година XX века покушао да директно доведе у питање реализам, и тада је најјасније формулисао тезу о успону трговачке над територијалном државом. Потом ћемо дати преглед савремених истраживања о

[625] *Ibid*.

[626] Gleditsch, Nils Petter, "The Liberal Moment Fifteen Years On", *International Studies Quarterly*, 2008, Vol. 52, No. 4, pp. 691–712.

„капиталистичком миру“ која се, парадоксално, одвијају скоро упоредо са највећом кризом капитализам од оне из 30-их година XX века. Роузкренс је почетком 80-их година XX века покушао да дирекатно доведе у питање структурални реализам према којем међународни систем може и мора да се третира независно од интеракција држава. Он тврди да није могуће одвојити унутрашњу од спољне политике у оцени стабилности система. У тексту „Акција и реакција“ тврди да главни узороци спољнополитичког понашања леже унутар унутрашњег политичког живота, и да озбиљна међународна нестабилност извире из нестабилности постојећег међународног система за суочавање са поремећајима из унутрашњих разлога.[627] У својој главној књизи „Успон трговачке државе” из 1986. године, Роузкренс одбацује „монистички” оквир за објашњење међународних односа, и предлаже „дијадски” приступ: међународни систем карактерише присуство два света, војно-политичког и трговачког. При том, он сугерише да савремени свет доживљава велику транзицију, и покушава да објаснити зашто државе прихватају економску међузависност, и чак хрле ка њој, те да ли можемо очекивати више или мање економске међузависности у будућности.[628] Роузкренс изучава емпиријске податке о степену у којем државе постају све више међузависне у међународним односима, и различита тумачења тих података код реалиста и либерала крајем 70-их година XX века, закључујући да су ти подаци двосмислени, од којих једни говоре о све већој међуповезаности држава, те да се може идентификовати све веће опште померање у таквим факторима као што су цене у бројним државама. Он даље истражује степен у коме варијације у продајним ценама, каматним стопама, и стопама надницама показују сличности у главним индистријализованим економијама од 1890-1975. године.[629]

---

[627] Rosecrance, Richard, *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Boston, Little, Brown, 1963. Наведено у: Griffiths, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations,* 2009, *o. c.*, p. 115.

[628] Rosecrance, Richard, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York: Basic Books, University Press, 1986. Према: Griffiths, Martin et al., *Fifty Key Thinkers in International Relations,* 2009, *o. c.*, pp. 118-119.

[629] *Ibid*.

2.3.4. Савремена теза о „капиталистичком миру”

Са почетком новог миленијума, различити аспекти капитализма (од повећаног развоја до слободне трговине и страних инвестиција) директно се позитивно повезују са миром. Рамел (*Rummel*) је још 80-их година XX века писао о пацификујућим ефектима *либертаријанизма*, укључујући економске слободе.[630] Он је заговарао тзв. монадску тезу (*monadic thesis*) да слобода спречава насиље, као и дијадску тезу (*dyadic thesis)* — да либертаријански системи узајамно спречавају насиље. Формулисао је „принцип позитивног мира”, који каже да треба минимално смањити моћ владе, директно га супротстављајући концепту „позитивног мира“ Јохана Галтунга (1969), кога је видео као „социјалистичког теоретичара мира”.[631]

Крајем хладног рата, Милер (Mueller) је запазио да индустријске земље ретко ратују међусобно, ако то уопште и раде, а десетак година касније је тврдио да је демократија „прецењена”, али да капитализам није добио довољно поверења.[632] Аргумент о капиталистичком миру остао је дуго неискоришћен и у квантитавној литератури, а студија која је представљала прекретницу и која уводи дијаде (*dyads*) као стандардну јединицу анализе за испитивање међудржавних ратова је Бремерова (*Bremer*) студија из 1992. године, у којој он тврди да заједнички развој снажно смањује вероватноћу сукоба.[633] То је вероватно први систематски поглед на капитализам и рат на дијадичком нивоу.

Један од првих систематских покушаја да се организација тржишта уплете у општије либералне аргументе скициран је код Вида (*Weede*) 1995. године, али је, упркос томе, требало неколико година док се такве тврдње нису даље развиле и

---

[630] Rudolph, Rummel J., *Understanding Conflict and War, Volume 4: War, Power, Peace*, Beverly Hills, CA: Sage, 1979. Rudolph J. Rummel, “Libertarianism and International Violence”, *Journal of Conflict Resolution,* 1983, Vol. 27, No.1, pp. 27–71.

[631] Rudolph, Rummel J., *Understanding Conflict and War, o. c.*, pp. 292, 266, 277. Johan Galtung, “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 1969, Vol. 6, No. 3, pp. 167–191.

[632] Mueller, John, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, New York: Basic Books, 1989. John Mueller, *Capitalism, Democracy & Ralph’s Pretty Good Grocery*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.

[633] Bremer, Stuart, “Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War 1816–1965”, *Journal of Conflict Resolution*, 1992, Vol. 36, No. 2, pp. 309–341.

систематски упоредиле са емпиријским доказима. Вид је ову везу капитализма и мира први и назвао „капиталистичким миром” 2003. године.[634] Тај први талас студија о капиталистичком миру наглашавао је да *капиталистичка тржишта* стварају мирољубиве преференције, и да ниво развоја условљава либерални мир.[635]

Теорију о томе како тржишно-интензивна економија може да узрокује мир развијали су и други: Мусоу (*Mousseau*) на смени миленијума;[636] а скоро истовремено су и други повезивали, на пример, финансијску отвореност и мир, или величину владе и мир (*Erik Gartzke, Qyan Li, Charles Boehmer, Patrick McDonald*).[637] Генерално, могу се разликовати четири главна аргумента у корист „капиталистичког мира”.[638]

Први је заснован на *хедонистичком* разумевању људске природе: капитализам мења људско понашање и трансформише ратоборне појединце који настањују интервенционистичке земље у мирољубиве потрошаче, трговце и бизнис људе. Други не деле наивни оптимизам хедонистичке школе мишљења у погледу безусловног ефекта капитализма, већ скептичније верују само у мирољубивост нерегулисаних тржишта у неким конфигурацијама. Као ључна модификујућа снага тада се узима демократија, а неки овај аргумент налазе још код Шумпетера (*Schumpeter*) са почетка XX века, према коме, унутар државе снага убеђења у капиталистички мир зависи од дистрибуције моћи између протекциониста и

---

[634] Weede, Erich, “Economic Policy and International Security”, o. c., pp. 519ff. Weede, Erich, “Globalization: Creative Destruction and the Prospect of a Capitalist Peace”, in *Globalization and Armed Conflict*, Schneider, Gerald, Katherine Barbieri, and Nils Petter Gleditsch (eds), Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2003, pp. 311–23.

[635] Hegre, Havard, “Development and the Liberal Peace: What Does It Take to Be a Trading State?”, *Journal of Peace Research*, 2000, Vol. 37, No. 1, pp. 5–30. Mousseau, Michael, Håvard Hegre, and John R. Oneal, “How the Wealth of Nations Conditions the Liberal Peace”, *European Journal of International Relations*, 2003, Vol. 9, No. 2, pp. 277–314.

[636] Mousseau, Michael, “Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace”, *Journal of Conflict Resolution*, 2000, Vol. 44, No. 4, pp. 472–507.

[637] Gartzke, Erik, Quan Li, and Charles Boehmer, “Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict, *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 2, pp. 391–438. McDonald, Patrick J. *The Invisible Hand of Peace: Capitalism, the War Machine, and International Relations Theory*, New York: Cambridge University Press, 2009.

[638] Schneider, Gerald and Nils Petter Gleditsch, “The Capitalist Peace: The Origins and Prospects of a Liberal Idea”, *International Interactions*, No. 36, 2010, pp. 109-110.

заговорника тржишне економије, који су и способни да своје жеље изразе унутар демократског окружења.[639]

Други аргумент каже да пацификујући утицај трговине расте са нивоом развоја.[640] Трећа линија резоновања упућује на заштиту права својине и тврди да интензитет контаката капиталистичких економија њих чини мирољубивијим.[641] Заснован на литератури о погађању (преговарању) у кризама, финални аргумент тврди да су капиталистичке економије способније да сигнализирају своју решеност од затворених економија.[642]

Први који су позвали на увођење „кантовског мира у економетријске студије засноване на новој литератури“ били су, већ поменути, Мусоу и Гарцке. При томе, овај други аутор тврди да је „демократски мир само епифеномен капиталистичке отворености и слободне трговине“, док први тврди да капитализам може да узрокује две главне компоненте „кантовског мира“, демократију и трговину, као и мир, и објашњава *пеаце-буилдинг* ефекат капитализма, мереног финансијском отвореношћу.[643]

„Капиталистички мир” се види, дакле, као допуна или замена за много познатији ефекат „демократског мира“. такође, траже се нови докази да слободна тржишта, економски развој и слични интереси објашњавају посебан мир у

---

[639] Schumpeter, Joseph A., “Zur Soziologie der Imperialismen“ (Sociology of Imperialisms), *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik,* 1919. Prema: Schneider, Gerald and Nils Petter Gleditsch, “The Capitalist Peace”, o. c., p. 110.

[640] Hegre, Havard, “Development and the Liberal Peace”, *o. c.*; Mousseau, Michael, “Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace”, *o. c.*; Mousseau et al., “How the Wealth of Nations Conditions the Liberal Peace”, *o. c.*

[641] Mousseau, Michael, “Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace”, *o. c.*; Mousseau, Michael, “Coming to Terms with the Capitalist Peace”, *International Interactions,* 2010, Vol. 36, No. 2, pp. 185–192.

[642] Gartzke, Erik, et al., “Investing in the Peace”, *o. c.*, pp. 166–191.

[643] Gartzke, Erik, “The Capitalist Peace”, *American Journal of Political Science,* 2007, Vol. 51, No. 1, pp. 166–191; Mousseau, Michael, “Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace”, *o. c.*; Mousseau, Michael, “The Social Market Roots of the Democratic Peace”, *International Security,* 2009, Vol. 33, No.4, pp. 52–86;

либералним дијадама. Потом, пореди се понашање демократских и капиталистичких дијада у контексту скупа података о међудржавном понашању у кризама.

Темом „капиталистичког мира“ бави се и специјално издање часописа „Међународне интеракције“ из 2010. године, и то је, према нашем сазнању, најобухватнији савремени преглед размишљања о на ову тему.[644] Милер тада запажа да подршка за капитализам не имплицира, сама по себи, логични и нужно, аверзију према рату или подршку за мир. Он инсистира да не само да капитализам мора бити схваћен као економски систем, него да се барем и три друге идеје морају прихватити: својина и економски раст морају се узети као доминантан циљ; мир се мора сматрати бољим мотором за развој, напредак и иновације од рата; а трговина, а не освајање, мора се сматрати најбољим начином за остварење тог доминантног циља. Поред тога, Милер упозорава на то да каузални смер може бити погрешно спецификован, и да мир не узрокују капитализам слободног тржишта и економски развој, него пре сам мир узрокује — или олакшава — и капитализам и његов пратећи економски развој. [645]

Брус Расет (*Bruce Russett*), један од такође данас ангажованих либерала, подсећа да се „демократија још увек рачуна“, и да допринос капитализма треба сматрати допунским, а не примарним.[646] Он у овој расправи закључује да је потребно више времена и простора да се теорија и истраживања о „капиталистичком миру“ оцене како треба. Као основну поруку ових истраживања он види то да неки елементи капитализма — релативно слободна национална и међународна тржишта добара, услуга, рада и капитала — помажу спречавању сукоба између држава у савременом међународном систему. Али он такође закључује да разумевања на микро нивоу зашто се то дешава капитализму, као и демократији, остају спорна у овим текстовима као и раније. Исто важи и за сваку тврдњу да капитализам замењује

[644] “International Crises and the Capitalist Peace”, *International Interactions*, Vol. 36, No. 2, 2010.

[645] Mueller, John, “Capitalism, Peace, and the Historical Movement of Ideas”, *International Interactions*, 2010, No. 36, pp. 169–184.

[646] Russett, Bruce, “Capitalism or Democracy? Not So Fast”, *International Interactions*, 2010, No. 36, pp. 198-205.

неке друге широко прихваћене либералне или реалистичке тезе, уместо да их углавном допуњава. Трагање за адекватним узрочним објашњењем се наставља, и било би мудро, упозорава Расет, уздржати се од раног славља или очаја у погледу примата „капиталистичког мира“.

Тешко је видети како се, заправо, „капиталистички мир“ разликује од ривалских објашњења.[647] Капиталистички мир се, стога, може сматрати епифеноменоном комерцијалног либерализма, који никад није био искључиво фокусирао на трговину, него је обухватао све врсте економских веза између држава. И емпиријски је често тешко разликовати литературе о капиталистичком миру од других истраживачких прогрмама у области.

Као контра-аргумент тези о „капиталистичком миру“, најважнији је тај да студије о интеракцијама између међународне политике и финансијских тржишта снажно сугеришу да су инвеститори опортунисти и да изненађујуће брзо адаптирају своје понашање на политичке одлуке држава и вођа.[648] Поред тога, развој литературе о грађанском рату покује да се теза о утицају развоја на ризик од грађанског рата, која се дуго сматрао кључним налазом ове литературе, заснива на „климавој аналитичкој основи“.[649]

Осим концептуалним проблема, кључни проблем савремене литературе о „капиталистичком миру“ јесте недостатак прецизних микро основа које повезују тржиште и његове атрибуте са миром. Контроверзе о предностима и манама капитализма се настављау, и остаје отворено питање да ли главна обележја либералне државе — слободни избори и тржишна економија — имају пацификујуће дејство (*peace-building effect*) која им се често приписују?

*

[647] *Ibid*., p. 111-112.

[648] Cf. Bechtel, Michael M. and Gerald Schneider, “Eliciting Substance from ‘Hot Air’: Financial Market Responses to EU Summit Decisions on European Defense”, *International Organization*, 2010, Vol. 64, No. 2, pp. 199–223.

[649] Schneider, Gerald and Nils Petter Gleditsch, “The Capitalist Peace”, *o. c.*, p. 111.

Историја показује да је идеја о трговини која води ка миру била веома привлачна за многе и различите мислиоце и политичаре. Мада је немогуће одредити појединачне разлоге за то, неколико њих се истиче као вероватни.[650] Прво, то прибегавање разуму, рационалном објашњењу и решењима за друштвене проблеме, традиционално је веома популарно међу мислећим професијама; нема пуно оних који поричу да је, генерално, рат деструктиван и скуп чак и за победника (мада неки и профитирају од њега). Разумно је, дакле, очекивати да када једном сви људи разумеју цену рата, они и престану да их воде.[651] Друго, та идеја има велику моралну привлачност. Укидање рата је део нормативне агенде од почетка настанка међународних односа као академске дисциплине, па делује очигледно да је сваки потенцијални аргумент у прилог том идеалу добродошао, а посебно када га пропагирају истакнути мислиоци. Треће, мада се савремена индустријска и постиндустријска друштва заснивају и, у великој мери, зависе од капиталистичког система, овај економски систем генерално има доста лошу репутацију међу интелектуалцима.[652] Тако теза да трговина води ка миру присталицама капитализма даје могућност да додају својеврсну моралну димензију својим објашњењима. И, коначно, четврто, већина људи има лично искуство мирних економских трансакција на нивоу унутрашње економске сарадње, а које се лако могу пренети на међународни ниво. Наведени разлози за популарност теза комерцијалног либерализма не поништавају, међутим, чињеницу да однос између економског и политичког у либералној мисли остаје компликован, контроверзан и отворен за расправу. Тези да трговина, међузависност и глобализација доприносе миру још увек недостаје убедљиво систематично образложење узрочне путање, као и одговарајућа емпиријска потпора.

---

[650] Haar, Edwin van de, „The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *o. c.*, pp. 133-135.

[651] Mises, Ludwig von, *Liberalism: The Classical Tradition*, *o. c.*, pp. 23-25.

[652] Hayek, Fridrich A., "The Intellectuals and Socialism", in Bruce Caldwell (ed.), *Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, Chicago: University of Chicago Press, 1997, pp. 221-38 (http://mises.org/daily/2984, приступљено 3. октобра 2012. године); Mises, Ludwig von, *The Anti-Capitalistic Mentality*, Grove City, PA: Libertarian Press, 1972 (http://mises.org/document/1164/, приступљено 22. јула 2012. године).

Савремени либерали доказују повезаност трговине и мира коришћењем квантитативног приступа који доводи до бескрајне расправе о изгледу истраживања, методологији или груписању података. Квантитативне анализе парова држава, комбиноване са (макро)економским подацима, доказују постојање либералног мира између трговинских партнера. Доста је слабо занимање либерала за *систематско* бављење (дугогодишњом) либералном претпоставком да трговина унапређује мир. Већина савремених либерала квантитативним приступом обрађује односе либералних парова држава, што се, у крајњем, своди на примену редукционистичког приступа међународним односима, и то на више нивоа. Осим што се међународни односи редукују на економске односе, системске карактеристике тих односа занемарују се у корист релација појединачних држава, парова држава, група држава. За примедбе критичара да је то ипак одвојени мир (*separate peace*), и да тиме либерали слободне трговине показују да теже увођењу мира само међу самима собом,[653]_либерали показују мало интересовања. У крајњем, за либералне државе се каже да су усмерене ка миру, али да су, такође, склоне и рату. Империјализам према споља.

Критике либералне тезе да трговина, међузависност и глобализација доводе до мира, долазе из правца реализма и марксизма. Они указују на разлику између међузависности, зависности и независности, као и на тенденцију да се под термином „међузависност“ прикрију суштински односи зависности. Марксисти, неомарксисти, и теоретичари зависности истичу контраст између разних типова зависности, као и то да су трошкови и користи од трговине веома неједнако распоређене у односима зависности. У том контексту, они посебно наглашавају да тзв. асиметрична зависност ствара рањивост и подложност за политичке и економске манипулације на страни мање моћног актера неког међудржавног односа. Савремени следбеници Карла Марса истичу, такође, запажање да надметање за тржишта и ресурсе представља

[653] Doyle, Michael W., “Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy”, in Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace, o. c.,* Ch. 8.

инхерентну особину капитализма, а Марксову критику сматрају најтемељнијом критиком идеја класичних либерала.[654]

Чувене су и Марксове идеје да је капитализам експлоататорски у самој својој природи и да резултира у конфликту између класа, као и између група капитала. „Заиста је тешко разумети тврдњу заговорника слободне трговине који претпостављају да ће уносније коришћење капитала укинути антагонизам између индустријских капиталиста и најамних радника. Напротив, једини резултат биће то да се антагонизам ове две класе још јасније истакне".[655] Маркс је, међутим, давао предност слободној трговини (а не протекционизму), баш зато што је мислио да ће она створити тензије које би убрзале неизбежне кризе и неизбежну смрт капитализма. Слично томе, и Лењинова теорија империјализма заснива се на агресивној природи монополистичког капитализма, при чему се сукоб сматра саставним делом капиталистичке експанзије.[656] И касније теорија империјализма, Хилфердинга на пример,[657] и других марксиста, као и модерније теорије зависности и критичке теорије, виде у капитализму један од кључних предзнака криза и ратова.[658] Јохан Галтунг је, такође, још почетком 70-их година XX века видео асиметричну трговину као важну форму империјализма,[659] а ехо ових размишљања данас се препознаје код Катарине Барбиери.[660]

---

[654] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* p. 10.

[655] Marx, Karl, *On the Question of Free Trade*, Speech to the Democratic Association of Brussels at its public meeting of January 9, 1948, Marh and Engels Internet Archive; 3 May 2010 (http://www.marhists.org/archive/marh/works/1848/01/09ft.htm, приступљено 15. априла 2012. године).

[656] Лењин, Владимир И., *Империјализам као највиши стадиј капитализма* [1916], превод Милан Ђурић, Култура, Београд, 1945; Marksistička internet arhiva, (http://www.marxists.org/srpshrva/biblioteka/lenjin/1916/imperijalizam/index.htm, приступљено 2. август 2011. године).

[657] Hilferding, Rudolf, *Das Finanzkapital; Eine Studie zur jüngsten Entwicklung des Kapitalismus*, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Co.; [1910] 1947. Наведено у: Schneider, Gerald and Nils Petter Gleditsch, "The Capitalist Peace", *o. c.*, pp. 107-108.

[658] Više u: Packer, Dave, "Capitalism Means War", *Socialist Outlook*, 2003, No. 01; 4 May 2010, (http://www.isg-fi.org.uk/spip.php?article10, приступљено 23. октобра 2012. године).

[659] Galtung, Johan, "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research*, 1971, Vol. 8, No. 2, pp. 81–117.

[660] Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, o. c.,* 2002.

Неомарксисти — теоретичари зависности виде надметање за тржишта и ресурсе као инхерентну особину капитализма.[661] То надметање лако доводи до насилних сукоба између великих сила, као и до доминације над мање моћним државама. Неомарксисти одбацују претпоставку да трговина пружа нето користи свим државама. Од трговине и економске зависности корист имају моћни, али резултат су политички и економски трошкови за немоћне. Теорије зависности одбацују идеју универзалне добровољне размене и тврде да земље у развоју, као резултат историјско-структуралних односа, нису слободни актери и самим тим нису у могућности да праве исте прорачуне предложене моделима очекиване користи.[662]

Либерали прецењују међузависност и глобализацију, и претерују са тезом да је моћ из држава исцурела ка тржиштима. Кенет Волц, на пример, подсећа глобализаторе (*globalizers*) да је глобализација процес којем лик дају владе, а не тржишта, и да у међународној политици, у којој нема централне власти, моћ понекад склизне ка тржишту, али кад она много склизне, јака држава може да је врати назад, и тај образац тешко да је нов. Према Волцу, „мит о међузависности" развили су (амерички) либерали 60-тих 70-тих година XX века, док је глобализација „лудост" 90-тих година XX века. Концепције међузависности и глобализације настале су у САД, у суштини представљају економско виђење међународне политике и маскирају посебан положај који у њој заузимају САД. Међузависност представља зависност, а глобализација американизацију. Међузависност и глобализација нису нови процеси, нити имају значајан утицај на структуру међународне политике. Међузависност прикрива суштинску неједнакост држава, и представља идеологију коју користе Американци да би прикрили велики степен учешћа САД у међународној политици, приказујући јаке и слабе, богате и сиромашне државе, као слично уплетене у густу „мрежу међузависности". Општа концепција међузависности изоставља неједнакости, економске или политичке, а ипак, неједнакости су оно о чему се у

[661] Npr. Baran, Paul A., *The Political Economy of Growth*, New York: Monthly Review Press, 1957.

[662] Tétreault, Mary Ann and Charles F. Abel (eds), *Dependency Theory and the Return of High Politics*, New York: Greenwood, 1986.

политици углавном ради. Изучавање политике, теорија политике, пракса политике, увек се врте око неједнакости.[663]

Кључна разлика у перпективи између марксиста и реалиста (као уосталом и државоцентричних либерала) настаје у погледу идентификовања примарних актера у светској политици и одговарајућег нивоа анализе: док је за реалисте то држава, за марксисте је то економска класа (или, савременијом терминологијом, економска елита). Неореализам и марксизам су, другим речима, структуралне теорије, па не чуди што су њихове критичке замерке на комерцијални комерцијализам веома сличне — обе указују на асиметрију моћи у тзв. међузависности. Реалисти у својој критици комерцијалних либерала подсећају да међузависности и глобализација нису нови процеси, и да немају значајан утицај на структуру међународне политике.[664] По њима, међузависност прикрива суштинску неједнакост држава, и представља идеологију коју користе Американци да би прикрили велики степен учешћа САД у међународној политици, приказујући јаке и слабе, богате и сиромашне државе, као слично уплетене у густу мрежу међузависности. Општа концепција међузависности изоставља неједнакости, економске или политичке, а ипак, неједнакости су оно о чему се у политици углавном ради: изучавање политике, теорија политике, пракса политике, увек се врте око неједнакости.[665]

Одвајање политичке и економске области међународних односа изразито је проблематично јер у својој најчистијој форми доводи до одвајања политичке и економске моћи, а тиме и до наивног плуралистичког објашњења међународних економских односа као просто неутралних механизама за артикулисање и остварење неког глобалног интереса или глобалног јавног добра. Међутим, без обзира на све прогласе о глобалном интересу, постоји озбиљно питање да ли, у многим областима,

---

[663] Waltz, Keneth N., *Theory of International Politics, o. c.,* pp. 142-143, 158; Kenneth Waltz, "Globalization and American Power", *o. c.*

[664] Cf. Kenneth N. Waltz, "Globalization and American Power", *o. c*, pp. 46-56.

[665] *Ibid*.

такав интерес уопште постоји.[666] Крајњи резултат одвајања економског и политичког је оспоравање тврдње да међународна економија представља одраз глобалних односа моћи, што на различите начине тврде и неореалисти и неомарксисти.

Савремене теорије међународне политике, односне теорије „о рату у доба мира између водећих сила“, разматрају међузависност као једну од три „ноге“ либералних објашњења „безбедносне заједнице”, поред демократије и међународних институција.[667] Може се очекивати да ће савремене теорије „о рату у доба мира између водећих сила“, више пажње посветити разматрају међузависности у контексту објашњења пацификујуће улоге „либералне тријаде“ (демократија, међународне институције, глобализација), и то посебно у окружењу савремене светске економске кризе која, још једном, истиче као ургентну потребу преиспитивања важећих либералних аксиома.

[666] Halliday, Fred, *The World at 2000*, London: Palgrave, 2000. Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, pp. 270f. Held, David and Anthony McGrew, *Globalization/anti-globalization: beyond the great divide*, Second edition: Polity Press, 2007.

[667] Jervis, Robert, “Theories of War in an Era of Leading-Power Peace”, *American Political Science Review*, 2002/3, Vol. 96, No. 1, pp. 5-6.

ЗАКЉУЧАК

Дисертација под насловом „Либералне теорије о рату и миру” потврдила је да не постоји јединствена либерална теоријска традиција која се бави питањима рата и мира већ да, супротно томе, постоји низ мање или више сличних приступа унутар тзв. либералног интернационализма. Ти приступи се формирају око, првенствено, три идеје о којима либерали размишљају у контексту превазилажења рата и успостављања трајног мира, а које доминирају либералном агендом од најранијих до данашњих дана. Оне се односе на пацификујући ефекат ширења међународних организација, демократски уређених држава и економске међузависности. Ове три идеје се данас подводе и под заједнички назив „либерални троугао” или „Кантов троугао”, мада је у тези показано да су све три идеје разматране међу либералима и пре Канта.

Развој либералних идеја о рату и миру приказан је у тези кроз три велика таласа: класични либерализам XVIII и XIX века, модерни либерални „идеализам“ с’ почетка XX века, и нови, савремени талас либералног интернационализма покренут после Другог светског рата са сукцесивним успонима 70-их и 90-их година XX века. И у најскоријој фази развоја коју обележава глобализација, поново се преиспитују три традиционалне либералне тезе, сада у форми приступа познатих под називима (нео)либерални институционализам, теорија демократског мира и комерцијални либерализам, којима је у дисертацији посвећена посебна пажња.

У дисертацији је указано, кроз историјски преглед од најраних мировних планова као претеча либералних размишљања о рату и миру, на тенденцију да се мир, као њихов мотив, меша са другим мотивима који су понекад и мање либерални (нпр. политичка организација Европе, или односи снага у Европи или између Европе и спољашњег света). Дисертација је показала и то да у ставу према рату, у већини филозофских размишљања либерала интернационалиста током историје није био афирмисан пацифизам — апсолутно и безусовно одустајање од насиља и рата, већ је преовладавала идеја о „праведном“ рату из моралних разлога „спашавања“ других народа, која дозвољава војно интервенисање у иностранству као „мање зло“ од игнорисања перципираних патњи других. Пацифизам се циклично појављивао као

тема, али су ретки пацифисти међу либералима остали на маргинама главних интернационалистичких расправа о рату и миру, исто као и политички либерали са реалистичким ставовима о међународним односима који су, због тога, остали изван разматрања у овој дисертацији.

У раду је показано да савремени (нео)либерални институционалисти не износе директно тезу да међународне институције стварају мир, већ имају мање амбициозан циљ — да објасне појављивање сарадње у случајевима кад се интереси држава, у основи, не сукобљавају. Мада прокламован као алтернатива реализму, либерални институционализам прихвата кључне поставке реализма (нпр. о анархији међународне политике), али тврди да је, упркос томе, сарадњу у међународном оквиру лакше остварити него што то реалисти мисле. Либерали институционалисти виде да у међународном систему нема глобалног еквивалента за државу, али истичу да постојање међународних институција доказује да је сарадња сигурно могућа и унутар анархичне арене, и улажу значајан напор да објасне постојање и садржај „функционалних подстицаја“ за њу. Институционалисти сматрају да институције у међународној арени ретко када функционишу као механизми који просто репродукују структуру глобалних односа моћи, што је теза коју афирмишу реалисти.

Међународне институције су битне у међународним односима, али институционалисти дају двосмислен или нејасан одговор на стварно важна питања о међународним институцијама: у чијем интересу и у које сврхе се остварује управљање помоћу њих. Либерални институционализам, у крајњем, нуди нормативно објашњење могућности остварења глобалне управе и оно је, свакако, ограничено као што су и сва друга објашњења те врсте. Главни недостатак либераног институционализма јесте управо у тензији између те његове нормативне амбиције и његове снаге објашњења. У контексту савремене обнове либераног институционализма, не треба одбацивати огромну литературу унутар међународних односа која нуди увид у порекло, форму, логику и недостатке савремене либералне глобалне управе, што је у дисертацији потврђено.

Друго утицајно либерално објашњење рата и мира формулисано је, како је показано у тези, око претпоставке да демократске државе међусобно не воде ратове. Ова теза о „демократском миру“ постала је последњих година (тј. сада већ деценија), једна од најутицајних идеја у међународним односима, и данас се сматра главним либерални доприносом дебати о узроцима рата и мира, као и најсвеобухватнијим и најубедљивијим либералним нападом на теоријску хегемонију реализма у међународним односима. Генерално се може рећи да се тезом о демократском миру тврди да демократије не ратују међусобно зато што деле скуп заједничких норми и унутрашњих политичких институција које ограничавају употребу силе. Теза о демократском миру заснива се на простим и једноставним претпоставкама: демократски уређене државе теже миру (и профиту), мирољубиве су *inter se* и стварају „зону мира”, а са повећањем броја демократских држава биће елиминисани узроци рата.

Демократија јесте данас универзално препознат идеал, а пораст броја демократских држава широм света јесте пожељан циљ. Ипак, како је показано у тези, тешко се може бранити став да демократско уређење држава представља гарант глобалног мира. Савремени заговорници ове теорије често ни сами не тврде да је приврженост демократији довољан услов за мир, већ да је то неопходан услов. Дисертација је показала да је заједничко за разне представнике теорије демократског мира то што сви сматрају да се фактори који доприносе миру налазе првенствено унутар држава, односно у карактеристикама демократске врсте државног поретка. Кад се, пак, постави питање механизма промене недемократских држава у демократске, међу либералима настаје подела, која се протеже још од настанка либерализма, и то на: „оптимистични неинтервенционизам“, на једној страни, и „месијански интервенционизам“, на другој страни.

Прва група либерала верује у позитиван учинак доброг примера напредних демократских земаља у међународним односима. Друга група либерала полази од тога да је пораз недемократских држава и њихово претварање у демократске државе пут за успостављање мира у свету. Будући да, за либералне интервенционисте, и

само постојање недемократских држава представља опасност, они сматрају да је дужност демократија да „почисте” свет, да преусмере ратове од предмета уско дефинисане безбедности држава ка, како то критичари називају, „крсташким ратовима” у циљу успостављања стања коегзистенције држава у трајном миру. Мир је, дакле, добар разлог за рат, који либерални интервенционисти заговарају у намери да се успостави „истина“, „правда“, да се заустави „тиранија“. Критичари теорије демокртског мира, пак, остају са дубоком сумњом у то, и страхом да такав став може, барем теоријски, да доведе до трајног рата зарад трајног мира.

Трећа либерална идеја — да трговина, односно економска међузависност и интереси профита, доприносе миру у свету, која је у савременој фази обухваћена називом „трговачки“ или „комерцијални либерализам“, заснива се на старим, простим и вероватним претпоставкама: како се користи од мира повећавају, тако се повећава и цена ратовања; када државе схвате да су ратови неизмерно скупи, неће их више водити. Дисертација је потврдила да из комерцијалног либерализма произлазе тезе које изражавају, у крајњем, став да економски интереси генерално доминирају на политичким и војним интересима, да економија тј. тржишта потискују политику и ограничавају њен значај (како унутар државе, тако и у изван ње), те да моћ тржишта замењује моћ политике — док трговачка држава замењује политичко-војну државу.

Главни аргумент у прилог теза комерцијалног либерализма је, логично, економске природе, и он се заснива на „економском одвраћању”, чија логика, у најкраћем, гласи: трговина доноси користи, док од прекида економских веза настају губици, што заједно смањује шансе за сукобе. У дисертацији је показано да се економском објашњењу у оквиру комерцијалног либерализма обично додају и социолошка објашњења о продубљивању разумевања и мирољубивости кроз економске контакте. Либерали ове групе тврде и то да се трговина може користити у спољној политици као супституте за војне стратегије, и да је она, такође, у стању да трансформише најокрутније, ауторитарне режиме у мирољубива демократска друштва. Критичари комерцијалног либерализма истичу, пак, да је одвајање економске и политичке сфере међународних односа изразито проблематично, јер

занемарује њихову политичку сферу, и тиме прикрива стварне односе економске зависности између држава различите војно-политичке и економске снаге.

У тези је потврђено и то да се противречности либералног интернационализма, које су идентификовали савремени аутори а које су наведене и образложене у уводном делу ове тезе (етатизам *vs* космополитизам, односно суверенитет *vs* слобода појединаца; минимална управа *vs* активна управа; и економија *vs* политика), провлаче кроз целу историју ове школе мишљења о рату и миру, односно сукобима и сарадњи у међународним односима.

Дилема изражена кроз супротстављање етатизма и космополитизма, односно суверенитета и слободе појединаца, чини се суштинском за савремени либерални интернационализам, и она је посебно видљива у расправама око прве две либералне тезе о рату и миру (пацификујуће дејство међународних институција и пацификујуће дејство демократије). Ова дилема настаје у одговорима на питање да ли је суверена држава препрека или стуб изградње либералног светског поретка, било да се он гради помоћу међународног организовања или повећањем броја демократских држава. На постављено питање склони су да одговоре афирмативно либерали „етатистичких“ убеђења, док либерали космополитских убеђења одговарају негативно. Дисертација је показала да су током историје либерални интернационалисти испољавали двосмислен став према држави и суверенитету. Ова тензија између „етатистичке“ и космополитске варијанте либерализма помаља се кроз целу историју либералне интернационалистичке мисли, одражава кључну двосмисленост у њеном идеолошком језгру, и остаје централно нерешено питање либералне мисли о рату и миру са дубоким последицама како теоријске, тако и практичне природе.

Како је показао историјски преглед либералних размишљања, још најранији мировни планови идентификовали су однос према суверенитету држава као битно питање у контексту развоја међународне организације (федерације) као пута ка миру, тиме и средства остварења слободе човека, будући да рат и насиље ту слободу ограничавају и угрожавају на најдраматичнији начин. Наиме, циљ мировних планова је био, још од времена када су први пут писани, да искорене „зло“ одвојених

суверенитета, али су чак и тада као средство прописивали сарадњу истих тих суверена. Другим речима, либерали готово увек траже неки облик добровољног пристанка држава на сарадњу и међународну организацију пре него што њихова решења изазову пројектовану последицу. Критичари либерализма указују на пропуст да се уочи да таква решења не представљају, заправо, ништа више од „верско-моралних и емотивних апела“ или просто наде да ће историја бити на правој страни. Либералима се генерално приговара да игноришу чињеницу да увођење реда и правде — а готово без средстава за доношење и спровођење одлука, захтева виши ред савршенства људи или држава.

Дисертација је показала да се, рецимо, Имануел Кант директно бавио овим питањем, али се управо код ове „иконе“ либерализма може наћи и најјасније признање а *приори* нужности постојања апсолутног сувереног субјекта у међународним односима, уз истовремени позив на континуирану реформу свих суверених држава у правцу стварања „слободне федерације“. Преглед савремених теорија либералног интернационализма показао је да се ова дилема изразила и у разлици између функционлизма и неофункционализам. Тако функционалистичка теорија није, углавном, доводила у питање суверенитет држава, будући да се фокусирала на стварање међународних организација са ограниченим и специфичним надлежностима које су одређене функцијама које оне обављају, и које делују само унутар територије оних држава чланица које изаберу да им се придруже. Аргументацију са јаснијим нападом на суверенитет државе развила је, нешто касније, неофункционалистичка теорија регионалне интеграције, објашњавајући ефектом „преливања“ сарадње из неполитичких у политичке области пут ка квазифедералном пројекту Европске уније. Савремене либерално институционалистичке теорије су се поново донекле вратиле признању суверенитета држава кроз усвајање релистичке тезе о анархији у међународној политици, чији наличје је идеја о суверенитету држава, или тезе о међународном поретку изграђеном од демократски уређених држава која, такође, имплицитно тврди да суверене демокртске државе јесу стубови мирољубивог међународног поретка.

Када се постави питање начина доласка до либералних идеала — до међународне организације, односно до света испуњеног демократијама,још је видљивија двосмисленост у ставовима либерала према суверенитету држава, и коначно према сили као средству остварења либералних циљева. Дисертција је, наиме, показала да у најранијим мировним предлозима сила није била потпуно елиминисана као средство увођења или одржања међународне организације. У првим модерним анализама рата и мира из времена просветитељства може се наћи разумевање да рат не може да елиминише ништа друго до федерације свих држава, али уз закључак да не постоји начин да се федерални савез држава уведе другачије него револуцијом (тј. ратом) која, опет, може одједном да донесе више зла од оног које би, иначе, било спречавано вековима. Суштинско питање у којем је наведена тензија данас посебно видљива и производи контрадикторне препоруке јесте питање војних интервенција у другим државама зарад заштите људских права или промене режима. Док космополитски оријентисани либерали одобравају такве војне интервенције тврдећи да универзална људска права и свргавање диктатора и аутократа, и уопште оних који масовно крше људска права сопственог становништва, имају превагу над државним суверенитетом, „етатистички“ настројени либерали се противе интревенцијама и примату универзалних принципа. Ова противречност остаје кључни изазов и за савремене и будуће генерације либерала интернационалиста.

У погледу друге идентификоване дилеме либералног интернационализма — минимална управа насупрот активној управи у међународним односима, дисертација је показала да се она посебно јасно изразила са преласком из класичног у модерни талас либерализма. Код класичних либерала XVIII и XIX века налазимо генерални недостатак интересовања за активну међународну управу, односно, генерално, за међународну политичку машинерију (Бентам, Смит, Кобден, Џ. С. Мил). Класични либерали су пут ка вечном миру тражили, углавном, у развоју „духа република“ и слободне трговине као алтернативе освајањима. Модерни либерални интернационалисти XX века (Вилсон, Кејнз, Енџел) поново су се окренули заговарању међународне организације и још једном истакли поменуту дилему, која се

тиче питања постоји ли уопште потреба за међународном управом и колики би био обим њеног деловања, у којој се испољавају различите концепције одговарајуће улоге управе у либералном (међународном) друштву.

Одвајање економске и политичке моћи у међународним односима изражено је у трећој дилеми — односно у приступу познатом као комерцијални либерализам, што је дисертација показала. Бинарна опозиција изражена супротстављањем економије и политике доводи, како указује критика либералног интернционализма, до „наивног“ плуралистичког објашњења економских односа као просто неутралних механизама за идентификовање и постизање глобалног интереса. Однос између економске и политичке моћи остаје и даље веома компликован, контроверзан и отворен за расправу, нарочито у време глобалне економске кризе, која још једном наглашава хитну потребу за преиспитивањем важећих либералних аксиома и критичким приступом овој теми.

Три наведене дилеме представљају најсажетији приказ противречности и логичких тензија савременог либералног интернационализма, и оне су главни извор његових двосмислености. Ове двосмислености и противречности су од пресудне важности за теорије либералног интернационализма, а њихова теоријска кохерентност је значајно подривена у мери у којој оне остају неотпорне на критику и дају противречна и неконзистентна објашњења о рату и миру.

Унутрашње противречности либералног интернационализма даље наглашава критика споља — из других ривалских теоријских традиција које се баве питањима рата и мира. Дисертација је потврдила да је оштрица те критике првенствено усмерана на, у суштини, идеолошку природу либералних теорија о рату и миру: оне мање представљају објашњавајуће теорије, а више *идеологију* која легитимише либерални светски поредак, прећуткује стварне узроке моћи и сукоба у глобалној политици, и тиме разара стварност толико да, на крају, не представљају ништа друго него утопију, схваћену као покушај стварања од политичке теорије — норме којој политичка пракса треба да се повинује.

Критика указује да се основни интелектуални неуспех либералног интернационализма састоји у неспособности да уопште размотри стварне изворе моћи у светској политици и стварне, а не номиналне, структуре моћи које управљају односима држава који резултирају у рату или миру, уз истовремено прецењиваање стварне и потенцијалне улоге морала, права, јавног мњења и других нематеријалних санкција. Историјски посматрано, либерални интернационализам био је и остао идеологија моћних а не слабих, према речима његових опонената, који тврде и то да позивање либерала на универзалне интересе често представља, заправо, промоцију и одбрану одређеног *statusa quo*, или маскира неке посебне интересе. Најистакнутија критика интернационализма указује на то да је либерални поредак мирољубив код куће, али „опасан“ и „културно империјалистички” изван тзв. зоне мира.

Либерални интернационализам није, међутим, јединствен по рањивости на интелектуалну критику — ни друге теоријске традиције које се баве питањима рата и мира не пружају конзистентне и кохерентне анализе, нити одговоре на ова битна и стално отворена питања. Криза савременог либралног интернационализма, смештеног у незавидну позицију између његове објашњавајуће и нормативне амбиције, између утопије и реалности, између реализма и космополитизма, можда је, зато, ипак мало преувеличана.

Критичко преиспитивање либералног интернационализма ипак се чини потребним, посебно данас — две ипо деценије после пада Берлинског зида, када је либерализам поново доведен у питање савременим светским дешавањима. Данас се међународне институције и норме, исто као и оне унутар држава, сукобљавају са потребама „глобалног рата против терора“. Они који зговарају економску глобализацију и либерални међународни економски поредак као сигуран пут ка миру и глобалном просперитету, последњих година се суочавају са најгором финансијском кризом у забележеној историји. Космополитски инспирисани интервенционисти не успевају нити да спрече хуманитарне катастрофе нити да адекватно реагују на њих, а чини се да и демократски пројекти широм света стагнирају. Коначно, и појављивање (поново) нових великих сила изван западне либералне зоне мира, даље доводи у

питање и универзалност либерализма, и додатно чини ургентном потребу за општим преиспитивањем либерализма као друштвеног пројекта и пројекта стварања универзалног мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Abbott, Kenneth W., Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter, and Duncan Snidal, "The Concept of Legalization", *International Organization*, 2000, Vol. 54, pp. 401-419.
2. Алигијери, Данте, *Монархија*, превод Светислав Бајић, Центар за изучавање традиције „Укронија", 2004.
3. Allison, Henry E., *Kant's Theory of Freedom,* Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
4. Ambrosius, Lloyd E., "Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations", *Journal of the Gilded Age and Progressive Era*, Vol. 5, No. 2, April 2006, pp. 139-165.
5. Angell, Norman, *The Great Illusion*, London: William Heinemann, [1910] 2012 (http://www.gutenberg.org/files/38535/38535-h/38535-h.htm, приступљено 14. августа 2011).
6. Anthony, Constance G., "Wilsonian Democratic Intervention in Mexico and Haiti: American Democratic Interventionism: Romancing the Iconic Woodrow Wilson*",* *International Studies Perspectives*, 2008, Vol. 9, pp. 239–253.
7. Ashley, Richard, "The Poverty of Neorealism", *International Organization*, Vol. 38, No. 2, Spring 1984, pp. 242–244.
8. Ashworth, Lucian M., "Where are the idealists in interwar International Relations?," *Review of International Studies*, Vol. 32, No. 02, April 2006, pp. 291-308.
9. Axelrod, Robert and Robert Keohane, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1985, pp. 226–254.
10. Ball, Margaret M., "Bloc Voting in the General Assembly", *International Organization*, 1951, Vol. 5, pp. 3-31.
11. Baran, Paul A., *The Political Economy of Growth*, New York: Monthly Review Press, 1957.
12. Barbieri, Katherine and Jack S. Levy, "Sleeping with the Enemy: The Impact of War on Trade", *Journal of Peace Research*, 1999, Vol. 36, No. 4, pp. 463-480.
13. Barbieri, Katherine, *The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?,* Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002.
14. Barkawi, Tarak and Mark Laffey (eds), *Democracy, Liberalism, and War: Rethinking the Democratic Peace Debate*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 2001.
15. Bechtel, Michael M. and Gerald Schneider, "Eliciting Substance from 'Hot Air': Financial Market Responses to EU Summit Decisions on European Defense", *International Organization*, Vol. 64, No. 2, 2010, pp. 199–223.

16. Bentham, Jeremy, “A Plan for an Universal and Perpetual Peace”, in: *The Works of Jeremy Bentham* 1838-1843, 11 vols., Edinburgh: William Tait, Vol. 2, Essay IV, p. 546; (http://oll.libertyfund.org/title/1921/114303, приступљено 29. новембра 2012).

17. Bentham, Jeremy, “International Law”, in *The Works of Jeremy Bentham* 1838-1843, 11 vols., Vol. 1, Section VIII; (http://oll.libertyfund.org/title/2009/13894, приступљено 13. јуна 2012. године).

18. Blainey, Geoffrey, *The Causes of War*, New York: Free Press, 1988.

19. Bremer, Stuart, “Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War 1816–1965”, *Journal of Conflict Resolution*, 1992, Vol. 36, No. 2, pp. 309–341.

20. Brown, Chris, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

21. Bull, Hedley, “Martin Wight and the Theory of International Relations,” *British Journal of International Studies*, Vol. 2, No. 2 (Jul., 1976), pp. 101-116.

22. Caranti, Luigi, “Perpetual War for Perpetual Peace? Reflections on the Realist Critique of Kant’s Project,“ *Journal of Human Rights*, 2006, Vol. 5, No. 3, pp. 341-353.

23. Carr, Edward Halet, *The Twenty-Years’ Crisis*, Basingstoke: Palgrave, [1939] 2001.

24. Chan, Steve, “In search of democratic peace”, *Mershon International Study Review*, Vol. 41, No. 1, May 1997, pp. 59-91.

25. Chan, Steve, “Mirror, Mirror on the Wall ... are the Freer Countries More Pacific?”, *Journal of Conflict Resolution*, 1984, pp. 617-648.

26. Clark, David and Timothy Nordstrom, “Democratic Variants and Democratic Democratic Variance: How Domestic Constraints Shape Interstate Conflict”, The Journal The Journal of Politics, 2005, Vol. 01, February 2005, pp. 250-270.

27. Claude, Inis, *Power and lnternational Relations*, New York: Random House, 1962.

28. Claude, Inis, *Swords Into Ploughdhares*, New York, Knopf, 1964.

29. Cohen, Benjamin V., “The Impact of the United Nations on United States Foreign Policy”, *International Organization*, 1951, vol. 5, pp. 274-281.

30. Cox, Robert and Timothy Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

31. Cox, Robert W. and Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decisionmaking in International Organization*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1973.

32. Cox, Robert W., “The Executive Head”, *International Organlization*, 1969, Vol. 23, No 2, pp. 205-230.

33. Czempiel, Ernst-Otto, “Are Democracies Peaceful? Not quite yet”, *PRIF (Peace Research Institute Frankfurt)*, Reports No. 37/1995, Frankfurt/Main, 1995.

34. Deutsch, Karl W., *The Nerves of Government*, Free Press, 1966.

35. Deutsch, Karl W.; Sidney A. Burrell, Robert A. Kann, Maurice Lee, Jr., Martin Lichterman, Raymond E. Lindgren, Francis L. Loewenheim, and Richard W. Van Wagenen, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organisation in the Light of Historical Experience*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1957.

36. Deutsch, Karl, “Between sovereignty and integration: Conclusion”, *Government and Opposition*, 1974, Vol. 9, No. 1, pp. 113-119.

37. Deutsch, Karl, “Nation and world”, in *Contemporary Political Science: Toward Empirical Theory*, Ithiel de Sola Pool (ed.), New York, McGraw-Hill, 1967.

38. Deutsch, Karl, *Political Community at the International Level*, Garden City, New York, Doubleday, 1954.

39. Domke, William K., *War and the Changing Global System*, New Haven: Yale University Press, 1988.

40. Dougherty, James and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman Pub Group, 5th Edition, 2001.

41. Doyle, Michael W., “A Few Words on Mill, Walzer, and Nonintervention”, *Ethics & International Affairs*, Symposium: Walzer and the Moral Standing of States, Carnegie Council, Vol. 23, No. 4, Winter 2009, pp. 349-369.

42. Doyle, Michael W., “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Part I, Vol. 12, No. 3, Summer/Fall 1983, pp. 205-235.

43. Doyle, Michael W., “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Part II, Vol. 12, No. 4, Fall 1983, pp. 323-353.

44. Doyle, Michael, “Liberalism and world politics”, *American Political Science Review*, 1986, Vol. 80, pp. 1151–1169.

45. Doyle, Michael, *Empires*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1986.

46. Doyle, Michael, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*, W. W. Norton, New York, 1997.

47. Drury, Shadia B., “The end of history and the new world order”, *International Journal*, Vol. 48, No. 1, Winter 1992/93, pp. 80-99.

48. Dunne, Tim, “Liberalism”, in Smith and Baylis (ed.), *The Globalisation of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2001, pp. 165-171.

49. Erasmus, Desiderius, *Institutio Principis Christiani*, 1536. Chapters III— XI; Translated, with an Introduction by Percy Ellwood Corbett, M.C. Oxford, 1921, p. 29; (https://archive.org/stream/cu31924016939260/cu31924016939260_djvu.txt; приступљено 10. маја 2012. године).

50. Ernst, Manfred, “Attitudes of Diplomats at the United Nations: The Effects of Organization Participation on the Evaluation of the Organization”, International Organization, Vol. 32, 1978, pp. 1037-1043.

51. Farber, Henry S. and Joanne Gowa, “Common Interests or Common Polities? Reinterpreting the Democratic Peace”, *Journal of Politics*, Vol. 59, May 1997, pp. 393–417.

52. Franceschet, Antonio, “Sovereignty and Freedom: Immanuel Kant's Liberal Internationalist 'Legacy',” *Preview of International Studies*, Vol. 27, 2001, pp. 209-228.

53. Friedman, Thomas, *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins, New York, 1999.

54. Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, London, Hamish Hamilton, 1995.

55. Фукујама, Френсис, *Изградња државе*, Филип Вишњић, 2007.

56. Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, превод Бранимир Глигорић, Слободан Дивјак, ЦИД Подгорица, Романов бања Лука, 2002.

57. Galtung, Johan, “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, 1971, Vol. 8, No. 2, pp. 81–117.

58. Galtung, Johan, “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 1969, Vol. 6, no. 3, pp. 167–191.

59. Galtung, Johan, *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*, International Peace Research Institute, Oslo, September, 1967.

60. Gartzke, Erik, “The Capitalist Peace”, *American Journal of Political Science*, 2007, Vol. 51, No. 1, pp. 166–191.

61. Gartzke, Erik, Quan Li, and Charles Boehmer, “Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict, *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 2, pp. 391–438.

62. Gates, Scott, Torbjorn L. Knutsen and Jonathon W. Moses, “Democracy and Peace: A More Skeptical View”, *Journal of Peace Research* , No. 33, 1996, pp. 309-322.

63. Geis, Anna and Wolfgang Wagner, “From Democratic Peace to Democratic Distinctiveness: A Critique of Democratic Exceptionalism in Peace and Conflict Studies“, CLPE Research Paper, Vol. 4, No. 8, 2008, pp. 1-52; (http://ssrn.com/abstract=1313700; приступљено 16. јула 2012).

64. Gilpin, Robert, “A Realist Perspective on International Governance”, in Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, pp. 237-248.

65. Gleditsch, Nils Petter, “Geography, democracy and peace”, *International Interaction*, Vol. 20, No. 4, 1995, pp. 297-323.

66. Gleditsch, Nils Petter, “The Liberal Moment Fifteen Years On”, *International Studies Quarterly*, Vol. 52, No. 4, 2008, pp. 691–712.

67. Grieco, Joseph M., “Liberal International Theory and Imagining the End of the Cold War”, *The British Journal of Politics & International Relations*, Vol. 11, No. 2, May 2009, pp. 192–204.

68. Grieco, Joseph, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism“, *International Organization*, Vol. 42, No.3, 1988, pp. 485-507.

69. Griffiths, Martin, Steven C. Roach and M. Scott Solomon (eds), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, first edition 1999, Routledge, London.

70. Griffiths, Martin, Steven C. Roach and M. Scott Solomon (eds), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, second edition, Routledge, 2009.

71. Grotius, Hugo, *On the Law of War and Peace*, (De Jure Belli ac Pacis, 1625), trans. A. C. Campbell, London, 1814, (http://www.constitution.org/gro/djbp.htm, приступљено 5. маја 2012. године).

72. Haas, Ernst B., *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964.

73. Haas, Ernst, “International integration: the European and the universal process”, *International Organization*, Vol. 15, No. 3, Summer 1961, pp. 366-392.

74. Haas, Ernst, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Berkeley, University of California Press, 1976.

75. Haas, Ernst, *The Uniting of Europe: Political, Economic, and Social Forces, 1950-1957*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1958

76. Haas, Ernst, *When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations*, Berkeley, University of California Press, 1990.

77. Halliday, Fred, *The World at 2000*, London: Palgrave, 2000.

78. Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state: the thought of Richard Cobden, David Mitrany, and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, 2005.

79. Hayek, Fridrich A., “The Intellectuals and Socialism”, in Bruce Caldwell (ed.), *Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, Chicago: University of Chicago Press, 1997 (http://mises.org/daily/2984, приступљено 3. октобра 2012. године).

80. Hayek, Friedrich A, *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, Chicago: University of Chicago Press, 1994; (http://www.scribd.com/doc/70412548/HAYEK-on-HAYEK-an-Autobiographical-Dialogue, приступљено 15. марта 2010. године).

81. Hayek, Friedrich A., *Individualism and Economic Order*, Chicago and London: University of Chicago Press, 1948, p. 270

(http://mises.org/books/individualismandeconomicorder.pdf, приступљено 13. јануара 2012. године)

82. Hayek, Friedrich A., *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*, London: Routledge, 1998, Vol. III, p. 132. (http://www.libertarianismo.org/livros/lllfh.pdf, приступљено 12. фебруара 2012. године)

83. Hayek, Friedrich A., *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press. 1991, (http://www.libertarianismo.org/livros/fahtfc.pdf, приступљено 17. јуна 2012. године).

84. Hayek, Friedrich A., *The Road to Serfdom*, London: Routledge, 1997, (http://mises.org/document/2402/, приступљено 12. септембра 2011. године).

85. Hayes, Jarrod, "The democratic peace and the new evolution of an old idea", *European Journal of International Relations*, December 2012, Vol. 18, No. 4, 767-791.

86. Hegre, Havard, "Development and the Liberal Peace: What Does It Take to Be a Trading State?", *Journal of Peace Research*, 2000, Vol. 37, No. 1, pp. 5–30.

87. Held, David and Anthony McGrew, *Globalization/anti-globalization: beyond the great divide*, second edition: Polity Press, 2007.

88. Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002.

89. Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*, Cambridge University Press, 1963.

90. Hirschman, Albert O., *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977.

91. Хобс, Томас, *Левијатан*, Култура, Београд, 1961.

92. Hobson, Christopher, "Towards a Critical Theory of Democratic Peace", *Review of International Studies*, 2011, Vol. 37, No. 4, pp. 1903–1922.

93. Hobson, John A., *Imperialism: A Study* [1902], The Online Library Of Liberty, pp. 17-20, (http://files.libertyfund.org/files/127/Hobson_0052_EBk_v6.0.pdf, приступљено 16. августа 2011. године).

94. Hobson, John A., *Towards international government*, London: George Allen & Unwin, 1915, 6 May 2010 (http://archive.org/details/towardsinternati00hobsuoft, приступљено 6. јуна 2012. године).

95. Hoffmann, Stanley, *Contemporary Theory in International Relations*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1960.

96. Hopkins, Raymond F. and Donald J. Puchala, "Perspectives on the International Relations of Food", Interntational Organization, Vol. 32, pp. 581-616.

97. Howse, Robert, “Montesquieu on Commerce, Conquest, War, and Peace”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 31, No. 3, 2006, pp. 1-16.

98. Hutchings, Kimberly, “Immanuel Kant”, in: *Critical Theorists and International Relations*, Jenny Edkins and Nick Vaughan-Williams (ed.), Routledge, 2009.

99. Ikenberry, John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton, 2001.

100. Imber, Mark F., “Functionalism”, *Encyclopedia of Governance*, 2006, SAGE Publications, 20 Mart 2009, (http://www.sage-ereference.com/governance/Article_n202.html, приступљено 17- јуна 2011).

101. Jahn, Beate, “Barbarian Thoughts: Imperialism in the Philosophy of John Stuart Mill”, *Review of International Studies*, Vol. 31, 2005, pp. 599-618.

102. Jahn, Beate, “Classical smoke, classical mirror: Kant and Mill in liberal international relations theory”, in *Classical Theory in International Relations*, Beate Jahn (ed.), Cambridge University Press, 2006.

103. Jervis, Robert, “Realism, Neoliberalism, and Cooperation”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, Summer 1999, pp. 42–63.

104. Jervis, Robert, “Theories of War in an Era of Leading-Power Peace”, *American Political Science Review*, 2002/3, Vol. 96, No. 1, pp. 1-14.

105. John Mueller, *Capitalism, Democracy & Ralph’s Pretty Good Grocery*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.

106. Јовановић, Милош, „Доктрина праведног рата и међународно право”, *Међународни проблеми*, бр. 2-3, 2007, стр. 243-265.

107. Кампанела, Томазо, *Град сунца*, (наслов оригинала: Campanellae, Thomae F., *Appendix politicae, Civitas Solis, Idea reipublicae philosophicae*) са студијом Пола Лафарга о Т. Капманели, превела са латинског Даринка Грабовац. Култура, Београд 1964.

108. Кант, Имануел, *Заснивање метафизике морала*, превео Никола М. Поповић, Београд, Дерета, 2008.

109. Кант, Имануел, *Критика практичног ума*, БИГЗ, Београд, 1979.

110. Кант, Имануел, *Ум и слобода: Списи из филозофије историје, права и државе*, Велика едиција Идеје, Београд, 1974.

111. Kant, Immanuel, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* [1784], in: *Gesammelte Schriften*, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008, Bund VIII, s. 33-42; (http://www.korpora.org/kant/aa08/033.html, приступљено 5. јула 2011. године).

112. Kant, Immanuel, *Der Streit der Fakultäten*, Zweiter Abschnitt. Der Streit der philosophischen Facultät mit der juristischen“ [1798], in Kant, Immanuel,

Gesammelte Schriften, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008, s. 77–94; (http://www.korpora.org/kant/aa07/077.html, приступљено 6. јула 2011. године).

113. Kant, Immanuel, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* [1784], in Kant, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008; Bund VIII, s. 15-32, (http://www.korpora.org/kant/aa08/015.html, приступљено 7. јула 2011. године).

114. Kant, Immanuel, *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis* [1793], *Gesammelte Schriften*, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008, Bund VIII, s. 273-313; (http://www.korpora.org/kant/aa08/273.html, приступљено 8. јула 2011. године).

115. Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden*, Gesammelte Schriften, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008, Bund VIII, s. 341-386; (http://www.korpora.org/kant/aa08/341.html, приступљено 9. јула 2011. године).

116. Karl Deutsch, "Social mobilisation and political development", *American Political Science Review*, vol. 40, 1961, pp. 493–502.

117. Kegley, Charles W. Jr. and Margaret G. Hermann, "Military intervention and the democratic peace", *International Interactions*, Vol. 21, No. 1, 1995, pp. 1-21.

118. Keohane, Robert and Elinor Ostrom (eds), *Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains*, London, Sage, 1995.

119. Keohane, Robert and Joseph Nye, "Transgovemmental Relations and International Organizations", *World Politics*, 1974, Vol. 27, pp. 39-62.

120. Keohane, Robert and Stanley Hoffmann (eds), *The New European Community: Decision-making and Institutional Change*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1991.

121. Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

122. Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, "Globalization: What's new? What's not? (And so what?)", *Foreign Policy*, No. 118, Spring, 2000, pp. 104-119.

123. Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence in the Information Age*," *Foreign Affairs*, September/October, 1998, (http://www.foreignaffairs.com/articles/54395/robert-o-keohane-and-joseph-s-nye-

jr/power-and-interdependence-in-the-information-age, приступљено 2. децембра 2012. године).

124. Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977.

125. Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1972.

126. Keohane, Robert O. and Lisa L. Martin, "The Promise of Institutional Theory", *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, pp. 39-51.

127. Keohane, Robert O., "Governance in a partially globalized world", *American Political Science Review*, 2001, 95, pp. 1–13.

128. Keohane, Robert O., "Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War", in D. A. Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University, 1993.

129. Keohane, Robert O., "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, December 1988, pp. 379–396.

130. Keohane, Robert O., *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

131. Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace* (1920), in *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Library of Economics and Liberty, (http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Keynes/kynsCP.html; приступљено 6. октобра 2012. године).

132. Kinsella, David, "No Rest for the Democratic Peace", *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 3, August 2005, pp. 1-5.

133. Knutsen, Torbjorn, "Cowboy Philosophy? A Centenary Appreciation of Norman Angell's 'Great Illusion'", Paper presented at the annual meeting of the ISA's 50th annual convention "Exploring the past, anticipating the future", New York Marriott Marquis, New York City, Feb 15, 2009; (http://citation.allacademic.com/meta/p311941_index.html, приступљено 5. маја 2012. године).

134. Krasner, Stephen, *International Regimes*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983.

135. Kupchan, Charles and Clifford Kupchan, "Concerts, Collective Security, and the Future of Europe," *International Security*, Vol. 16, No. 1, Summer 1991, pp. 114-161.

136. Layne, Christopher, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", *International Security*, Vol. 19, Fall 1994, pp. 5–49.

137. Лењин, Владимир И., *Империјализам као највиши стадиј капитализма* [1916], превод Милан Ђурић, Култура, Београд, 1945; Marksistička internet

arhiva, (http://www.marxists.org/srpshrva/biblioteka/lenjin/1916/imperijalizam/index.htm, приступљено 2. август 2011. године)

138. Levy, Jack S., "Domestic Politics and War", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, Spring 1988, pp. 653-673.

139. Levy, Jack S., "The Democratic Peace Hypothesis: From Description to Explanation", *Mershon International Studies Review*, Vol. 38, No. 2, Oct. 1994, pp. 352-354.

140. Liberman, Peter, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*, Princeton: Princeton University Press, 1996.

141. Little, Richard, "International Regimes", u: *The Globalization of World Politics*: *An introduction to international relations*, Baylis, John and Steve Smith (eds), Oxford University Press, second edition, 2001.

142. Long, David, "The Harvard school of liberal international theory: a case for closure", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 24, 1995, pp. 489–505.

143. Long, Kenet, *Towards a New Liberal Internationalism The International Theory of J. A. Hobson*, Carleton University, Ottawa, 1995.

144. Lynch, Cecilia, "The promise and problems of internationalism", *Global Governance;* Vol. 5, No. 1, Jan-Mar 1999, pp. 83–107.

145. MacMillan, John, "Beyond the separate democratic peace", *Journal of Peace Research*, 2003, Vol. 40, No. 2, pp. 203-241.

146. Mantena, Karuna, "Mill and the Imperial Predicament", in *J. S. Mill's Political Thought: A Bicentennial Reassessment*, N. Urbinati and A. Zakaras (eds), Cambridge University Press, 2007.

147. Maoz, Zeev and Nasrin Abdolali, "Regime Types and International Conflict, 1816-1976", *Journal of Conflict Resolution*, 1989, Vol. 33, No. 1, pp. 3-35.

148. Маркс, Карл, *Капитал: критика политичке економије*, превод Моша Пијаде и Родољуб Чолаковић, Просвета, Београд, 1977.

149. Markwell, Donald John, *John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

150. Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, "Theories and Empirical Studies of International Institutions", *International Organization*, vol. 52, no. 4, Autumn 1998, pp. 729–757.

151. Martin, Lisa L. and Beth A. Simmons, "Theories and Empirical Studies of International Institutions", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, pp. 729–757.

152. Martin, Lisa L., "The Contributions of Rational Choice: A Defence of Pluralism", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 74–83.

153. Marx, Karl, “On the Question of Free Trade”, Speech to the Democratic Association of Brussels at its public meeting of January 9, 1848, Marx and Engels Internet Archive, 1 May 2011, (http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/free-trade, приступљено 15. априла 2012. године).

154. McDonald, Patrick J. *The Invisible Hand of Peace: Capitalism, the War Machine, and International Relations Theory*, New York: Cambridge University Press, 2009.

155. McGrew, Anthony, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, in: Held, David and Anthony McGrew (eds), *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, pp. 267-286.

156. Mearsheimer, John J., “A Realist Reply”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, pp. 82-93.

157. Mearsheimer, John J., “Hans Morgenthau and the Iraq war: realism versus neo-conservatism”, *Open Democracy*, April 21, 2005; 3 May 2008 (http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0037.pdf, приступљено 25. априла 2010. године).

158. Mearsheimer, John J., “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/1995, pp. 5-49.

159. Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији”, у *Хуманитарне војне интервенције*, Ј. Бабић и П. Бојанић (прир.), Службени гласник, 2008, стр. 15-22.

160. Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, превод: проф. др Драган Симић, мр Драган Живојиновић, Миљан Филимоновић, Удружење за студије Сједињених Америчких Држава у Србији, Београд, 2009.

161. Mill, James, “Law of Nations”, in: *The Political Writings of James Mill: Essays and Reviews on Politics and Society*, 1815-1836, David M. Hart (ed.), Liberty Fund, 2013, 9 June 2012 (http://oll.libertyfund.org/title/2520/245031, приступљено 1. октобра 2012. године).

162. Mill, John Stuart, “A Few Words on Non-Intervention” [1859], in: *The Collected Works of John Stuart Mill*, John M. Robson (ed.), Volume XXI — Essays on Equality, Law, and Education, Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1984, 9 Oct. 2012, (http://oll.libertyfund.org/title/255/21666, приступљено 17. септембра 2011. године).

163. Mill, John Stuart, “England and Ireland”, in *The Collected Works*, John M. Robson (ed.), Toronto: University of Toronto Press, 1963–1991.

164. Mises, Ludwig von, *The Anti-Capitalistic Mentality*, Grove City, PA: Libertarian Press, 1972 (http://mises.org/document/1164/, 10. maj 2012, приступљено 22. јула 2012. године).

165. Mitrany, David, "The functional approach to world organization", *International Affairs*, 1948, Vol. 24, pp. 350-363.

166. Mitrany, David, *A Working Peace System*, Chicago: Quadrangle Press, 1966.

167. Mitrany, David, *The Functional Theory of Politics*, New York, St Martin's Press, 1975.

168. Монтескје, Шарл, „О духу закона", [1748],превео Аљоша Мимица, Завод за уџбенике, Београд, 2011.

169. Мор, Томас, *Утопија*, (наслов оригинала: Morus, Thomas, *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia*, 1516), превод Фрањо Баришић, предговор Милош Милић, Београд, 2002.

170. Moravcsik, Andrew and Jeffrey Legro, "Is Anybody Still a Realist", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 5–55.

171. Moravcsik, Andrew, *Liberal theories of international relations: A primer*, Princeton University, 2010. (http://www.academia.edu/2830191/Liberal_theories_of_international_relations_A_Primer, приступљено 1. маја 2011. године).

172. Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, No. 4, Autumn 1997, pp. 513–553.

173. Mousseau, Michael, "Coming to Terms with the Capitalist Peace", *International Interactions*, 2010, Vol. 36, No. 2, pp. 185–192.

174. Mousseau, Michael, "Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace", *Journal of Conflict Resolution*, 2000, Vol. 44, No. 4, pp. 472–507.

175. Mousseau, Michael, "The Social Market Roots of the Democratic Peace", *International Security*, Vol. 33, No.4, 2009, pp. 52–86.

176. Mousseau, Michael, Håvard Hegre, and John R. Oneal, "How the Wealth of Nations Conditions the Liberal Peace", *European Journal of International Relations*, Vol. 9, No. 2, 2003, pp. 277–314.

177. Mueller, John, "Capitalism, Peace, and the Historical Movement of Ideas", *International Interactions*, No. 36, 2010, pp. 169–184.

178. Mueller, John, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, New York: Basic Books, 1989.

179. Müller, Harald and Jonas Wolff, *Dyadic Democratic Peace Strikes Back: Reconstructing the Social Constructivist Approach After the Monadic Renaissance*, Paper prepared for presentation at the 5th Pan-European International Relations Conference, The Hague, September 9-11, 2004.

180. Müller, Harald and Wolff Jonas, "Democratic Peace: Many Data, Little Explanation?", in *Democratic Wars,* Geis, Anna, Lothar Brock and Harald Müller (eds), Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, pp. 41-73.

181. Musto, Ronaldo, *The Catholic Peace Tradition,* New York: Orbis Books, 1986.

182. Navari, Cornelia, "The great illusion revised: the international theory of Norman Angell", *Review of International Studies,* No. 15, 1989, 341-358.

183. Nick Megoran, "Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity", *Geopolitics,* Vol. 13, No. 3, pp. 473–497.

184. Niemeyer, Gerhart, "The Balance Sheet of the League Experiment", *International Organization,* Vol. 6, 1952, pp. 537-558.

185. Новичић, Жаклина, „Неореализам и неолиберализам у савременој теорији међународних односа", *Међународни проблеми*, 2007, бр. 2-3, стр. 211-242.

186. Новичић, Жаклина, *Неореализам Кенета Волца: анализа структуралне теорије међународне политике*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

187. Nye Jr., Joseph S., "Neorealism and Neoliberalism", *World Politics,* 1988, Vol. 40, No. 2, pp. 235–251.

188. Oneal, John R. and Brus Russett, "The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985", *International Studies Quarterly,* 1997, Vol. 41, No. 2, pp. 267-293.

189. Oneal, John R. and Brus Russett, "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations 1885–1992", *World Politics,* 1999, Vol. 52, No. 1, pp. 1-37.

190. Oneal, John and Bruce Russett, "Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations", New York; London: Norton, 2001.

191. Onuf, Nicholas Greenwood, *The Republican Legacy in International Thought,* Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

192. Orchant, Matthew, *From Pragmatic Realism to Wilsonian Liberalism: The Intelectual Odyssey of President George W. Bush*, Annandale/on/Hudson, New York, May 2011; 5 May 2012 (http://digitalcommons.bard.edu/senproj_s2011/165, приступљено 21. јуна 2012. године).

193. Oren, Ido, “The Subjectivity of the ‘Democratic’ Peace. Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany.” *International Security*, 1995, Vol. 20, No. 2, Autumn 1995, pp. 147-184.

194. Oye, Kenneth A., “Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies”, *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1985, pp. 1–24.

195. Packer, Dave, “Capitalism Means War”, *Socialist Outlook*, 2003, No. 01; 4 May 2010, (http://www.isg-fi.org.uk/spip.php?article10, приступљено 23. октобра 2012).

196. Padua, Marsilius of, *Defensor pacis* d. 1342?, Harvard university press, Princeton Theological Seminary Library, 1920, (https://ia700301.us.archive.org/5/items/defensorpacisofm08emer/defensorpacisofm08emer.pdf; прииступљено 20. маја 2010. године).

197. Pestritto, Ronald J., *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2005.

198. Peter, Wolf, “International Organization and Attitude Change: A Re-Examination of the Functionalist Approach”, International Organization, Vol. 28, July 1973, pp. 347-371.

199. Pietrzyk, Mark E., *The Idea of a Democratic Zone of Peace: Origins in the Enlightenment*, 30. June 2009, (http://www.internationalorder.org/idea.html, приступљено 10. октобра 2011).

200. Polachek, Solomon W., “Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions”, in *Economics of Arms Reduction and the Peace Process,* W. Isard and C. H. Anderton (eds), Amsterdam: North Holland, 1992, pp. 89-120.

201. Polachek, Solomon W., “Conflict and Trade”, *Journal of Conflict Resolution*, 1980, Vol. 24, pp. 55-78.

202. Polachek, Solomon W., “Why Democracies Cooperate More and Fight Less”, *Review of International Economics*, 1997, Vol. 5, No. 3, pp. 295-309.

203. Polachek, Solomon W., J. Robst, and Y.-C. Chang, “Liberalism and Interdependence: Extending the Trade-Conflict Model”, *Journal of Peace Research*, 1999, Vol. 36, No. 4, pp. 405-422.

204. Pugh, Jeff, *Democratic Peace Theory*: *A Review and Evaluation*, CEMPROC Occasional Paper Series, April 2005.

205. Ray, James Lee, “Does Democracy Cause Peace?”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 1, June 1998, pp. 27-46.

206. Reinicke, Wolfgang H., *Global Public Policy: Governing without Government*, Brookings Institution, Washington, 1989.

207. Risse, Thomas, “Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration“, Prepared for Tanja Börzel (ed), *The Disparity of European Integration. Revisiting Neofunctionalism in Honour of Ernst B. Haas*, Special Issue of *International Organization*, Cambridge, 23.11.2004, (http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/haas_jepp_tr.pdf, приступљено 14. августа 2012. године).

208. Rock, Stephen R., “Anglo–US Relations, 1845–1930: Did Shared Liberal Values and Democratic Institutions Keep the Peace?”, in: *Paths to Peace: Is Democracy the Answer?*, Miriam Fendius Elman (ed.), Cambridge, MA: MIT Press, 1997.

209. Rosato, Sebastian, “The Flawed Logic of Democratic Peace Theory”, *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 4, November 2003, pp. 585-602.

210. Rosecrance, Richard, *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Boston, Little, Brown, 1963.

211. Rosecrance, Richard, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York: Basic Books, University Press, 1986.

212. Rousseau, David L., Christopher Gelpi, Dan Reiter and Paul K. Huth, “Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88”, *The American Political Science Review*, Vol. 90, No. 3, Sep. 1996, pp. 512-533.

213. Rudolph J. Rummel, “Libertarianism and International Violence”, *Journal of Conflict Resolution*, 1983, Vol. 27, No.1, pp. 27–71.

214. Rudolph, Rummel J., *Understanding Conflict and War, Volume 4: War, Power, Peace*, Beverly Hills, CA: Sage, 1979.

215. Ruggie, John Gerard, “Collective Goods and Future International Collaboration”, *American Political Science Review*, Vol. 66, September 1972.

216. Ruggie, John Gerard, “What Makes the World Hang Together: Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998,pp. 855-885.

217. Rummel, Rudolph J., “Libertarianism and International Violence,” *Journal of Conflict Resolution*, 1983, Vol. 27, No. 1, March 1983, pp. 27-28.

218. Russett, Bruce, “Capitalism or Democracy? Not So Fast”, *International Interactions*, 2010, No. 36, pp. 198-205.

219. Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles For A Post-Cold War World*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993.

220. Schneider, Gerald and Nils Petter Gleditsch, “The Capitalist Peace: The Origins and Prospects of a Liberal Idea”, *International Interactions*, No. 36, 2010, pp. 107–114.

221. Seymour, Martin Lipset, *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York, 1996.

222. Симић, Драган, *Позитиван мир: Схватања Јохана Галтунга*, Академија Нова, Архив Књакић, Београд, 1993.

223. Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, превео Маријан Ханжековић, Нови Сад: Global Book, 1998.

224. Смит, Адам, *Теорија моралних осећања*, превео Ђурица Крстић, ЦИД Подгорица, 2008.

225. Smith, Adam, *Lectures on Jurisprudence* (1762–1763), R.L. Meek, D.D. Raphael, and P.G. Stein. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982., p. 392. (http://files.libertyfund.org/files/196/0141-06_Bk.pdf, приступљено 1. јула 2012. године).

226. Smith, Stive, "Reflectivist and Constructivist Approaches to International Theory", in: *The Globalization of World Politics*: *An introduction to international relations*, Baylis, John and Steve Smith, Oxford University Press, second edition, 2001.

227. Smith, Tony, *America's Mission: the United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton, NJ: Princeton UP, 1994.

228. Sobek, David, "Regime Type, Preferences, and War in Renaissance Italy", *Journal of Conflict Resolution*, 2003, Vol. 47, No. 2, pp. 204–225.

229. Spiro, David E., "The Insignificance of the Liberal Peace", *International Security*, Vol. 19, Fall 1994, pp. 50–86.

230. Становчић, Војислав, *Власт и слобода*, Удружење за политичке науке и Чигоја штампа, Београд, 2003.

231. Steele, Brent J., "Revisiting Classical Functional theory: Towards a Twenty-First Century Micro-politics," *Journal of International Political Theory*, 2011, Vol. 7, No. 1, pp. 16-39.

232. Susan, Strange, *States and Markets*, London: Frances Pinter, 1988.

233. Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000/01, pp. 128–161.

234. Taylor, Paul, "Introduction' to David Mitrany", *The Functional Theory of Politics*, New York, St Martin's Press 1975.

235. Tétreault, Mary Ann and Charles F. Abel (eds), *Dependency Theory and the Return of High Politics*, New York: Greenwood, 1986.

236. *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, ed. from the original manuscripts and authentic editions, with introductions and notes by C. E. Vaughan, Cambridge University Press: Cambridge, 1915, Vol. 1, pp. 364-387. (http://files.libertyfund.org/files/710/0065-01_Bk.pdf, 3. jun 2012, приступљено 3. јуна 2012. године).

237. Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace*: *Political Thought and the International Order*, Oxford: University Press, [1999] 2002.

238. Tunick, Mark, "Tolerant Imperialism: John Stuart Mill's Defense of British Rule in India", *Review of Politics*, Vol. 68, No. 4, 2006, pp. 586–611.

239. Van de Haar, Edwin, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *International Relations*, Vol. 24, No. 2, 2010, pp. Van de Haar, Edwin, "The Liberal Divide over Trade, Peace and War", *International Relations*, Vol. 24, No. 2, 2010, 16-39.

240. Van de Haar, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises and Hayek*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.

241. Волц, Кенет Н., *Теорија међународне политике*, превели Ж. Новичић и Ф. Ејдус, Центар за безбедносне студије, Београд, 2008.

242. Von Mises, Ludwig, *Human Action: A Treatise on Economics*, San Francisco: Fox & Wilkes, 1996, (http://mises.org/Books/humanaction.pdf; 16. новембар 2012, приступљено 16. јул 2011. године).

243. Von Mises, Ludwig, *Liberalism: The Classical Tradition*, translated by Ralph Raico, Irvington-on-Hudson: Foundation for Economic Education, 1985, pp. 106–107, (http://mises.org/books/liberalism.pdf, приступљено 1. марта 2012. године).

244. Von Mises, Ludwig, *Nation, State, and Economy: Contributions to the Politics and History of Our Time*. New York and London: Institute for Humane Studies & New York University Press, 1983, p. 86, (http://mises.org/nsande.asp, приступљено 13. јуна 2012. године).

245. Von Mises, Ludwig, *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War*, Grove City: Libertarian, 1985, pp. 248–249, (http://mises.org/books/og.pdf, приступљено 23. октобра 2011. године).

246. Von Mises, Ludwig, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, Indianapolis: Liberty Fund, 1981. (http://mises.org/books/socialism/contents.aspx, приступљено 13. новембра 2012. године).

247. Вујачић, Илија, „Џон Стјуарт Мил", у *Теоретичари либерализма,* Д. Лакићевић, Б. Стојановић и И. Вујачић (едс), Службени гласник, 2007, Београд, стр. 147-172.

248. Walt, Stephen M., "A Model Disagreement", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, pp. 115–130.

249. Walt, Stephen M., "Rigor or Rigor Mortis: Rational Choice and Security Studies", *International Security*, vol. 23, no. 4, Spring 1999, pp. 5–48.

250. Waltz, Keneth N., *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979.

251. Waltz, Kenneth N., “Globalization and American Power“, *National Interest*, No. 59, Spring 2000, pp. 46-56.

252. Waltz, Kenneth N., “Kant, Liberalism and War”, *The American Political Science Rewiev*, Vol. 56, No. 2, jun 1962, pp. 331-340.

253. Waltz, Kenneth N., “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics”, u: Keohane, Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

254. Waltz, Kenneth N., “Structural Realism after The Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, pp. 5-41.

255. Waltz, Kenneth N., “The Myth of National Interdependence”, In C. P. Kindleberger (ed.), *The International Corporation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1970.

256. Waltz, Kenneth N., *Čovek, država i rat: Teorijska analiza*, preveo Damir Grubiša, Institut za međunarodne odnose, Barbat, Zagreb, 1998.

257. Waltz, Kenneth N., *Man, the State end War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, [1954] 1959.

258. Weede, Erich, “Economic Policy and International Security: Rent Seeking, Free Trade and Democratic Peace”, *European Journal of International Relations*, Vo1. 4, 1995, pp. 519-537.

259. Weede, Erich, “Globalization: Creative Destruction and the Prospect of a Capitalist Peace”, in *Globalization and Armed Conflict*, Schneider, Gerald, Katherine Barbieri, and Nils Petter Gleditsch (eds), Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2003, pp. 311–323.

260. Wendt, Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, 1994, Vol. 88, no. 2, pp. 384-396.

261. Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

262. Wilson, Charles, *Profit and Power: A Study of England and the Duch Wars*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1978.

263. Wilson, Woodrow, “A World League for Peace”, Address to the Senate of the United States, January 22, 1917, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65396; приступљено 23. маја 2012. године).

264. Wilson, Woodrow, “Address to Congress April 2, 2017”; in: *Selected Addresses and Public Papers of Woodrow Wilson*, Boni and Liveright, Inc, 1918; (http://archive.org/details/presidentwoodrow00unit, приступљено 25. маја 2012. године).

265. Wilson, Woodrow, Address delivered in New York City, September 26, 1918, (http://wwl2.dataformat.com/Document.aspx?doc=32183, 15. decembar 2012, Wilson, Woodrow, "Address to Congress April 2, 2017"; in: *Selected Addresses and Public Papers of Woodrow Wilson*, Boni and Liveright, Inc, 1918; 5 May 2010 (http://archive.org/details/presidentwoodrow00unit, приступљено 27. маја 2012. године).

266. Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace January 8, 1918, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65405, 16. maj 2012, приступљено 29. маја 2012. године).

267. Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany April 2, 1917, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366, приступљено 24. маја 2012. године)

268. Wilson, Woodrow, Address to Peace Conference Excerpt on League of Nations, February 14, 1919, (http://teachingamericanhistory.org/library/document/address-to-peace-conference-article-xxvi/, приступљено 12. маја 2012. године).

269. Wilson, Woodrow, *Addresses of President Wilson on First Trip to Europe*, University of Paris, France, December 21, 1918, (http://archive.org/stream/addressesofpresi00wils/addressesofpresi00wils_djvu.txt, приступљено 23. јуна 2012. године).

270. Wilson, Woodrow, *War Messages*, 65th Cong., 1st Sess. Senate Doc. No. 5, Serial No. 7264, Washington, D.C., 1917; pp. 3-8, passim (http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Wilson's_War_Message_to_Congress, приступљено 12. маја 2012. године)

271. Winch, Donald, *Adam Smith's Politics: An Essay in Historiographic Revision*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

272. Wolff, Jonas and Iris Wurm, "Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification", *Security Dialogue*, February, 2011, Vol. 42, No. 1, pp. 77-96.

Биографија аутора

Жаклина Новичић је магистрирала на Факултету политичких наука 2007. године на тему *Неореализам као структурална теорија међународне политике у учењу Кенета Волца*. На истом факултету је дипломирала 1998. године са просечном оценом 8,42. Запослена је од 2002. године као истраживач, а од 2008. године као истраживач-сарадник у Институту за међународну политику и привреду. Тренутно је ангажована на пројекту Министарства науке за период од 2010. до 2014. године. Од Министарства за науку и животну средину је добила награду за научни допринос друштвеним наукама у 2003-4. години.

Жаклина Новичић је објавила две књиге: 2009. године публикована је њена магистарска теза, док је 2013. године објавила књигу под насловом „Првенство права Европске уније и национална контрола прекорачења надлежности ЕУ — случај Немачке“. Објавила је преко тридесет изворних научних чланака у часописима и зборницима у земљи и иностранству, затим превод једне књиге, као и петнаестак приказа стручних књига. Радови Жаклине Новичић се крећу у пољу теорије међународних односа, политичких теорија, међународних и европских студија и спољне политике Србије.

Жаклина Новичић говори енглески, немачки и руски језик.

Рођена је 1970. године у Приштини. Живи у Аранђеловцу.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Жаклина Новичић

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Либералне теорије о рату и миру

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10.02.2014.

Жаклина Новичић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Жаклина Новичић

Број уписа

Студијски програм Политиколошко одељење

Наслов рада Либералне теорије о рату и миру

Ментор проф. др Илија Вујачић

Потписани Жаклина Новичић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 10.02.2014.

Жаклина Новичић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЛИБЕРАЛНЕ ТЕОРИЈЕ О РАТУ И МИРУ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 10. 02. 2014.

Јаклина Новић